

İLÂHÎ DİNLERDE SEVGİ

Mehmet Nuri POLAT

Yüksek Lisans Tezi
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. Ali Rafet ÖZKAN
2011
Her hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Mehmet Nuri POLAT

İLAHİ DİNLERDE SEVGİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Ali Rafet ÖZKAN**

ERZURUM-2011

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

11.07.2011

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "İlahi Dinlerde Sevgi" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 (Üç) yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

11.07.2011

Mehmet Nuri POLAT

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Ali Rafet ÖZKAN danışmanlığında, Mehmet Nuri POLAT tarafından hazırlanan bu çalışma 11 /07 / 2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Ali Rafet ÖZKAN

İmza:
A. Özkan

Jüri Üyesi : Prof. Dr. İsa ÇELİK

İmza:
İ. Çelik

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Kemal POLAT.....

İmza:
K. Polat

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ	VI
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, ÖNEMİ VE METODU	1
A. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
B. Araştırmanın Önemi	2
C. Metot ve Teknikler	4
II. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
A. Sevgi (Muhabbet)	5
B. Aşk	9

BİRİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİKTE SEVGİ

1.1. ALLAH SEVGİSİ	13
1.2. İNSAN SEVGİSİ	18
1.2.1. Anne Baba Sevgisi	19
1.2.2. Çocuk ve Eş Sevgisi	21
1.2.3. Komşu ve Kardeşlik Sevgisi	23
1.3. SEÇİLMİŞLİK VE SEVGİ	25
1.4. DÜNYA SEVGİSİ	29

İKİNCİ BÖLÜM

HİRİSTİYANLIKTA SEVGİ

2.1. ALLAH SEVGİSİ	34
2.1.1. Asli Günah ve Allah'ın Sevgisi	38
2.2. İNSAN SEVGİSİ	42

2.2.1. Anne Baba Sevgisi	43
2.2.3. Çocuk ve Eş sevgisi.....	44
2.2.4. Komşu ve Kardeşlik Sevgisi	46
2.3. DÜNYA SEVGİSİ	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İSLAM'DA SEVGİ

3.1. ALLAH SEVGİSİ	63
3.1.1. Allah'ın İnsanları ve Mahlûkatı Sevmesi	63
3.1.2. Allah'ın Sevgisine Mazhar Olanlar	67
3.1.2.1. Muhsinler	67
3.1.2.2. Öfkesini Yenenler	68
3.1.2.3. Affediciler (Bağışlayıcı Olanlar).....	69
3.1.2.4. Muttakiler (Takva Sahipleri).....	71
3.1.2.5. Ahde Vefalı Olanlar	72
3.1.2.6. Adil olanlar	72
3.1.2.7. Sabredenler	74
3.1.2.8. Tevbe Edenler	75
3.1.2.9. Tevekkül Edenler	75
3.1.3. İnsanların Allah'ı Sevmesi.....	76
3.2. İNSAN SEVGİSİ.....	84
3.2.1. Peygamber Sevgisi	85
3.2.2. Anne-Baba Sevgisi.....	88
3.2.3. Çocuk ve Eş Sevgisi	90
3.2.4. Komşu ve Kardeşlik Sevgisi	94
3.3. DÜNYA SEVGİSİ	101
SONUÇ.....	106
KAYNAKÇA	109
ÖZGEÇMİŞ.....	115

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İLAHİ DİNLERDE SEVGİ

Mehmet Nuri POLAT

Danışman: Prof. Dr. Ali Rafet ÖZKAN

2011, Sayfa: 115

Jüri: Prof. Dr. Ali Rafet ÖZKAN

Doç. Dr. Kemal POLAT

Prof. Dr. İsa ÇELİK

İlahi dinlerde Sevgi konusunu ele aldığımız bu çalışmamızda, sevginin hakikatini ortaya koyup, ilahi dinlerin sevgi boyutunu vurgulayarak, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın sevgi anlayışını inceledik.

İlahi dinlerin kutsal metinlerinin sevgiyi ele alışları, sevgiye yükledikleri anlamı ve bu dinlerin mensubu düşünürlerin, din adamlarının sevgi kavramıyla ilgili değerlendirmelerini aktarmaya çalıştık. Bu bağlamda çalışmamızda öncelikle sevgi kavramını ele alıp inceledik. İlahi dinlerde sevgi duygusunun kimlere, nasıl yansıtılması gerektiğini ve sevginin insanın dini hayatındaki yerinin nasıl olması gerektiğini inceledik. İlahi dinlerde Allah sevgisi bütün sevgilerden üstün tutulmuştur. İnsanın diğer bütün varlıklarla olan sevgi ilişkisini düzenleyen de Allah sevgisi olmuştur. İlahi dinlerde Allah sevgisiyle birlikte, komşu ve kardeş sevgisi, aile fertlerine olan sevgi, ahiret ve dünyaya yönelik sevgiyi ele aldık.

Sonuç olarak sevgi tüm dinlerin özünde var olan bir kavramdır. İlahi dinler sevgiyi sadece soyut bir kavram olmaktan ziyade günlük hayata aktararak eyleme dönüşmesi gereken aksiyoner bir güç olarak görmekle birlikte, uygulamada farklılıkların olduğu görülmektedir. İlahi dinlerde ortak bir özellik olan sevgi ile ilgili bazı nitelermelerde benzerlikler olmakla birlikte farklılıklarda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İlahi dinler, Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam, Sevgi.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
LOVE TRUE RELIGIONS

Mehmet Nuri POLAT

Consultant: Prof. Dr. Ali Rafet ÖZKAN

2011, Page 115

Jury: Prof. Dr. Ali Rafet ÖZKAN
Assoc. Prof. Dr. Kemal POLAT
Prof. Dr. İsa ÇELİK

In this study of religions, which explores the subject of Divine love (unconditional love), we see that love and truth are interconnected and one can only exist within the other. The scriptures of each religion highlights the fundamental importance of Divine love and truth; both, as one, is central to each religion; Judaism, Christianity and Islam. All three have studied the concept of love; love for God and from God; love for family, friends, neighbours and, of course, enemies! This aspect of love, for your enemy is a demonstration of God's Divine love for His people.

Love of the Divine religions, as set out in sacred texts, its perspectives, the meanings ascribed to love, the clergy and theologians in each of these religions tried to convey thier evaluations in simple terms so that readers and preachers might better describe Divine love to lay people. In this context, do not present study primarily examined the concept of love. Who is the sense of the divine religions of love, and love how people should be reflected in the place of religion in his life how it should be examined. Were superior to all the love of God's love is the divine religions. The love of God, Divine love has been the significant influence that has regulated the relationship of love between all other human beings; brotherly, neighbourly love and the love that exists in the relationship between God and his follower.

The result is a concept which is inherent in all religions whose central component is love. In each of the religions Divine love is transferred to everyday life rather than just an abstract concept acting as a force only seen in scriptures and not in action in today's world; although some aspects of love in practice or love in action may differ superficially, Divine love is a common and central feature of each religion; it may be argued that without Divine love, unconditional love, there is no grounds for faith and without faith there is no religion.

Key Words: Divine religions, Judaism, Christianity, Islam, Love

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhi's-selam
Bkz	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Dergi
D.E.Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
Drl.	: Derleyen
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
r.a.	: Radiyallahu anh
s.a.s.	: Sallallahu Aleyhi Ve Sellem
s.	: Sayfa
S.B.E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
S.Ü.İ.F.D.	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ss	: Sayfalar
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TDVY.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Terc.	: Tercüme eden
Tsz.	: Tarihsiz
Ünv.	: Üniversitesi
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Ve saire
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Dinlerin ortak amacı, insanın mutluluğunu sağlamaktır. İnsanı mutlu edecek olan ise varlığın mayası olan sevgiye sahip olması ve sevgiyi geliştirmesidir. İlahi Dinlerde sevgi kavramını araştırdığımız bu çalışmamızda, ilk olarak sevgi kavramının anlamı üzerinde durduk. Öncelikle, sevgi kavramının doğru olarak anlaşılması ve incelediğimiz dinlerde sevgi kavramına yüklenen anlamın doğru olarak algılanabilmesi için, sevgi kavramının ifade ettiği anlamlara ve Hıristiyanlığın Yahudiliğin ve İslam'ın sevgiyi ifade etmek için kullandıkları kavramlara yer ayırdık.

Bu çalışma; giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş, çalışmanın amacı, yöntemi, metodu ve sevgi kavramını ele aldığımız kavramsal çerçeveden oluşmaktadır. İlahi Dinlerin kronolojik sıralanmasını esas alarak gerçekleştirdiğimiz bu çalışmamızın;

Birinci bölümünde, Yahudilikte sevgiyi ele aldık. Yahudi kutsal metinlerinde ve Yahudi din adamlarının ve Yahudi bilim adamlarının sevgi kavramına getirdikleri yorumlar, sevgi anlayışlarını inceledik. Çalışmamızın ikinci bölümünü ise sevgi temasıyla ön plana çıkarılan ve sevgi dini olarak sunulmaya çalışılan Hıristiyanlığın inanç esasları ile doğrudan ilişkilendirdiği sevgi tanımlaması ve bu sevgi tanımlaması ile Hıristiyanlığa mensup kişilerin yaşantısı arasındaki bağlantıyı ortaya koymaya gayret ettik. Kısaca Hıristiyanlıktaki sevgi anlayışını anlatmaya çalıştık.

Bu çalışmamızın üçüncü bölümünde, İslam'da sevgi konusunu ele aldık. İslam'da sevgi konusunu araştırırken de İslam'ın temel kaynağı olan Kuran-ı Kerim'i, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hadislerini, sevgi üzerine eser yazmış, sevgiyi yaşayarak ve yaşatarak ortaya koymuş İslam mütefekkirlerinin görüşlerini referans aldık.

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın sevgi anlayışlarını incelerken yer yer benzerlik ve farklılıkları belirterek karşılaştırmalarda bulunduk.

Çalışmamızın sonucunu ise; ilahi dinlerin sevgi kavramına yaklaşımlarındaki ortak yönlerini ve uygulama alanındaki farklılıklarını belirterek oluşturduk. Bu çalışmamızda bana danışmanlık yaparak beni onurlandıran, kıymetli zamanlarını ayırarak her türlü desteği veren değerli danışman hocam Prof. Dr. Ali Rafet ÖZKAN'a ve tezimizin şekillenmesi

esnasında yaptığı yardımlarla katkısını esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Kemal POLAT'a teŖekkürü bir borç bilirim. Birer sevgi insanı olduklarına inandığım hocalarıma en içten sevgilerimi sunarım.

Erzurum-2011

Mehmet Nuri POLAT

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, ÖNEMİ VE METODU

İnsan Şu âlemin en değerli varlığı, her Şeyi sanatlı bir Şekilde yaratan yüce yaratıcının mükemmel bir Őaheseridir. Varlığıyla kâinata bir anlam kazandıran insanın olmadığı bir dünyada, bütün o muhteŐem güzelliklerin hiçbir anlamı olmaz. Rahmanın aziz bir misafiri olan değerli varlık insan, sayılamayacak kadar duygularla donatılmış olarak yaratılmıştır. Sonsuz kudret sahibi Allah, insanı ebedi bir hayat için yaratmıştır. İnsana bahŐettięi sayısız duygular da ebedi hayata yöneliktir. Sevgi bu sayısız duygulardan biri ve hatta en önemlisidir. Sevgi, ancak yaşanır anlatmakla tarif edemezsiniz. İnsanın deruni hayat tecrübesiyle bileceği duygulardandır. Sevgi duygusu da insanın sahip olduğu en güzel ve anlamlı duygulardan biridir. İnsanın sahip olduğu duygular nispetinde bir değeri vardır. İnsan sahip olduğu duygu nisbetinde insandır. İnsan sevdiği kadar değere sahiptir. Biz bu çalışmamızda tarih boyunca hakkında çok söz söylenen, kitaplar yazılan sevgi kavramını ve ilahi dinlerin sevgi kavramına yaklaşımını ele aldık.

A. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Dinlerin muhatabı insan, gayesi de insanın mutluluğudur. Dinlerin var oluş nedeni insanlığı kurtuluşa ulaŐtırmaktır. Bu yüzden özellikle ilahi dinler, müntesiplerine hem dünya hem de ahiret saadetinin yollarını göstermişlerdir.¹ İnsana bu mutluluğu kazandıracak olan sevgi üzerine bina edilmiş imandır.

Sevginin erozyona uğradığı günümüzde, insanlar sevgiyi yıprattığı gibi değersizce de tüketmektedirler. Bu çalışmada amaç, sevginin hakikatini orta koyup, sevginin hakkını vermek, İlahi dinlerin sevgi boyutunun olduğunu vurgulamaktır. İlahi dinlerin sevgiye bakış açılarını derli toplu bir Şekilde ele almak, bu konudaki benzerlik ve farklılıkları karşılaŐtırmalar yaparak ortaya koymak suretiyle dinlerin sevgi açısından daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktır. Ayrıca soyut sevginin somut sevgiden daha çok

¹ Kemal Polat, "Hıristiyan Kurtuluş Öğretisinde İsa Vasıtasıyla Kurtuluş", *Ekev Akademi Der.*, Yıl:10, Sayı: 26, Bahar 2006, s. 184.

değerli olduğunu ortaya koymayı amaç edindik. Maddi sevginin aslında acı ve ızdırap verdiğini ayrıca İlahi aşkın mecazi aşktan daha önemli olduğunu vurgulamaya çalıştık.

Din odaklı sevgi yaklaşımı ideal olmakla birlikte bunu başarabilen insan sayısı da maalesef çok azdır. “İnsanlar sevgiyi üç türlü kullanırlar: Birincisi sevgiyi sıradan kullanan kimselerdir. Bunlar günlük yaşayan, eşini, ailesini, yemek yemeyi vs. seven kişilerdir.

Sevdikleri şeyler daha çok maddi ve manevi çıkar sağlayacak cinstendir. İkincisi, sevgiyi üstün şekilde kullanan kişilerdir. Bunlar, birinci gruptakilere ek olarak, yaşadıkları toplumu ve dünyayı da severler. Bir de bilgece sevgi vardır ki; insan bu sevgi türünde diğerlerine ek olarak evreni ve Yaraticıyı da sevdikleri içine katmıştır. Yalnızca dünyayı değil, ölüm sonrası yaşamı da sever. Bilgece sevmeyi başarabilen insanlar, piramidin tepesindekiler gibi sayıca azdır. İdeal olan sevgi şekli, ölüm sonrasını da düşünerek sevmeyi başarmaktır. Yalnızca dünya hayatını baz almak, insanı sınırlı bir sevgiye götürür. Ölüm sonrasını da düşünerek sevebilmek, bilgelerin başardıkları bir iştir. Bu sebeple de zordur.”² Zaten gerçek sevgi insanı ebedi hayata yönlendirendir. Zira soyut sevgi baki ve kalıcı iken, somut sevgi geçicidir. Allah, ahiret sevgisi geçmez ama mal, eş, evlat, dünya sevgisi gibi sevgiler geçicidir. Sevgi hakkında eser yazmış veya söz söylemiş çok insan vardır. Sevgiyi yaşamının yanında, sevgiyi yaşatan yani sevgiyi bilgece yaşamış insanlar da vardır. İslam’da sevgi konusunu ele alırken hayatları sevgi merkezli olan bu değerli insanların görüşlerini aktaracağız. Bu çalışmamızda amaç, sevgiyi yaşatan şahsiyetlerin fikirlerini aktararak sevgi kavramının din merkezli daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

İslam ile Allah, dini nasıl kemale erdirdiyse, sevgide İslam ile kemale ulaştığını anlatmaya çalıştık.

B. Araştırmanın Önemi

Sevgi yaşatan bir iksirdir; insan sevgiyle yaşar. Sevgiyle mutlu olur ve sevgiyle çevresini mutlu eder. Bin bir fenalığın kol gezdiği şu fevkalâde kirlenmiş dünyada, her zaman temiz kalabilmiş bir şey varsa o da sevgi, onca sararıp solan gülendam şeylerin yanında hiç renk atmadan güzellik ve cazibesini koruyabilmiş bir dilber varsa o da yine

² Nevzat Tarhan, *Duyguların Dili*, Timaş Yayınları, İstanbul 2006, s. 69.

sevgidir. Dünyada hiçbir millet ve hiçbir toplumda ondan daha gerçek, daha kalıcı bir şey yoktur. Eğer Hakk'ın yaratma sevgisi olmasaydı, ne aylar, ne güneşler ne de yıldızlar meydana gelirdi. Kâinatlar birer sevgi şiiri, yerküre de bu şiirin kafiyesidir. Tabiat kitabı ve eko sistemde her zaman sevginin gür solukları duyulur. İnsanî münasebetlerde de hep onun bayrağı dalgalanır durur. İnsanlar arasında her zaman revâcını koruyan bir akçe varsa o da sevgidir. Sevginin değeri kendindedir. Sevgi, en saf altınla bile tartılsa ondan ağır gelir. Altın da, gümüş de değişik borsa ve piyasalarda her zaman değer kaybedebilirler ama; sevginin kapıları her zaman bütün olumsuzluklara kapalıdır ve hiçbir haricî müdahale onun iç ahengini bozamaz. Bugüne kadar, tamamen kine, nefrete, düşmanlığa kilitlenmiş canavar ruhlardan başkası da ona karşı koymayı, onunla savaşmayı düşünmemiştir. Bence, canavar ruhları uysallaştırmanın biricik iksiri de yine sevgidir. Dünyevî zenginliklerin tesir alanının dışında nice problemler vardır ki, sevginin büyüğü anahtarından başka hiçbir şeyle çözülememiştir. Zaten, dünyada hiçbir değer, sevgiye karşı koyması ve onunla rekabet etmesi de mümkün değildir.³ Varlığın mayası olan sevgi, insanı hayata bağlayan görünmez bir bağıdır. Bir çocuğun sağlıklı gelişiminde sevginin yeri tartışılmaz bir gerçektir. Ruhsal sorunları olan bir insanın hayata tutunması sevgi ile olur. İnsanı içten içe bitirip tüketen kanser hücreleri ile mücadele etme gücünü sağlayan en büyük kuvvet yine sevgidir.

Sevginin insanlık vasfı olduğunu ifade eden sevgi deryası Hz. Mevlana Celâleddin Rûmî: “Sevgiden acılıklar tatlılaşır, sevgiden bakırlar altın kesilir. Sevgiden tortulu, bulanık sular, arı duru hâle gelir, sevgiden dertler şifa bulur. Sevgiden ölü dirilir, sevgiden padişahlar kul olur.”⁴ Sevginin insanlık için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Dinin temeli sevgiye dayanır; dinde Allah ile insan arasındaki ilişkilerin esasını sevgi oluşturur. Allah'ı sevmek, O'na gönülden bağlanmak, O'na isteyerek itaat etmek dinî hayatın temel şartıdır. Bir varlığa tapmak için iman etmek, iman etmek için de onu sevmek gerekir. İmanın duygusal unsurlarından biri olan sevgi, onun gelişip kuvvet kazanmasını sağlar. Sevgi, iman ve amellerin ruhudur, sevgi olmayınca onlar ruhsuz beden gibi kalırlar. İman, kişinin kalbinin, ruhunun istediği şeye inanmasıdır. Burada sevginin iman konusu olan şeye inandığı ve sıkıca bağlandığı söylenebilir. Örneğin öldükten sonra

³ “İnsanı Sevmek”, *Sızıntı Der.*, Sayı: 248, (Eylül 1999), Yıl: 21, ss. 1-3.

⁴ Mevlana Celâleddin Rûmî, *Mevlana Celâleddin Rûmî'nin Bütün Eserlerinden Seçmeler*, (Haz.: Dilaver Güler, Küçük, Bakırcı, Şahin, Ertürk), Nesil Yayınları, İstanbul 2008, ss. 17,22.

dirilmeye inanan sevgidir. İmandaki tasdik olgusu inanç ve bilme anlamlarına dayanır, fakat bu tasdik sevgi gibi çeşitli duygusal anlamları da taşır. İmanı sevgiyle özdeşleştirmek mümkündür.⁵

Sevgi kavramının erozyona uğradığı dünyamızda, insanların sevgi duygusunu yerinde ve doğru yöne yönlendirmesi, hayatta sevgi odaklı yaşaması, kâinatın varlık sebebi olan sevgiyi sevginin gerçek sahibi olan Cenab-ı Hakka çevirmesi her geçen gün daha da ehemmiyet kazanmaktadır. İnsana böyle bir sevgiyi ancak din kazandırır. Din, iman üzerine bina edilmiştir. Yaratıcı ile kul arasındaki ilişkinin esasını sevgi oluşturur.

Hangi din olursa olsun mutlaka bir iman esası vardır. İmanda sevgiye dayanır. Eğer inanılan şeylere sevgi yoksa veya imanın gereği istenilen seviyede değil ise din duygusu da o kadar zayıf demektir. Sevgisiz iman ile hayat yolculuğun da yola çıkan bir insan, her zaman yolda kalmaya mahkûmdur. Kalbin gıdası iman, imanı besleyen ise sevgidir.

“Sevgi, suya benzer. Nasıl ki su girdiği kabın şeklini alırsa, sevgi de içinde bulunduğu düşünce kalıbının biçimine girer. Susuz bir tas, işe yaramaz; sevgiden yoksun düz mantık ve salt bilgi de, susuz tas gibidir. Elimizdeki kap, ancak sevgi suyuyla doldurursak işe yarar.⁶ İman kabı da sevgiyle dolacak ki o kalp sahibi hem mutlu olsun hem de değer kazansın.

Bundan dolayı bugün dünya üzerinde en çok inananı bulunan dinler olan ilahi dinlerin sevgi kavramına yaklaşımları önemlidir. Bizde bu çalışmamızda Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dinlerinin sevgi kavramına yaklaşımlarına değindik.

C. Metot ve Teknikler

Bu çalışmamızda sevgi kavramını ele alırken, sevgi nedir? sorusuna cevap aramaya çalışarak; sevgi, muhabbet ve aşk kavramları üzerinde durduk. Sevgi üzerine yazılmış eserleri inceledik. Kavramsal Çerçeve de sevgi, muhabbet ve aşk kavramlarını ele aldık. Bu kavramların anlamları ve birbirleriyle olan bağlarını inceledik. İlahi dinlerin sevgi

⁵ Abdurrahman Kasapoğlu, “Allah-İnsan İlişkisi Açısından “Muhabbet” / Sevgi Olgusu”, *Hikmet Yurdu*, Yıl: 3, Sayı: 5 (Ocak-Haziran 2010), s. 111.

⁶ Tarhan, *Duyguların Dili*, s. 73.

kavramını ele aldığımız bölümlerde dinlerin kronolojik sıralamasını esas aldık. Amacımız İlahi Dinlerin sevgiyi ele alışını, sevgiye yükledikleri anlamları ortaya koymak olduğundan, bu çalışmamızda Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dinlerinin kutsal metinlerini esas aldık. Bu metinler çerçevesinde bazı temel kaynaklardan faydalandık. Kaynak taraması yaparak, dinler tarihi kitapları, sevgi konusunu ile ilgili çeşitli kitap, dergi, tez ve makaleler den bilgi topladık. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam Tarihi kitaplarından faydalandık. Kur'an'ı Kerim'in tefsirlerinden ve Hz. Muhammed (s.a.s.)'in hadislerinden faydalandık. Ayrıca yeri geldikçe internetten konu ile ilgili bilgi edinerek gerekli alıntılar yaptık. Kaynaklardan alıntılar yaparken bazen orijinal metin olarak, bazen de özet olarak çalışmamızda yer verdik. yeri geldikçe de kendi yorumlarımızı ifade ettik. Çalışmamızda Allah lafzını kullanmayı tercih ettik. Fakat özellikle Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarda ve bu kaynakların tercümelerinde Allah lafzı yerine Tanrı ifadesi alındığından bizde bazen bu şekilde kullandık. Sevgi, başta din olmak üzere edebiyat, felsefe, psikoloji, sosyoloji, tarih ve tıp gibi birçok bilim dalının konusu olduğundan olayı, konunun daha iyi anlaşılması açısından bazen bu bilim dallarında yazılmış eserlerden de istifade ettik. Ama çalışmamızın asıl alanı ilahi dinlerde sevgi olduğu için, bu çerçevede konumuzu işlemeye gayret ettik. Bu çalışmamızda eksiklerimiz olmakla birlikte, sevginin yıpratıldığı ve insanlığın her zamankinden daha çok sevgiye muhtaç olduğu günümüzde, ilahi dinlerin özünde sevginin bulunduğunu ve sevginin hakikatini ortaya koymaya gayret ettik.

II. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. Sevgi (Muhabbet)

Mahiyeti itibariyle tanımının yapılması oldukça zor olan sevgi, başta din olmak üzere edebiyat, felsefe, psikoloji, sosyoloji, tıp ve tarih gibi ilimlerin konusu olmuştur. Bu ilimler kendi bakış açıları çerçevesinde sevgiyi ele almış ve tanımlamışlardır. Sevgi denilince her insan kendi inancına, dünya görüşüne, yaşantısına göre bir şeyler anlamaktadır.

Evet, acaba sevgi nedir? Her gün bir parçamızı daha tüketen teknoloji çağında sevgiye en son ne zaman yürekte bir merhaba demiştik, hatırlayanınız var mı? Hatırlıyor musunuz, sevgi neydi? Sevgi bir bakış, bir gülüş müydü bazen; bir akış, bir koşuş muydu?.. Sevgi gönül kumaşında bir nakış mıydı? Bir çuhayı ipek görebilmek miydi; toprağı amber

niyetine koklamak mı? Bir yetimin başını okşarken dimağımıza yerleşen tat mıydı? Sevgi bir acıydı herhalde, bir kederdi, kâh hüznle, kâh mutlulukla hatırlanan. Belki de sabırdı sevgi, affetmekti. Sevgi sınanmaktı adl-i ilahi'de ve sınavı geçmekti, ercesine. Sevgi bir tevbeydi, nasuh kisvesinde; Bir dirilişti nefsi öldürerek.⁷ Sevgi hakkında çok şey söylene bilir. Biz çalışmamızın bu bölümünde dil, din, felsefe, psikoloji, sosyoloji, edebiyat gibi ilimlerle uğraşan ve eserleri bulunan ilim adamlarının sevgi kavramı ile ilgili bazı fikirlerini aktarmaya çalışacağız.

Sevgi kavramı sözlüklerde birbirine yakın anlamlarla ifade edilse de, değişik dillerde sevgi kavramını anlatan kelimeleri karşılaştırdığımızda farklı anlamlar karşımıza çıkmaktadır.

“Sevgi insanı, bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu”⁸, “sevme hissi”⁹, “ilgi duygusu”¹⁰, “insanı bir varlığa, bir konuya yahut evrensel bir değere yönelten kalp hareketi”¹¹, “insanları birleştireceğine inanılan duygusal güç”¹² olarak tanımlanmıştır. Sevmek fiili de “sevgi ve bağlılık duymak, birine sevgiyle bağlanmak, gönül vermek”¹³, “sevgi hissetmek, sevgi duymak”¹⁴ anlamlarını barındırmaktadır. Annesinin kucağındaki bir bebekte, huzurlu bir ailede, iman dolun bir kalpte, gördüğümüz böyle bir sevgidir.

Bir başka tanıma göre “sevgi”; “Karşı cinsin güzelliği üstünde aşırı düşünmenin doğurduğu bir iç acısıdır. İnsanı karşısındakine kavuşmayı her şeyden üstün tutmaya zorlar.”¹⁵

Sevgi sözcüğü, Arapça olan “**muhabbet**” sözcüğünün yaygın olarak kullandığımız karşılığıdır. “**Sevgi**” ve “**Muhabbet**” kelimeleri eş anlamlı kelimelerdir. Türkçede daha çok “sevgi” kelimesi kullanılırken, İslam literatüründe Arapça olması hasebiyle “sevgi” kelimesi yerine “muhabbet” kelimesi tercih edildiğini görmekteyiz.

⁷ İskender Pala, *Kitabı Aşk*, Alfa Yayınları, İstanbul 2010, s. 9-11.

⁸ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara, Tsz., C. II, s. 1954.

⁹ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Birlik Yayınları, İstanbul 1982, s. 882.

¹⁰ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, C.: VI, s. 71.

¹¹ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.

¹² Hançerlioğlu, s. 456.

¹³ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, C.: II, s. 1955.

¹⁴ Doğan, s. 883.

Sevgi kelimesi Arapça kökenli olan “muhabbet” ve “aşk” kelimeleriyle de ifade edilmektedir. Arapça da sevgi kelimesi yerine daha çok, “**Ha-Be-Be**” kökünün türevleri olan “**hubb**” ve “**muhabbet**” kelimeleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Sevgiyi ifade eden daha birçok kelime bulunmaktadır. İslam’da Sevgi bölümünde bunlar üzerinde duracağız. Sevgi anlamına gelen “**hubb**” saf sevgi demektir. Kaynamaya yaklaşan suyun üstüne çıkmaya başlayan kabarcıklara da “**hebab**” denir. Buna göre muhabbet, susamışlıktan yani fazla arzudan kalbin kaynaması, taşması ve sevilene ulaşmak için çırpınmasıdır. (Hababül-Ma), suyun fazlası demektir. Muhabbet de kalpteki düşüncelerin en baskını olduğundan (h-b-b) ile ifade edilmiştir. İki harf; Ha ve Ba. Ha, ruhun son harfidir. Ba da bedenin ilk harfi. Bedensiz ruh, ruhsuz beden olur mu? Sülemi’ye göre muhabbet, insanın seçme yeteneğinin düşmesi demektir. Bu yüzden, seven kimsenin, şekilleri yakıp mahvetmesine “**habbet**” denmiştir. Sevenin kişiliği, (Allah’ın birlik denizinden) boğulmuş, sıfatları yok olmuştur. Muhabbet sırda kaynayınca sahibini, her gelen halden soyar, sadece mahbub yani sevilen ile meşgul olur. Şöyle de denilmiştir: iki sevgili arasında bir sır var ki ne söz, ne de kalem onu kimseye anlatamaz.”¹⁶ Şöyle de denilmiştir: Şiddetli yağmurlar sebebiyle yükselen su üstündeki kabarcık ve damlacıklara “**hubâb**” denir. Muhabbet ise hubab’dan gelir. Bu görüşe göre muhabbet, sevgilinin cemalini görme heyecanı ve susuzluğu içinde bulunan bir kimsenin kalbinin galeyan etmesi ve coşmasıdır. Muhabbet “**habâbu’l-mâ**” (suyun büyük kısmı) kökünden gelir. Kalpteki mühim şeylerin çoğunun ve büyük bir kısmının gayesi muhabbet olduğu için sevgiye muhabbet ismi verilmiştir. Denilmiştir ki: Muhabbet, içinde su bulunan kap demek olan “**hub**” kökünden gelir. Kap içine konan şeyi tutar ve bir kap dolu olduğu şeyden başkasını içine almaz. Tıpkı bunun gibi kalp muhabbetle dolunca içine sevgiliden başka bir şey sığmaz.¹⁷

“Muhabbet, hoşlanılan şeye karşı duyulan meyil”¹⁸, olarak ifade edildiği gibi sevgi ve

¹⁵ Ali Galip Gezgin, *Kur’an’da Sevgi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2010, s. 38-39.

¹⁶ Süleyman Ateş, *Muhabbetullah – Allah Sevgisi*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1992. s. 546; Ayrıca, Bkz., İbn Kayyim El-Cevziyye, *Allah Sevgisi*. (Çev.: Dr. İshak Emin Aktepe, Ahmet Akbaş), Polen Yayınları, İstanbul 2006, ss. 68-70; Hikmet Selçuk, *Sevgi Kavramı*, Arıtan Yayın Evi (Forum Dizisi), İstanbul 2002, s. 21-22.

¹⁷ Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, (3.Baskı), (Haz.: Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul 1991, s. 497-498.

¹⁸ Doğan, s. 706.

aşk ile eşanlamlı olarak da tanımlanmıştır.¹⁹İslam mutasavvıfları sevgi yerine “hubb” ve “muhabbet” kelimelerini tercih etmişler. Bunun en önemli sebebi bu kelimelerin hem Kur’an’da hem de hadislerde “sevgi” kavramını ifade eden anahtar kelimeler olmalarıdır. Ayrıca Arapça’da “sevgi” anlamına gelen diğer kelimelerden daha çok kullanılmaktadır.

Sevgi, insanları birbirlerine yakınlaştıran “görünmez bağ” denilebilecek bir duygudur. Nasıl ki, atomun içinde nötron, proton ve elektron varsa ve bunları birbirine bağlayan şey çekim kuvveti ise; canlılar arasında çekimi sağlayan şey de, sevgi duygusudur. Eskilerin “kuvve-i cazibe” dedikleri şeydir bu.²⁰ “Sevgi, çaldığımız zaman açılmasını beklediğimiz bir kapıdır. Gerisi bir muammadır; sürprizlerle dolu, acı tatlı ama muhakkak ki heyecan verici...” İsterseniz sevgiyi, "Yanıtını hayat boyu aradığımız soru" diye de tanımlayabiliriz.²¹

Sevgi; Kalbin azığı, ruhun gıdası, gözün nurudur. Sevgi, iman ve amellerin, bir takım makam ve hallerin ruhudur, özüdür. Bu duygudan mahrum olanlar, ruhsuz ceset gibidirler.²²

Sevgide fedakârlık vardır. Sevdiği insan, kendisinin istediği şeyi arzularsa, onu sevdiğine vermek ister. Kişi kendisi yerine sevdiğinin isteğine kavuşmasını arzular.²³ Sevgi fedakârlıktır. Seven eğer sevdiği için fedakârlık yapmıyorsa gerçek seven değildir. İbn Kayyim el-Cevzi sevginin tarifini bu yönde yapıyor: Sevgi; tüm ilişkilerde sevilenin seven tarafından tercih edilmesi, görünen ve görünmeyen her şeyde sevgiliye uymasındır.²⁴ İnsan, mükemmele duyulan sevginin bir parçası olarak fedakârlığı da sever. Kişi kendisi fedakâr olmasa bile bu özelliği gördüğü kimselere karşı sevgi besler.²⁵ Muhabbet, sendeki varlığı, sende, senden sana bir şey kalmamak üzere tamamıyla mahbubuna hibe eylemekliğinden ibarettir.²⁶

¹⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri&Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2004, s. 405.

²⁰ Tarhan, *Duyguların Dili*, s. 65.

²¹ Doğu Ergil, *Bugün Gazetesi*, 03.04.2011.

²² Raşit Küçük, *Sevgi Medeniyeti*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2010, s. 24.

²³ Gezgin, s. 42.

²⁴ Recep Öztürk, *Sevgi Ekseninde İman ve Allah'ın Sevdiği İnsanlar*, Çelik Yayınevi, İstanbul 2009, s. 15.

²⁵ Tarhan, *Güzel İnsan Modeli*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 174.

²⁶ İbni Arabi, *Hakikat Yolcularına Rehber, Tuhfetü's-Sefere*, (Çev.: Hüseyin Şemsi Ergüneş), İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 43.

B. Aşk

“Aşk” kavramı zaman zaman her ne kadar sevgi ve muhabbet kelimelerinin yerine kullanılsa da aslında “aşk”, “sevgi” kavramından farklı daha ileri derecede bir anlamı içermektedir.

“Aşk, insanı belli bir varlığa, bir nesneye ya da evrensel bir değere doğru sürükleyip bağlayan gönül bağı, insan tarafından, temelde kendisi dışındaki en yüce varlığa, varlıklara veya güzelliğe duyulan yoğun ve aşırı sevgi”²⁷, şeklinde tanımlanmaktadır. Aynı zamanda aşk, “yoğunlaşmış sevgi”²⁸, “sevginin tutkulu ve derin bir biçimi”²⁹ olarak tarif edilmekte. İbn Kayyim El-Cevzi Allah Sevgisi adlı eserinde aşkı ; “Başına gelen kişinin akıbetinden korkulacak kadar şiddetli olan aşırı sevgi” olarak tarif eder ve aşk kelimesinin ağaçlara dolanan sarmaşık türü sarı bir bitki olan “aşekatün” den geldiğini aşkın buna benzediğini, ayrıca ifrattan (aşırılık) geldiğini söyler.³⁰ Muhabbetin son ve gayesine aşk denir.³¹

Yunus Emre aşk’ın tarifinin zorluğundan şu dizeleriyle ifade eder: “Dört kitabın manasını okudum tahsil ettim. Aşka gelince durdum, bir ulu hece imiş.”³²

“Aşırı derecedeki sevgi ve muhabbet, sevginin son mertebesi, sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması” şeklinde tanımlanan aşk, mutasavvıflara göre varlığın aslı ve yaratılış sebebidir. Aşk, sevenin sevgisinde kendini yok etmesi; öyle ki, âşğın yok, sadece mâşûkun var olması, her şeyin ondan ibaret olması hâlidir.³³

Mutasavvıflar “aşk” kavramına daha farklı yaklaşmışlardır. Kur'an ve sahih hadislerde "aşk" kelimesi geçmez. Sevgi, Kur'an ve Sünnette çoğunlukla "hubb" ve "muhabbet", bazen de "meveddet" kelimeleriyle ifade edilir. Allah sevgisiyle ilgili olarak Peygamberimiz gibi. Sahâbe ve ilk zâhidler de "aşk"tan kesinlikle söz etmemişler, bu kelimeyi İlâhî sevgi anlamında hiç kullanmamışlardır. İlk defa hicrî II. (milâdî VIII.) y.y.da Allah ile kul arasındaki sevgiyi anlatmak üzere nadiren de olsa "aşk" kelimesinin kullanılmaya başlandığını gösteren rivâyetler vardır. Baklî'nin naklettiğine göre mutasavvıflardan Ebu'l-

²⁷ Ahmet Cevzici, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınevi, İstanbul 2002, s. 99.

²⁸ Hançerlioğlu, s. 59.

²⁹ Nevzat Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, s. 279,281.

³⁰ İbn Kayyim, s. 161.

³¹ İbni Arabi, *Hakikat Yolcularına Rehber, Tuhfetü's-Sefere*, s. 50.

³² Mustafa Tatcı, *Yunus Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, C.: I, s. 87.

Hüseyin en-Nûrî, "Ben Allah'a âşığım, O da bana âşıktır" dediği için kâfir olduğuna hükmedilerek memleketinden kovulmuş, daha sonra idam edilmek üzere cellâdın önüne çıkarılmış ve son anda asılmaktan kurtulabilmiştir. Bu rivayetten de anlaşılacağı üzere âlimler, hatta ilk dönemlerde mutasavvıfların büyük çoğunluğu, Allah sevgisini ifade etmek üzere Kur'an ve Sünnette yer alan hub ve muhabbet yerine "aşk" kelimesinin kullanılmasına karşı çıkmışlar; Râbia el-Adeviyye, Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî, Hallâc-ı Mansur gibi sevgi temasını işleyen ilk sûfiler, aşk yerine, "hubb" kelimesi ve türevlerini kullanmayı tercih etmişlerdir. Hâris el-Muhâsibî, es-Sülemî, Ebû Tâlib el-Mekkî, Hakîm et-Tirmizî, Ebû Nasr es-Serrâc, el-Kelebâzî, Ebû Nuaym, el-Kuşeyrî, Hücvirî, Gazzâlî gibi mutasavvıf yazarlar da eserlerinde aşk kelimesine ya hiç yer vermemişler veya nâdiren kullanmışlar, bunun yerine Allah sevgisi konusunu hubb ve muhabbet terimleriyle anlatmayı tercih etmişlerdir. Bunlardan Kuşeyri mutasavvıfların "aşk" yerine "hubb" kelimesini tercih etme sebebini Allah ile kul arasındaki sevginin "aşk" ile ifade edilemeyeceğini hocası Ebu Ali Dekkak'ın şu görüşüyle ifade eder: "Aşk, aşırı sevgi yani sevgide haddi aşmak anlamına gelir. Allah hakkında böyle bir aşırılık düşünülemez. O'nun kuluna olan sevgisine "aşk" denemez. Diğer taraftan bütün mahlûkatın sevgileri, sadece bir tek Zat'ta birleşmiş olsa bile, bunun Allah'ın layık olduğu sevginin ölçüsüne ulaştığı söylenemez. Bu yüzden kulun Allah sevgisi de 'aşk' diye adlandırılmaz." Kuşeyri eserinin "muhabbet" bölümünü "âşıklar, söyledikleri sözlerden dolayı kınanmazlar" diye bitirmiştir. Görülüyor ki sufiler yeri geldikçe aşk kelimesini kullanmaktan kendilerini alamamışlar.³⁴ Bunun sebebi Allah'a ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'me olan o coşkunun duyguyu ifade ederken sevgi kelimesini yeterli görmemeleri olsa gerek.

İnsan evrendeki varlıklarla ilgili olduğu gibi, varlığın yaratıcısı Allah ile de irtibatlıdır. Sevginin mahalli olan kalp, tıpkı bir baz istasyonu gibi vericilerle bağlantı kurar. İçindeki duyguları ve fikirleri gönderir yahut dışarıdan gelen bilgileri alır. Bu özelliğiyle uyduya benzer. Evrenle ve evrenin yaratıcısı Allah ile bu bağı oluşturan sevgidir. Sevgi gönlün enerjisi, kalbin özüdür. Buradaki kalpten kasıt ise bir uzuvdan öte gönül boyutudur.³⁵

³³ Kadir Özköse, *Aşk Derdi*, Ufuk Yayınları, İstanbul 2011, s. 94.

³⁴ Bkz., Gezgin, s. 56-57.

³⁵ Bkz., Tarhan, *İnanç Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 127-128.

Sevgi, insanın bu dünyadaki serüveniyle birlikte hakkında söz söylenmiş, belirtileri üzerinde durulmuş ve değişik bilim dallarının üzerinde en fazla çalışma yaptığı duygulardan biridir. Sevgi kavramını ele alan araştırmacı ve bilim adamları bu kavramı çok farklı anlamlarda kullanmışlardır. Ama bütün bu çalışmalardaki tarifler hep eksik kalmıştır. Elle tutulup gözle görülen bir nesne olmadığı için yapılan tarifler yaşantının ve hislerin birer yansıması olduğundan sevginin ortak bir tanımı yapılamamıştır. İbn Arabî Hazretlerine göre sevginin tanımı yapılamaz. Sevgi ancak tadılır. Tadan kişi de sevginin ne olduğunu yeterince anlatamaz. Aynı zamanda sevgi evrensel bir duygudur. Annenin çocuğunu sevmesi, eşlerin birbirlerini sevmesi, ilâhî bir sır olarak, gayesi “bir tenle bir teni, bir canla bir canı kavuşturmak” olan sevginin evrenselliğine en güzel örnektir.³⁶ Aynı zamanda İbn Arabî sevgi için, “Sevgi seveni sevilene bağlayan bir bağıdır ve sevgi sevenin var oluşudur”³⁷ der.

İnsanda fitraten bulunan ve insanın tabii bir ihtiyacı olan sevgi geliştirilebilir bir duygudur. Çünkü görme, işitme gibi azalarımızın bir sınırı varken sevgi duygusunun bir sınırı yoktur. Sevme duygusunu köreltmek de, geliştirmek de mümkündür. Sevgide önemli olan, sevgi nesnesinin ne olduğudur. Mesela, bazı insanlar çok sevgi doludurlar, fakat sadece kendilerini ya da yanlış şeyleri severler. Doğrusu iyiyi ve güzeli sevebilmektir. İnsanda ham duygu olarak bulunan sevgiyi³⁸, doğru işleyip, din merkezli kültürel şekle sokmak gerekir. Çalışmamızın konusu olan İlahi Dinlerde Sevgi, kavramı’na doğru yaklaşımı insanlara kazandıracak olan ve sevgi kavramını, insanın yaratılış gayesine uygun olarak işleyen din olacaktır.

İlahi Dinlerin gayesi insana ebedi hayatı kazandırmaktır. Sevgi bütün ilahi dinlerin evrensel özüdür.

Biz bu çalışmada ilahi dinlerde sevgiyi incelerken, dinlerin kronolojik sırasına göre konuyu ele almayı uygun bulduk ve kronolojik sırayı izledik.

³⁶ İbn Arabî, *İlâhî Aşk*, (Çev.: Mahmut Kanık), İnsan Yayınları, İstanbul 1988, s. 9.

³⁷ İbn Arabî, *İlâhî Aşk*, s. 63.

³⁸ Bkz., Tarhan, *Duyguların Dili*, s. 68; Ayrıca, Bkz., Tarhan, *Makul Çözüm*, Timaş Yayınları, İstanbul 2004, ss. 161, 163.

BİRİNCİ BÖLÜM

YAHUDİLİKTE SEVGİ

Yahudiliğin Dinler Tarihinde özel bir yeri bulunmakta ve bu din ilahi kaynaklı en eski din olarak nitelendirilmektedir.³⁹ Yahudiliğin kendi halinde din mi, ırk mı, millet mi olduğu pek belirli değildir. Dinler tarihinde kendine has bir yere sahiptir. Irk ve din iç içe girmiştir, birbirinden ayırmak çok zordur. Tevrat'taki Balam hikâyesinde “İşte ayrıca oturan bir kavimdir ve milletler arasında sayılmayacaktır” (Sayılar,13:9), ifadesi Yahudiliğin durumuna ışık tutmaktadır.⁴⁰

Tarihte İbraniler, Yahudiler, İsrail oğulları ve Musevilik olarak adlandırılan Yahudiliğin önemli özelliklerinin başında geleni, onun bir ahit dini olmasıdır. Tanrı, Yahudilerin atası Hz. İbrahim, İshak ve Yakup ile ahit yapmıştır. Bu sözleşme gereği Tanrı, İsrail oğullarının soylarını büyük bir millet haline getireceğini ve kutsal toprakları onlara vereceğini vaat etmiştir.⁴¹ Yahudilikte sevgi insan merkezli olarak ele alınmıştır.⁴²

Yahudiliğin sevgi kavramına yaklaşımını incelemeye başlarken önce, Yahudilikte sevgiyi ifade etmek için kullanılan kavramlar üzerinde durmak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Yahudilikte Sevgiyi İfade Etmek İçin Kullanılan Kelimeler: Eski Ahid, sevginin türlerinin tamamını ifade etmek için birkaç kavram kullanılmaktadır. Bunlar, içinde buldukları kıssa ve cümlenin bağlamına göre anlamlar kazanmaktadır. Ayrıca, aynı kelimenin çok farklı anlamlar ifade etmesi, metni ele alan kişinin bakış açısı ve bilgi seviyesine göre yorumlanmasına neden olmaktadır.

Bu nedenle, Eski Ahid'in çeşitli dillere yapılan tercümelerinde bu kelimelere çok farklı anlamlar verilebilmektedir. Sevgi kavramı karşılığında Eski Ahid'de kullanılan kelimeler şunlardır: **ahab** veya **ahabah**, **hapes**, **haşak**, **hesed**, **hên** ile **raham**, **riham** ve

³⁹ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 2002, s. 204.

⁴⁰ Tümer, s. 205; Ayrıca, Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2004, s. 243.

⁴¹ Baki Adam, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, M.E.B. Devlet Kitapları, Ankara 2003 s. 35.

rasah kelimeleri ve bunların türevleri⁴³ ile İbranice olan ve içten, mutlaka bir sebebi olmasına gerek olmayan derin, güçlü ve hiç kopmayacak bir sevgi bağıını belirten **Haşak** kelimesi,⁴⁴ Sevgi gösterdi anlamına gelen **Hovev** kelimesi,⁴⁵ **Aava**,⁴⁶ **Vaev**,⁴⁷ ve **Aavat**⁴⁸ kelimeleri sevgi ifade eden diğer bazı sözcüklerdir.

1.1. ALLAH SEVGİSİ

Allah Grekçede “Theos”,İbranicede “El” (çoğulu Elahim)dir.Eski Ahitte Allah göklerin ve yerin sahibi olarak nitelendirilmektedir.Teolojik bir kavram olarak sevgi, Rab Yahve ile İsrail (Yakup) arasında karşılıklı bir duygu olarak gözükmektedir.Yahve'nin sevgisi İsrail için bir ip gibidir ki,İsrail'i kendisine çeker. “ Onları insancıl iplerle, Sevgi bağlarıyla kendime çektim; Boyunduruklarını kaldıran biri gibi oldum, Eğilip yiyeceklerini verdim.”⁴⁹

Yahudi inancında sevgi Allah'ın bir özelliği olarak kabul edilir “O sevgi dolu ve affedicidir”⁵⁰ ve rabiler sevginin kutsal olduğunu kabul ederler. Moşe, Tanrı'dan kişiliğinden biraz söz etmesini istediğinde, Tanrı bu özelliğini bildirir: “Rab, Rab, merhametli ve rahim Tanrı, yavaş öfkelenen, iyilik ve sadakati bol, bininci nesle kadar sevgisini sürdüren, kötülüğü, isyanı ve günahı affeden” (Mısırdan Çıkış, 34: 6-7) Rabiler der ki eğer Tanrı olmanın anlamı buysa, bu özellikler kutsal olmalıdır. Eğer Tanrı iyi ise, o zaman insanoğlu O'nu taklit etmelidir.⁵¹

Tevrat'ta Allah sevgisi bütün sevgilerden üstün tutulmuştur. Ayrıca insanların bütün güçleriyle kendisini sevmesini istemiştir. “Tanrınız Rab'bi bütün yüreğinizle, bütün

⁴² Bkz., Rabi Benjamin Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, (Çev.: Estreya Seval Vali), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul 2003, ss. 45, 46, 86.

⁴³ İsmail Taşpınar, “Dinlerde Sevgi”, *Köprü Der.*, Sayı: 101; Ayrıca, Bkz., Moşe Farsi, *Tora Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul 2010; Ayrıca, Bkz., Rav Naftali Haleva, *Pirke Avot (Bilgelerimizin Öğretileri)*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul 2004.

⁴⁴ Bkz., Farsi, s. 159.

⁴⁵ Bkz., Farsi, s. 778.

⁴⁶ Bkz., Farsi, s. 400.

⁴⁷ Bkz., Farsi, s. 424.

⁴⁸ Bkz., Farsi, s. 852.

⁴⁹ Hoşea, 11:4; Ayrıca, Bkz., Atilla Yargıcı, “Kitabı Mukaddes ve Kur'an'ın Sevgi Anlayışı”, *Dini Araştırmalar Der.*, 7(21), (Ocak- Nisan 2005); Ayrıca, Bkz., Blech, s. 189.

⁵⁰ Haleva, s. 51.

⁵¹ Blech, s. 44 -45.

canınızla, bütün gücünüzle seveceksiniz.”⁵² Bu sevgi tam bir teslimiyet şeklinde olmalı. “Tanrınız Rab'bi sevin. Uyarılarına, kurallarına, ilkelerine, buyruklarına her zaman uyun.”⁵³ “Tanrınız Rab'bi sevin, sözüne uyup O'na bağlanın...”⁵⁴ Öyle ki bu sevginin içten bir sevgi olup olmadığı hususunda imtihan edilecekleri ifade edilmektedir. “Tanrınız Rab kendisini bütün yüreğinizle, bütün canınızla sevip sevmediğinizi anlamak için sizi sınamaktadır.”⁵⁵ Allah’a olan bu sevginin karşılıksız kalmayacağı, bu sevginin karşılığı Allah’ın sevmesi olacağı anlatılmaktadır. “Beni sevenleri ben de severim, Gayretle arayan beni bulur.”⁵⁶ “Ama Beni seven buyruklarıma uyan binlerce kuşağa sevgi gösteririm.”⁵⁷ Eski Ahit’te Tanrı’nın insanları sevmesi insanlar arasındaki sevgiye benzetilmiştir. “Oğlum, Rabbin tedibini hor görme; Ve onun azarlamasından usanma; Çünkü baba memnun olduğu oğlu nasıl azarlarsa, Rab’de sevdiğini azarlar.”(Süleyman’ın Meselleri, 3:11-12.) ifadesinde baba ile oğul arasındaki sevgiye benzetilirken, “Fakat Sion dedi: Yehova beni bıraktı, ve Rab beni unuttu. Kadın emzikteki çocuğunu unutabilir mi ki, kendi rahminin oğluna acımasın? Evet, onlar unutabilirler, fakat ben seni unutmam.’ (İşaya, 49:14-15.) İşaya’daki bu ifadede Allah sevgisi anne ile evladı arasındaki sevgisine benzetilmekte. Kral Şelomo tarafından yazılan Şir Aşırım adlı eser Tanrı ile Yahudiler’in karşılıklı sevgi bağlarını, iki nişanlının birbirlerine olan sevgilerine benzetir. Bu kitap bir insanın sahip olması gereken en ideal sevgi olan Tanrı sevgisinin nasıl olması gerektiğini anlatır.⁵⁸

Eski Ahid’de, Allah’a gösterilmesi gereken sevgi, insanlar arasındaki sevgi örnekleriyle dile getirilmiş ve Allah’a olan sevginin ölçüsü, Allah ile İsrailoğulları arasındaki yapılan ahde vefa göstermek ve Allah’ın yolunda hizmet etmek olarak ifade edilmiştir: “Ve şimdi, ey İsrail, Allah’ın Rab’den korkmaktan, onun bütün yollarında yürümekten ve O’nu sevmekten ve bütün yüreğinle ve bütün canınla Allah’ın Rabb’e hizmet etmekten, bugün iyiliğin için sana emretmekte olduğum Rabb’in emirlerini ve kanunlarını tutmaktan başka, Allah’ın Rab senden ne istiyor?” (Tesniye, 10:12; 11:13.)

⁵² Yasa’nın Tekrarı, 6: 5.

⁵³ Yasa’nın Tekrarı, 11: 1.

⁵⁴ Yasa’nın Tekrarı, 30: 20; Ayrıca Allah sevgisi için Bkz., Yasanın Tekrarı, 7: 9, 11: 13-14, 10: 12-13; Yeşu, 22:5; Nehemya,1: 5; Mezmurlar, 26: 8, 84: 1-2.

⁵⁵ Yasa’nın Tekrarı, 13: 3.

⁵⁶ Süleyman’ın Özdeyişleri, 8: 17.

⁵⁷ Mısır’dan Çıkış, 20: 6; Yasa’nın Tekrarı , 5: 10.

⁵⁸ Bkz., Haleva, s. 204.

Tevrat'ta yer alan ve Hz. Musa'ya verilen levhalarda yazılı olduğu kabul edilen On Emir'in ilk maddesinde de kendisine Tanrı tarafından inayet edileceğine dair söz verilen kişilerin "Allah'ı sevenler" olduğu belirtilmektedir. (Çıkış, 20: 6; Tesniye, 5:10.)

Hatt, Tanrı'yı sevmek O'nun emirlerini yerini getirmekten önce zikredilmekte, böylece yerine getirilecek bir emrin ilahî sevgiye dayanması gerektiği belirtilmektedir. Bu nedenle, kimi Kitab-ı Mukaddes araştırmacıları, Yahudilikte Tanrı'dan korkmanın O'nu sevmekten daha önemli olduğu sonucuna varmışlardır.⁵⁹ "Tanrı'ya efendisinden ödül bekleyen bir kul gibi hizmet etme, aksine, efendisini seven ve efendisinden ödül beklemeyen bir kul gibi hizmet et."(Mişna, 1: 3) Pirke Avot'ta sevginin korkuyla birlikte olması gerektiği şu ifadelerle anlatılır: Tanrı'yı sev ve O'na karşı bir suç işlemek için O'ndan kork. Tanrı'ya itaat etmemizin nedeni herhangi bir ödül beklentisinden kaynaklanmamalıdır. Bu düşünceyle Tanrı'ya hizmet etmek, makbul olmayacaktır. Ona hizmet etmenin esas nedeni ona karşı beslediğimiz sevgiden doğmalıdır. Bu sevgiyi ancak onun isteklerini neşeye uygulamakla ifade edebiliriz.⁶⁰ Bu sevgi ve korku birlikte olması gerekir ki gerçek itaat olsun. Tanrı'ya hizmet etme yolunda, sevgi ve sevgiden dolayı oluşan korku hisleri bir bütün olarak var olmalıdır. Emirleri uygulama konusunda Tanrı sevgisi önemli bir unsur olduğu gibi, yapılmaması gereken kurallara uymak ve kendini frenlemek açısından, Tanrı korkusu önemli bir rol oynayacaktır. Sevgi ve korku gibi iki itici güç var oldukça, kişi Tanrı ile ilişki kurmada ve manevi yaşamda gereken ilerlemeyi kaydedebilir. Tanrı'yı sevmeli; çünkü sevginin var olması sayesinde, seven kişi sevdiğine karşı olan sorumluluklarını unutmaz. Tanrı'dan korkmalı; çünkü korku var oldukça kişi isyan etmemesi gerektiğini anlar.⁶¹ Yahudi inancında Allah'a iman, sevgi ve sadakatle bağlanma istenilmekte. Allah, kendisini sevenlerin gelecek olan bin neslini koruyacağını vaad ederken, kendisinden nefret edenleri ise bu dünyada iken "yüzlerine karşı" cezalandıracağından söz etmektedir: "Ve bil ki, Allah'ın Rab, Allah olan odur, kendisini sevenler ve emirlerini tutanlar için bin nesle kadar ahdi ve inayeti koruyan ve kendisinden

⁵⁹ Taşpınar, "Dinlerde Sevgi", Sayı: 101.

⁶⁰ Haleva, s. 6.

⁶¹ Haleva, s. 7.

nefret edenleri yok etmek için yüzlerine karşı ödeyen, sadık Allah'tır. Kendisinden nefret edene ödemekte gecikmeyecek, yüzüne karşı onu ödeyecektir.”⁶²

Tanrı Yahudileri pek çok kere kendisini unutup putlara tapındıkları halde affetmiştir.

Çünkü o affeden bir sevgi Tanrısıdır. Bir Yahudi de kalbiyle, ruhuyla, bütün varlığıyla Tanrı'yı severek O'na karşılık vermelidir.⁶³ Yahudilikte sevgi Tanrısı bazen sert, katı ve görünüşte sevgisiz davranması Tanrının isyancı çocuklarıyla baş etmek için etkin bir yol olarak sertliği kullanmasıdır. Tıpkı anne babanın çocuklarına uyguladığı çok sert ve katı kurallar gibi. Tanrının bu sert davranışı nedeni ise Yahudileri çok sevdiğinden kaynaklanmaktadır. Tora, Tanrı için A-do-nay ve E-lo-him isimlerini kullanır. Yahudi inancına, Tanrı'yı iyi veya merhametli yani anne gibi gördüğünde A-do-nay, sert, yargılayıcı, hatta acımasız davrandığını düşündüğünde yani bir baba gibi gördüğünde E-lo-him adı kullanılmakta. Yahudiliğin Tanrı kavramı, eril ve dişil özelliklerin bir karışımıdır. Tanrı her iki cinsiyetin bu en iyi yönlerini benliğinde birleştirerek insanı hem bir anne hem de bir baba olarak kutsamakta.⁶⁴

Her ne kadar Yahudilikte Allah sevgisi bütün sevgilerden üstün tutulmuşsa da Yahudilik iki temel üzerinde durur; bu da On Emir'in iki tablet üzerine yazılmış olmasıyla temsil edilmekte. Bu iki temelin birincisi; Yasa'nın Tekrarı'nda (Devarim 6:5) ki Tanrı merkezci olan “Ve Tanrı'yı bütün kalbinle seveceksin ve bütün ruhunla ve bütün varlığınla.” İfadesidir. İkinci temel ise; Levililer (Vayikra 19:18) deki insan merkezci olan “Komşunu kendin gibi seveceksin.” İnsanın komşusunu sevmesini isteyen ifadedir. Talmud da geçen bir öyküde Yahudi olmayan birinin sorduğu bir soru üzerine, Hillel bu iki esastan ikincisinin daha önemli olduğunu verdiği şu cevapla anlatmakta: “Bir seçim yapmak zorunda isem, sana söylemek zorundayım ki Tanrı, kendisine tapılmasından çok, insanların birbirlerine iyi davranması ile ilgilenir. Tanrı her zaman başının çaresine bakabilir; en büyük endişesi halkıdır. Dolayısıyla dünyanın iyiliği için kendi onurunu yana atmaya hazırdır.” Yahudilerin Kutsal Mabetleri olan Bet Amikdaş'ın iki defa yıkılması günahlarının sonucu olduğuna inanırlar. Çünkü Tanrı bu mabette bulunur ve günah işleyen

⁶² Tesniye, 7: 9-10; Ayrica, Bkz., Taşpınar, *Köprü Der.*, Sayı: 101.

⁶³ Aynur Eryiğit Bader, *Yahudilik Hıristiyanlık ve İslam'ın Putperestliğe Bakışı (Kutsal Kitaplar Açısından Bir Değerlendirme)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniv., SBE., 2008, s. 44.

bir ulus Tanrı'nın aralarında bulunmasını hak etmez. İşte bundan dolayı ilk Bet Amikdaş M.Ö. 586 yılında Babilliler tarafından yıkılmasının sebebinin, Yahudilerin putlara tapması sonucu olduğu kabul edilmiş dolayısıyla birinci tableti kırmışlar. Bu ilk günahın cezası yetmiş yıl sürmüştür. İkinci Bet Amişdat bir nesil sonra yeniden inşa edilmiştir. Yahudiler bu sefer dindar, Tanrı'ya bağlı fakat aralarındaki etik davranışlara çok duyarsız olmaları ve birbirlerine karşı duydukları anlamsız nefretleri yüzünden ikinci Bet Amikdaş bu sefer M.S. 70 yılında Romalılar tarafından yıkılır. Bu defada Yahudiler ikinci tabletteki değerleri de göz ardı etmiş oldular. İlk günah (puta tapma) sonucu yıkılan Bet Amikdaş bir nesil sonra yapılır iken, İkinci günah (insanların birbirinden nefret etmeleri yani birbirlerini sevmemeleri) sonucu yıkılan Bet Amikdaş hala yapılamamıştır.

Dolayısıyla Tanrı'nın kendisine yapılan hakaretleri, insanların birbirine karşı gaddarlıklarından daha kolay affedebildiği kabul edilmiştir.⁶⁵ Hâlbuki İslam'da insanları sevmenin yolu, Allah'ı sevmekten geçer.

Tevrat'ın "Ve Tanrı'yı bütün kalbinle seveceksin ve bütün ruhunla ve bütün varlığınla." Dizesini Talmut bilginleri; alçakgönüllülükle, doğrulukla, dürüstlükle, merhametle, ruh asaleti ile ve doğru konuşarak Tanrı'nın adını eylemleriyle kutsayarak bu emri yerine getirmenin en iyi yolu olduğunu Tanrı'yı sevme emrindeki sevginin anlamının bu olduğunu söylerler.⁶⁶

Her Yahudi'nin evinin dış kapı pervazının sağ tarafında mezuya dedikleri bir kutu bulunur. Bu mezua Tevrat'ın emri olarak kapı girişine konulur. "Ve bugün size emrettiğim bu sözcükleri... evinizin kapı pervazına ve bahçe kapılarına yazacaksınız."⁶⁷ Bu mezua'da Tora'dan iki paragrafın⁶⁸ yazılı olduğu parşömen bulunur. Bu parşömende: Tek Tanrıçılığın kabulü, Tanrı'yı "bütün kalbiniz, bütün ruhunuz ve bütün varlığınızla" sevme emri; Yahudi geleneğini gelecek nesle aktarma ihtiyacı; Tanrı'nın sözlerini, varlığımızın bir parçası olacak şekilde, devamlı gözden geçirme zorunluluğu; ve Tanrı'nın doğruyu ödüllendirecek ve kötüyü cezalandırarak sürekli ve doğrudan hayatımızda olduğunun

⁶⁴ Bkz., Blech, s. 45-46.

⁶⁵ Bkz., Blech, s. 69-70.

⁶⁶ Bkz., Blech, ss. 360-367.

⁶⁷ Devarim, 6: 9.

⁶⁸ Devarim, 6: 4-9, 11: 13-21.

idraki⁶⁹ ifadeleri bulunmaktadır. Bir Yahudi bu mezuzaya her baktığında Allah'a olan sevgi ve bağlılığını hatırlamış olur inancı vardır.

1.2. İNSAN SEVGİSİ

İnsanı sevmek Tora'nın baş tacı ettiği bir emirdir. İnsanı insan olduğu için sevmek. Sevginin yalnızca sözde değil, insan yaşamının özünde de yer almasıyla, sevgi bağları oluşur. Çevresiyle kurduğu ilişkilerde dürüst olup sevilen kişi, Tanrı'nın İsmi'ni de yüceltmış olur. Tanrı da, sevgisini o kişiden eksik etmez. Dosa'nın oğlu Rabi Hanina şunları öğretir: İnsanlar tarafından sevilen kişi, Tanrı tarafından da sevilir. İnsanların hoşlanmadığı kişiden, Tanrı da hoşlanmaz.(Mişna 3:13)⁷⁰ İnsanlar birbirlerine gereken sevgi ve saygıyı kelimeler ve davranışlarla göstermelidir. Rabi Akiva'nın 24.000 öğrencisinin bir salgın sonucu ölmelerinin sebebini Talmud: "Çünkü birbirlerine gereken sevgi ve saygıyı göstermediler." şeklinde açıklar.⁷¹ Tora'nın Türkçe çeviri açıklamasında, insanlara olan sevginin söylenmesi gerektiği, böylece sevginin güçleneceği ifade edilmekte. Ayrıca olumsuz duyguların kişinin yüzüne karşı söylenmemesi şu ifadelerle anlatılmaktadır: "Duymayan birine [bile] lanet etme. "[Doğruyu] Görmeyen birinin önüne engel koyma. Tanrın'dan çekin – Ben, Aşem'im. Hepimiz biliriz ki, olumlu ya da olumsuz bir duygu, ağızla telaffuz edilerek ifade edildiği zaman daha da güçlü bir hale gelir. Bir başkasına yönelik sevgimizi içimizde tuttuğumuz zaman bu başkadır; bunu üçüncü bir kişiye iletmek başkadır [sevgi duygumuz bu şekilde güç kazanır]; ama bu duyguyu sevginin hedefindeki kişiye açmak bambaşkadır [bu şekilde duygu en üst düzeyde güç kazanır]. Aynı durum nefret konusunda da geçerlidir. Bu nedenle kişi, bir başkasına yönelik olumsuz duygularını, onun yokluğunda bile – ve elbette doğrudan ona karşı – dile getirmemelidir. Anlaşıldığı üzere yasak, özünde, lanetin hedefi değil kaynağıyla ilgilidir. Dolayısıyla yasak, özellikle, insanı ağızından çıkanları kontrol etme ve kelimeleri seçerek kullanma konusunda kendisini sınırlamaya yönlendirmektedir. Bunu, söylediklerinden etkilenmeyecek olan bir

⁶⁹ Detaylı bilgi için, Bkz., Haleva, ss. 260-266.

⁷⁰ Haleva, s. 74.

⁷¹ Haleva, s. 119.

sağır için yaptığı takdirde, diğer tüm kişilere yönelik konuşmalarında da elbette kolayca yapabilecek duruma gelecektir.⁷²

Yahudiliğe göre Tanrı da insanı sevmektedir. Tanrı bizi sevdiği için, doğru olanı yapmamızı ister. Tanrı'nın ne yaptığımızı umursamasının tek nedeni, bizi umursamasıdır.⁷³

Yahudilikte Allah sevgisi bütün sevgilerden üstün tutulmuş olmasına rağmen Yahudilerin bir birini sevmesi Allah'ı sevmekten daha önde tutulmuştur. Allah sevgisinde anlattığımız kutsal mabetlerinin ikinci defa yıkılmasının ve hala yapılamamasının sebebi ikinci günah (insanların birbirinden nefret etmeleri yani birbirlerini sevmemeleri) görülmüştür.

1.2.1. Anne Baba Sevgisi

İnsan ilk dini eğitimini aileden almakta ve hayatini sürdürüleceği ilkeleri yine anne ve babasından öğrenmektedir. Bu yüzden her din, yeni nesillerin düşünce sapmasına uğramaması ve toplumun değerleriyle barışık olması için bu kurumu çok önemli bulmuş ve bu kurumun, temeli olan anne babaya gösterilmesi gereken saygı ve sevgiyi gerek yazılı gerekse de sözlü gelenek yoluyla ortaya koymuştur.

Yahudilikte de aile kurumunun korunması adına anne babaya sevgi ve itaat emredilmektedir. Onlara itaatsizlik affedilecek bir davranış değildir.

“Tanrın Rab'bin buyruğu uyarınca annene babana saygı göster. Öyle ki, ömrün uzun olsun ve Tanrın Rab'bin sana vereceği ülkede üzerine iyilik gelsin.⁷⁴ Tevrat'ta büyüklere saygının, küçüklere sevginin önemi “...Yaşlılara saygı, küçüklere sevgi...” ifadesiyle vurgulanır.⁷⁵ Bilhassa anne ve babaya karşı gösterilmesi gereken saygının önemi, Tanrı'nın İsrailoğulları'na verdiği “On Emir” in beşinci sırasında “Anne ve babana hürmet edeceksin.” şeklinde yer almıştır. Özellikle çocuklarının onlara isyan etmesi, hiç affı olmayan bir suçtur. "Eğer bir adamın dik başlı, başkaldıran, annesinin ve babasının sözünü dinlemeyen, onların tedibine aldırmayan bir oğlu varsa, annesiyle babası onu tutup kent

⁷² Farsi, s. 397.

⁷³ Blech, s. 84.

⁷⁴ Yasa'nın Tekrarı, 5: 16.

⁷⁵ Yasanın Tekrarı , 28: 49.

kapısında görev yapan kent ileri gelenlerine götürecekler. Onlara şöyle diyecekler: 'Oğlumuz dik başlı, başkaldıran bir çocuktur. Sözümüzü dinlemiyor. Savurgan ve içkicidir. Bunun üzerine kent bütünü erkekleri onu taşıyarak öldürecekler. Aranızdaki kötülüğü ortadan kaldıracaksınız. Bütün İsraililer bunu duyup korkacaklar.'⁷⁶ "Annene babana saygı göster. Öyle ki, Tanrının Rab'bin sana vereceği ülkede ömrün uzun olsun."⁷⁷ Anne babaya karşı, sevginin zıddı olan kin ve nefreti artıracak ve sevgiyi ortadan kaldıracak olan davranışlarda bulunmak affedilmemektedir. Yahudilikte anne-babaya kesinlikle saygı gösterilmelidir. Tevrat'ta Ana-babasına vuran, onları döven bir kimse haklı olup olmadığına bakılmadan öldürüleceği ifade edilir.⁷⁸ "Kim annesini ya da babasını döverse, kesinlikle öldürülecektir"⁷⁹ Annesine ya da babasına lanet eden kesinlikle öldürülecektir.⁸⁰ "Herkes annesine babasına saygı göstere. Şabat günlerimi tutun. Tanrınız Rab benim."⁸¹ "Annesine ya da babasına lanet eden herkes kesinlikle öldürülecektir. Annesine ya da babasına lanet ettiği için ölümü hak etmiştir."⁸² "Annesine, babasına saygısızca davranana lanet olsun! "Bütün halk, 'Âmin! diyecek."⁸³ ayetleriyle anne babaya saygı ve sevgi gösterilmesi gerektiği aksi takdirde işlenen suçun cezasının da ağır olacağı belirtilmektedir.

İlk insan Hz. Âdem ile eşi Hz. Havva'nın dünya sahnesine çıkışları Tekvinde kısaca özetlenmiş ve Bundan sonra Yahudilerin yaşamları süresince uymak zorunda oldukları en önemli prensiplerden bir tanesi şöyle anlatılmış : "Bunun için insan anasını, babasını bırakacak, karısına yapışacaktır ve ikisi bir beden olacaktır."⁸⁴ Her ne kadar anne babayı ihmal etmeme hususu Tevrat'ta on emir arasında zikredilmiş⁸⁵ ve bu hükme uymayan davranışlar içerisinde olanlara ağır cezalar getirilmiş⁸⁶ olsa da Tevrat'ta eşin, anne babanın önüne geçirildiği görülmektedir.

⁷⁶ Yasanın Tekrarı , 21: 18, 21.

⁷⁷ Mısır'dan Çıkış, 20: 12.

⁷⁸ Erdoğan Baş, Salih Bilici, *Ana Hatlarıyla Yahudilik Hıristiyanlık ve İslam*, Erkam Yayınları, İstanbul 2008, s. 339.

⁷⁹ Mısır'dan Çıkış, 21: 15.

⁸⁰ Mısır'dan Çıkış, 21: 17.

⁸¹ Levililer, 19: 3.

⁸² Levililer, 20: 9.

⁸³ Yasanın Tekrarı, 27: 16.

⁸⁴ Tekvin, 2: 24.

⁸⁵ Mısır'dan Çıkış, 20: 12.

⁸⁶ Mısır'dan Çıkış, 21: 15.

Yahudilikte kadın bir anne olarak da çok kutsal bir konuma sahip olmuştur. Bu nedenle, çocukların onlara karşı isyan etmeleri, hele hele küfretmeleri ve hor görmeleri affedilmemiştir. Bu konuda en ağır müeyyide olması bakımından ölüm cezası getirilmiştir. Yani, annesini hor gören bir çocuğun öldürülmesine hükmedilmiştir.

1.2.2. Çocuk ve Eş Sevgisi

Yahudilikte çocuk sahibi olmak neslin davamı ve ailenin adının devamı açısından çok önemlidir. Tabii önemli olan doğacak çocuğun erkek olması esastır.⁸⁷ Tevrat'ta ki ayet gayet açık bir şekilde bu anlatmaktadır. “Oğlu olmayan kişinin adı kendi kavminden silinir.”⁸⁸ Bu gibi ifadeler, erkek çocuğa sahip olmayı ve erkek çocuk sevgisini çok önemli kılmıştır. Zira erkek, genel itibarıyla adının silinmesinden korkarken kadın, kocasının kendilerini yüz üstü bırakmasından ve toplum tarafından ilahi bir kusur veya lanetin damgasını yemekten korkmaktadır.⁸⁹ Bu yüzden Yahudi toplumunda çocuk özellikle de erkek çocuk sahibi olmak büyük bir itibar kaynağı olduğundan dolayı özellikle erkek çocuk sevgisi hâkimdir. Çocuksuzluk ise kötü kabul edilmekte, hele kadın için bir utanç vesilesidir.⁹⁰ Yahudi toplumunda çocuk o kadar önemlidir ki bazen ikinci eşi, bizzat çocuğu olmayan birinci eş kendi cariyesini vererek sağlardı. Tevrat'ta Hz. İbrahim'in Hacerle evlenmesi bu şekilde olduğu,⁹¹ Hacer'in çocuğu olunca da İbrahim'in gözünde eski hanımı Saranın küçüldüğü bu yüzden Saranın Hacer'i kıskanıp O'na eziyet ettiği belirtilir.⁹² Ayrıca Hz. Yakup'un eşlerinden olan Rahel'in de çocuğu olmayınca kendi cariyesini Yakup'a vermiş ve Yakup'un, cariyesinden bir oğlu olduğunda da kendi doğurmuş gibi sevindiği anlatılır.⁹³

Dini eğitim Yahudilikte çok önemlidir. Yıllarca süren sürgün dönemlerinde bu sıkı dini eğitim, geleneklerine bağlılık ve içe kapalı aile yapıları ile seçilmiş kavim olma inançları sayesinde ayakta kalıp asimile olmayan Yahudiler. Çocuk eğitimine çok önem vermişlerdir. Yahudi geleneklerine göre çocuk beş yaşından itibaren kutsal kitap

⁸⁷ Bkz., M. Akif Aydın , “Aile”, *TDVİA*, İstanbul 1989, II, 196–200.

⁸⁸ Sayılar, 27: 4.

⁸⁹ M. Dousse, *Müslüman Meryem*, (Çev.: K. Sarılioğlu), Dharma Yayınları, İstanbul 2006, s. 240.

⁹⁰ Bkz., Tekvin, 30:1, 20, 23; 29: 34.

⁹¹ Tekvin, 16: 2-3.

⁹² Tekvin, 16: 4-6

çalışmalarına başlamalı ve yedi yaşındaki çocuklara hem İbranice hem de yaşadıkları ülkenin dili öğretilmelidir.⁹⁴ Bununla beraber çocuklara okula gitmeden önce en azından bir sabah, bir de akşam duası öğretilmeli ve okulda da her Yahudi çocuğunun iyi bir dini eğitim alması sağlanmalıdır.⁹⁵ Çocuk eğitimi ona olan sevginin gereği olarak görülmektedir. Tevrat'ta yer alan bazı ifadeler de, ailenin çocuklarını eğitime zorunluluğunun olduğunu ifade etmektedir. Mesela Tevrat'ta çocuklara ve gençlere yönelik yer alan “Her biriniz kendi anasından ve babasından korkacak”⁹⁶ ve anne-babaya yönelik olarak “Değneğini esirgeyen oğlundan nefret eder; fakat onu seven vaktinde tedip eder”⁹⁷ ifadeleri çocuk yetiştirmenin önemini ve çocuğunu seven ebeveynin, ona zamanında gereken terbiyeyi vermesi gerektiğini anlatır.

Tevrat'ta ilk insan olan Hz. Âdem'in bir eşe ihtiyaç duyacak şekilde yaratıldığı anlatılmaktadır.⁹⁸ Kadın ve erkeğin bir birini tamamlamak için yaratıldığı ve hanımı olmayan erkek eksik görülmektedir. Eski Ahid'de geçen ayetleri yorumlayan Talmud yazarları “Hanımı olmayan bir erkek neşeden, iyilikten, kendisini koruyacak bir kalkandan, huzurdan... Tora'dan mahrum bir şekilde yaşar... hanımı olmayan erkek tam bir erkek değildir” gibi cümlelerle Yahudi erkeğini açık bir şekilde bekar kalmanın getireceği mahrumiyetler konusunda uyarılmışlardır. Burada görülen, evlenmemiş bir erkek için kullanılan “yarım adam” tabiri yaygın bir tanımlama olarak Talmud'da defalarca geçmiş ve evlenmenin önemini vurgulayan bir şifre olmuştur. Aynı şekilde, erkeksiz yaşayan kadının da yarım olduğu bildirilmiş ve “Ne kadının ve ne de erkeğin kadınsız yaşaması mümkün değildir.” denilmiştir. Bu anlayışa bağlı olarak, Talmud'da evli olanlardan ve evlilikten övgüyle söz edilmiş, insanoğlunun aile kurumuna, eşe, evliliğe olan ihtiyacı üzerinde hassasiyetle durulmuş ve evliliğin fazileti detaylı olarak işlenmiştir. Ailenin önemi üzerinde duran metinlerde, ayrıca, iki cinsin ayrı kalmasının getireceği mutsuzluk ve huzursuzluk da geniş olarak yer almıştır. İşte bu temel düşüncelerden hareketle, Yahudilik evliliği insan

⁹³ Tekvin, 30: 6.

⁹⁴ F., Aydın, *Yahudilik*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 132.

⁹⁵ H., Örs, *Musa ve Yahudilik*, Remzi Yayınları, İstanbul 2000, s. 310.

⁹⁶ Levililer, 19: 3.

⁹⁷ Süleyman'ın Meselleri, 13:24.

⁹⁸ Tekvin, 2: 18, 21-23.

yaşamının en önemli olaylarından birisi olarak göstermiş ve aileyi cemiyetin esası/çekirdeği olarak değerlendirmiştir.⁹⁹

Tekvinde Yahudilerin yaşamları süresince uymak zorunda oldukları en önemli prensiplerden bir tanesi vurgulanmış ve denilmiştir ki: “Bunun için insan anasını, babasını bırakacak, karısına yapışacaktır ve ikisi bir beden olacaktır.”¹⁰⁰ Her ne kadar anne babayı ihmal etmeme hususu Tevrat’ta on emir arasında zikredilmiş¹⁰¹ ve bu hükme uymayan davranışlar içerisinde olanlara ağır cezalar getirilmiş¹⁰² olsa da Tevrat’ta eşin, anne babanın önüne geçirildiği bu ifadeler dikkat çekicidir.

1.2.3. Komşu ve Kardeşlik Sevgisi

Tevrat'a göre insan sevgisi, Komşu Sevgisi ve kardeş sevgisi içinde yer alır. “Komşunu kendin gibi seveceksin”¹⁰³ emri, ilk zamanlarda sadece İsrailoğulları’na mensup olanları içermekte iken, söz konusu emrin muhtevası zamanla “İsrail topraklarına sığınanları” da içerecek şekilde genişletilmiştir: “Ve diyarınızda bir garip seninle misafir olursa, onu mağdur etmeyeceksin. Sizinle misafir olan garip aranızda yerli gibi olacak ve onu kendin gibi seveceksin; çünkü Mısır diyarında gariptiniz...”¹⁰⁴ Bizzat Tanrı İsrailoğulları dışındaki yabancıları sevdiği için, İsrailoğulları’nın da kendi kavimlerinden olmayanları sevmelerini emretmektedir: (Tesniye, 10:17–19) “Çünkü Allah’ınız Rab, O ilahların Allah’ı ve rablerin Rabbi, şahısları saymayan ve rüşvet almayan büyük, kudretli ve heybetli Allah’tır. Öksüz ve dul kadın için adalet eder ve garibe ekmek ve esvap vermekle onu sever. Siz de garibi sevin.”¹⁰⁵

“Komşunuzu kendiniz gibi sevmek” zorunda iseniz, o halde aslında ilk sevmeniz gereken kendinizsiniz. Sonra başkalarını da sevebileceksiniz. Tora, başkalarını sevmeyenlerin aslında kendilerinden nefret ettiğini belirtir.¹⁰⁶

⁹⁹ Hakkı Ş. Yasdıman, “Yahudi Dininde Ailenin Yeri”, *D.E.Ü.İlahiyat Fakültesi Der.*, Sayı: 13-14, 2001, ss. 241–266, s. 248,

¹⁰⁰ Tekvin, 2: 24.

¹⁰¹ Mısır’dan Çıkış, 20: 12.

¹⁰² Mısır’dan Çıkış, 21: 15.

¹⁰³ Levililer, 19: 18.

¹⁰⁴ Levililer, 19: 33-34.

¹⁰⁵ Taşpınar, “Dinlerde Sevgi”, Sayı: 101.

¹⁰⁶ Blech, s. 109.

Daha önce de işaret edilen Levililer 19:18’de yer alan “Öç almayacaksın ve kavminin oğullarına kin tutmayacaksın ve komşunu kendin gibi seveceksin...” ifadesi, Yahudi din bilginlerince farklı şekillerde yorumlanmıştır. Yahudi olmayan bir kimse, “Yahudilik nedir?” diye Yahudi bilgelerinden Hillel’e sorduğunda, o şöyle cevap vermiştir: “Hoşuna gitmeyen bir şeyi başkasına yapmamandır.” Hillel’in bu ifadesi, daha sonraları Tevrat’ın Aramice tercümesi olan Jonathan Targum’unda Levililer’in ilgili sözünün tercümesinde aynen kullanılmıştır. Rabbi Akiba ise, bu emrin “Tevrat’ta yer alan en önemli ilkelerden biri” olduğunu belirtir. Öyle ki, bu genel ilkedен hareketle birçok emirler çıkarılabilir: hastaların ziyaret edilmesi, yas tutan ailelerin teselli edilmesi, nişanlı kimselerin evlenmelerine yardım etme, gibi bu ilkedен hareketle çıkarılabilir.

İslam dünyasında yaşamış olan Ortaçağ’ın Yahudi düşünürü Meymonides(Musa ibn Meymun) , “komşunu kendin gibi seveceksin” emrini daha çok ahlaki bir anlayışla “Onun hakkında iyi sözler söylemek ve ilmine saygı göstermek” şeklinde açıklamıştır. 13. yy.’da yaşamış olan Nahmanides’e göre ise, “kendin gibi” ifadesinden hareketle, kişinin başkasına olan sevgisinin kendine olan sevgisi kadar güçlü olmalıdır, şeklinde yorumlamıştır. Öyle ki, insan kalbindeki her türlü kıskançlığı yok etmeli ve “komşusuna” karşı kendinden daha fazla hayır dilemelidir.

Eski Ahit’te bulunan “komşunu kendin gibi seveceksin” ifadesi kardeşlik sevgisi olarak yorumlanmaktadır.¹⁰⁷Sevgi, Eski Ahitte dostluk, kardeşlik anlamlarında kullanılmaktadır. Eski Ahit’tin Leviler bölümünde İsrailoğulları komşularını kendin gibi sevme ile emredilirken, sevmenin ölçüsünün ise komşuya eziyet etmemek olduğunu ifade edilmekte.¹⁰⁸ Ramban, bir kişinin başkalarını gerçekten kendisini sevdiği şekilde sevmesinin mümkün olmadığına, bunun ancak melek düzeyinde kutsal kişilerden beklenebilecek bir şey olduğuna dikkati çeker. Gerçekten de, Tora aslında bunu istemekte değildir. Rabi Akiva bile “senin yaşamın, akranının yaşamına göre önceliklidir” demiştir (“*akranını kendin gibi sev – en çok kendin kadar; ama kendinden daha çok değil*”)¹⁰⁹ şeklinde değerlendirmektedir.

¹⁰⁷ Yargıcı, Kitabı Mukaddes ve Kur’an’ın Sevgi Anlayışı, s. 213.

¹⁰⁸ Bkz., Leviler, 19:15, 17, 18.

¹⁰⁹ Farsi, s. 402.

Yahudilikte intikam alıp kin gütme yasağı Yahudi halkı için olduğu gibi, sevme emri de yine Yahudiler için görülmekte. “Halkının mensuplarına karşı intikam alma ve kin gütme. Akranını kendin gibi sev .” Ya da “[*tıpkı*] *kendin için [olduğu] gibi, akranın için [de iyi olanı] sev*”. Tora önce nefreti yasakladıktan sonra şimdi sevgiyi emretmektedir. Buna göre birine nefret besleyen kişi Tora’nın “yapma” şeklindeki bir emrini ihlal ederken, sevgi besleyen kişi ise “yap” şeklindeki bir emri yerine getirmiş olur. Rabi Akiva, bu mitsvanın, Tora’nın büyük bir kuralı olduğunu söyler. Zira arkadaşını kendisi gibi seven bir kişi, Tora’nın birçok yasağını ihlal etmeyi aklından bile geçirmeyecektir: Ona zarar vermeyecek, parasını çalmayacak, eşine göz dikmeyecek, sözle ya da fiziksel, parasal açıdan zarar vermeye yeltenmeyecektir vs. Bu mitsvanın Tora’nın “ta kendisi” olduğunu söyleyen İlel ise, onu şu şekilde özetlemiştir: “Sevmediğin bir hareketi başkalarına yapma”. Hahamlarımız birçok farklı kuralı bu pasuğa temellendirirler. Bu pasuk, tüm Yahudiler’den beklenen duyarlılığı örneklemektedir.¹¹⁰

Netice itibariyle, Levililer’de yer alan “komşun” ifadesinin tam olarak kime işaret ettiği tartışmalıdır. Kimilerine göre bu ifade sadece İsrailoğulları’na işaret etmekte iken, bazılarına göre İsrailoğulları dışındakileri de kapsamaktadır. Ancak şu bir gerçek ki, söz konusu ifade tarih boyunca Yahudiler tarafından içinde buldukları duruma ve şartlara göre yorumlanmıştır.¹¹¹ Tora’da Hz.Yusuf kıssası anlatılırken sevginin kardeşliğin gereği olduğu ifade edilir. “Yosef’in sırrını açıklamasını sağlayana kadar, geçmişle ilgili anlatımını, arzını ve gerekçelerini bir arada bağlayıp, karşısındakine sunmuştur. Bunun sonucunda Yosef’in sadece hayatta olduğu gerçeği değil, aynı zamanda – “kardeşlik” in gerektirdiği sevgi ve adanmışlık duygularının tümüyle – hala onların *kardeşi* olduğu gerçeği de daha fazla saklı kalamayacaktır.”¹¹²

1.3. SEÇİLMİŞLİK VE SEVGİ

Yahudilikteki “seçkin kavim” inancı, Tanrı’nın İsrailoğulları’na olan sevgisine de yansıtılmıştır. Yahudiliğin önemli özelliklerinin başında geleni, onun bir ahit dini olmasıdır. Tanrı, Yahudilerin atası Hz. İbrahim, İshak ve Yakup ile ahit yapmıştır. Bu

¹¹⁰ Farsi, s. 403.

¹¹¹ Taşpınar, *Dinlerde Sevgi*, Sayı: 101.

sözleşme gereği Tanrı, İsrail oğullarının soylarını büyük bir millet haline getireceğini ve kutsal toprakları onlara vereceğini vaat etmiştir.¹¹³ Bu ahid sevgi üzerinedir. Tesniye kitabında yer alan ifadelerle dikkatle bakıldığında, Tanrı'nın diğer milletlere göre İsrailoğulları'nı sevmesi, onların sayısal üstünlükleri ve ırkları sebebiyle değildir. Tanrı'nın onları sevmesi, Tanrı ile yaptıkları ahid gereğidir. Zira İsrailoğulları Tanrı ile yaptıkları ahde vefa gösterdikleri müddetçe Tanrı onları seveceğine söz vermiştir: “Çünkü sen Allah'ın Rabb'e mukaddes bir kavimsin; Allah'ın Rab yeryüzünde olan bütün kavimlerden kendine has kavim olmak üzere seni seçti. Rabb'inin sizi sevmesi ve sizi seçmesi bütün kavimlerden daha çok olduğunuz için değildir; çünkü bütün kavimlerden siz az idiniz; fakat Rab sizi sevdiği ve atalarınıza ettiği andı tutmak istediği için Rab sizi kudretli elle çıkardı ve kölelik evinden, Mısır kralı Firavun'un elinden sizi kurtardı. Ve bil ki, Allah'ın Rab, Allah olan O'dur, kendisini sevenler ve emirlerini tutanlar için bin nesle kadar ahdi ve inayeti koruyan, Sadık Allah'tır.”¹¹⁴ İslam âlimleri, buradaki ifadelerden hareketle, İsrailoğulları'nın Allah'a verdikleri ahde sadık kalmadıkları için artık O'nun sevgisinden mahrum olduklarını belirtmektedirler. Nitekim Eski Ahid'in Tevrat'tan sonraki kitaplarında peygamberler vasıtasıyla da belirtildiği üzere İsrailoğulları Allah ile yaptıkları ahdi her fırsatta bozmuşlardır. Bu nedenle, ilahi sevgiye olan mazhariyetleri sona ermiştir.¹¹⁵ Yahudilerin bu seçilmişliği, Kur'an-ı Kerim'de “Ey İsrail'in evlatları! size ihsan ettiğim nimetimi ve vaktiyle sizin atalarınızı diğer insanlara üstün kıldığımı hatırlayın!”¹¹⁶ ayetinde Allah Yahudilere, bir zamanlar kendilerini seçtiğini, diğer milletlerden üstün kıldığını ve onlara bazı nimetler verdiğini hatırlatmaktadır.¹¹⁷

Tevrat İsrail oğullarının seçilmiş kavim olduğunu Sina'daki Allah ile Yahudiler arasındaki ahitle dile getirir¹¹⁸ Başlangıçta Yahudilikte, seçilmenin sebebi olarak bu ahitleşme gösterilmiş ise de daha sonraları Allah ile aralarındaki sevgi bağı bu sebebin yerini almıştır.

¹¹² Farsi, s. 363.

¹¹³ Baki Adam, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, M.E.B. Devlet Kitapları, Ankara 2006, s. 35.

¹¹⁴ Tesniye, 7: 6-10.

¹¹⁵ Taşpınar, “Dinlerde Sevgi”, *Sayı: 101*.

¹¹⁶ Bakara, 2: 47.

¹¹⁷ Adam, s. 35.

¹¹⁸ Mısır'dan Çıkış, 19: 5-6.

İsrailoğullarının, dünyanın geleceğinde daima yerleri olacağı, bütün ulusların onlara hizmet edeceği ve sonsuza dek yeryüzü onlara miras kalacağı Tevrat'ta anlatılmakta ve “Onlar övünç için ellerimle yarattığım eserimin varlığıdır.”(Yeşaya 60:1–22) denilmekte. İslam dininde ise belli bir kavimin üstünlüğünden ziyade “Allah iyilik edenleri sever”¹¹⁹ “Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever”¹²⁰ gibi ahlaki düsturları benimseyenlerin Allah katında üstün olduğu kabul edilmektedir. Zaten Allah'ın bir kavmi öbür kavimler arasından seçip, “seçilmiş kavim” yapması, kendisinin de onların İlahı olması Âlemlerin Rabbi ifadesine de uygun düşmediği gibi bu inancın yanlışlığını da ortaya koymaktadır.¹²¹

Tanrı başka hiçbir ulusla seninle kurduğu gibi bir temas kurmadı; o yüzden çekici, görkemli, sevgi dolu, hatta mantıklı görünse bile, başka bir inanca kapılma”.¹²²

“Üstelik halklara sevgi gösterdi: Tüm kutsalları Elinde! Onlar da Ayağına toplandılar; Bir görüşe göre buradaki “*halklar*” ile kastedilen, Yisrael'in on iki kabilesidir. Her bir kabile “halk” olarak adlandırılmaktadır. Nitekim Tanrı, Yaakov'a “*senden bir ulus ve bir uluslar topluluğu olacak*” dediği sırada henüz doğmamış olan tek bir oğlu vardı: Binyamin. Dolayısıyla Binyamin [ve onun ardından gelecek olan kabile] bir “ulus” olarak adlandırılmaktadır. Bu, her kabilenin kendi başına bir “halk” olarak adlandırıldığını gösterir. “Halklar”, Yisrael'e katılmış ve Tora'yı kabul etmiş olan, *Erev Rav* gibi diğer halkları da kastediyor olabilir. Tanrı, Yahudilik'i kabul edip Yisrael ile birlikte Tora'yı almaya gelen bu halklara da sevgi göstermiştir. Rabenu Behaye ise “halk” sözcüğünün Tora'nın bazı yerlerinde eleştiri ve aşağılama anlamı içerdiğine dikkati çeker. Buradaki ifade, Tanrı'nın, Yisrael'i “halk” sözcüğünün ifade ettiği düşük konumda olduğu zamanlarda bile sevdiğini vurgulamaktadır. Sözcük diğer dünya uluslarını belirtiyor da olabilir. Tarih içinde Tanrı'nın, diğer uluslara yakınlık gösterdiği ve Yisrael'i onların ellerine teslim ettiği zamanlar da olacaktır.¹²³

¹¹⁹ Bakara, 2: 195.

¹²⁰ Bakara, 2: 222.

¹²¹ B. Yaşar Seyhan, *Kitab-ı Mukaddes ile Kuran Kıssalarının Karşılaştırması*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv., SBE., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 79; Ayrıca Bkz., Fatih Memiç, *Yahdilik'te ve İslam'da Arz-ı Mev'ud Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniv., SBE., s. 81.

¹²² Farsi, s. 295.

¹²³ Farsi, s. 779.

Rabenu Behaye'ye göre bu, Tanrı'nın Bene-Yisrael'e olan sevgisinin, bir annenin, bebeğine yönelik sevgisi kadar büyük olduğunu simgelemektedir. Annenin duyduğu sevgi, babaninkinden çok daha farklı ve derindir. Rabenu Behaye ayrıca Raşba'dan alıntı yaparak, Tanrı'nın Bene-Yisrael ile tartışılmaz ve değişmez özdeşleşmesinin, bir annenin yeni doğan çocuğuyla özdeşleşmesi kadar kesin ve nihai olduğunu belirtir.¹²⁴

Rabi Bejamin Bech, Yahudiler seçilmiş halk olmaktan çok, seçen halktır. Bu Yahudileri üstün yapmaz. Ama daha büyük bir sorumluluk ve zorunluluk yüklenen ve ulusların üzerinde bir ışık olarak hizmet eden bir halk yaptığını söyler.¹²⁵ Bu ifadeler bile Yahudilerin kendilerini her zaman üstün gördüklerini anlatmaya yeter. Rabbi Berekiah'a atfedilen bir görüşe göre, Tanrı'nın İsrail'e duyduğu özel sevgi sebebiyle yeryüzü de cennet de İsrail için yaratılmıştır.¹²⁶ Öyle ki bu seçilmişlik Yahudilikte ortaya çıkmış bir akım olan Siyonizm de din ve milliyetçilik bir birinden ayrılmaz kabul edilmiştir.

Yahudiler kutsal kitaplarında yer alan ifadelere dayanarak, kendilerini dünya milletleri arasından seçilmiş kavim olarak görmektedir.¹²⁷

Yahudilikte ilahi sevgi bağlamında ortaya konulan bir ayrıcalık ve kayıtsız şartsız seçilmişlik görülmektedir. Hâlbuki İslam da Allah'ın katında üstün bir konumda olmak için belli bir kavim veya toplumdaki olmaya da gerek yoktur. Onun nazarındaki tek üstünlük kendisine duyulan sevgi ve saygı manasına gelen takvadır. Kuran-ı Kerim'de bu husus şöyle dile getirilmektedir: "Ey insanlar, gerçekten, Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi halklar ve kabileler kıldık. Şüphesiz, Allah katında sizin en değerli, en üstün olanınız, (ırk ya da soyca değil) takvaca (Allah'ı sayıp haramlardan sakınmada) en ileride olanınızdır. Muhakkak ki Allah her şeyi mükemmelen bilir, her şeyden hakkıyla haberdardır."¹²⁸ Allah katındaki tek üstünlüğün takva olduğunu Hz. Muhammed (s.a.v.) de Veda Hutbesi'nde şu sözleriyle dile getirmiştir: "Ey İnsanlar!

¹²⁴ Farsi, s. 127.

¹²⁵ Blech, s. 372.

¹²⁶ Nazmiye Yavuz, *Kitabı Mukaddes Açısından Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Seçilmişlik Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Üniv., SBE., Ankara 2006, s. 62.

¹²⁷ Tümer - Küçük, s. 205.

¹²⁸ Hucurat, 49: 13.

Rabbiniz bir, babanız aynıdır. Bir Arabın Arap olmayana, kara derilinin beyaz deriliye takva dışında bir üstünlüğü yoktur.”¹²⁹

Bir başka hadiste Hz Peygamber (s.a.s.): “Bütün insanlar Âdem’in çocuklarıdır, Âdem de topraktanır”¹³⁰ anlamındaki sözleriyle, insanlar arasında olması gereken, bir ırkın diğerine üstünlüğü değil onların tabiatına uygun ilişki biçiminin sevgi olduğuna dikkat çekmiştir. Hz Peygamber (s.a.v.) bu hususu, “Bütün insanlık bir ailedir”¹³¹ anlamındaki sözleriyle de gayet veciz ve bütün insanlığı kuşatıcı bir şekilde ifade etmişlerdir.

Yahudiler çöldeki uzun yolculukta ve daha sonra çöldeki kadar kötü ülkelerde yaşadıkları yıllarda, Tanrı’nın kendilere olan sevgisinin ve mucizevî himayesinin sonucunda hayatta kaldıklarına inanırlar. Tanrı’nın onları sürekli koruyup kollamasını kendilerinin seçilmiş olmaları ve Tanrı’nın onlara olan sevgisine bağlarlar. Bu sevgi ve himayeyi yeniden anıp canlandırmak amacıyla, Yahudilerin 40 yıl süren uzun çöl yolculuğunu ve sonraki kötü yılları simgeleyen, Sukot; kulübede (çardakta) sekiz gün boyunca yaşayarak (sıcak iklimler de yemek yenilip ve uyulduğu, soğuk iklimlerde ise yemek yemenin yeterli görüldüğü.) sevinci simgeleyen bayramı kutlamaları¹³² Allah’ın kendilerine olan sevginin ve seçilmişliğin ayrı bir göstergesidir.

1.4. DÜNYA SEVGİSİ

Yahudilikte, dünya hayatına ağırlıklı bir sevgi anlayışı hâkimdir. Bunda seçilmiş kavim olma ve Allah tarafından diğer milletlerden üstün kılınma inancının etkisi görülmektedir. Bundan dolayı yeryüzü Yahudiler için yaratılmış bir cennettir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Rabbi Berekiah’a atfedilen bir görüşe göre, Tanrı’nın İsrail’e duyduğu özel sevgi sebebiyle yeryüzü de cennet de İsrail için yaratılmıştır.

Yahudiler bu seçkinlik anlayışlarından dolayı, kendilerini birinci sınıf bir vatandaş olarak algılamakta ve din kardeşlerine layık görmedikleri yaşam ve yiyecekleri başka millet ve dinden olan insanlara layık görmekte dirler. Tevrat’ın şu tek âyeti bile, Yahudilerin

¹²⁹ Mehmet S. Hatipoglu, “Fakihlerimizin Irk Anlayışı Üzerine (Bir Tenkid Denemesi)”, *İslami Araştırmalar Der.*, İstanbul 1988, II(8), ss. 5–16.

¹³⁰ İbn Hanbel, Müsned, II, 361, 524; Tirmizî, “Edeb”, 111.

¹³¹ Müslim, “İtk”, 16.

¹³² Blech, s. 199–200.

kendileri dışındaki insanlara nasıl baktıklarını net olarak ortaya koymaktadır: “Hiçbir leş yemeyeceksiniz; onu yesin diye şehirlerinde olan garibe verebilirsin yahut yabancıya satabilirsin.”¹³³ Yeryüzünü mülk olarak Yahudilere verdiği ve seçilmişlik inancı Yahudileri, diğer milletlerin mülklerini ele geçirmeye sevk etmiş ve Seyyid Kutub’un ifadesiyle, Hz. Musa’dan sonra gelen nesil, Tevrat’ı öğrendiler ama Ona göre yaşamadılar. İnanç, onlar için sadece incelenen bir kültür haline geldi ve helal-haram demeden dünya malına saldırdılar.¹³⁴ Böylece bu geçici hayatta “İslahın öncüleri olma yerine, bu dünyanın sefil tapıcıları oldular.”¹³⁵ Tanrı, Hitti, Amori, Kenan, Perizzî, Hivî ve Yebûsîleri mülkleriyle İsrailoğullarının hâkimiyetine vermiştir.¹³⁶ Bunları hâkimiyet altına alırken Rabb, sinsice hareket etmelerini¹³⁷ ve çoluk-çocuk, genç-yaşlı¹³⁸ hatta hayvanları¹³⁹ bile sağ bırakmamalarını istemiştir. Yahudiler için sinsi savaş planları yapan¹⁴⁰ “Orduların Rabbi şöyle diyor: “Şimdi git, Amelika kavmini vur ve onların her şeyini tamamen yok et ve... erkekten kadına, çocuktan emzikte olana, öküzden koyuna, deveden eşeğe kadar hepsini öldür.”¹⁴¹ Bu emir üzerine Saul, Amelika kavminin tamamını öldürmüştür.¹⁴² Ancak Saul, hayvanları öldürmeyip kurban etmek üzere alınca Rabb O’na kızmış ve O’nu İsrail’e peygamber seçtiği için pişman olmuştur.¹⁴³ Yahudilerin dünya sevgisini ve sevgilerinin ahreti istemeyecek derecede olduğunu Kur’an’ı kerim de şöyle anlatılmakta; “De ki: Eğer Allah katında ahiret yurdu (cennet) bütün insanlar içinde yalnız size ait ise ve bu iddianızda samimi iseniz haydi ölümü istesenize!”¹⁴⁴ “İnsanlar içinde dünya hayatına en hırslı olanların onlar olduğunu görürsün. Hatta bu hırsta müşriklerden bile daha ileridirler. Onlardan her biri bin yıl yaşamak ister. Fakat uzun ömür onu cezadan uzaklaştıracak değildir. Allah, onların bütün yaptıklarını görür.”¹⁴⁵

¹³³ Tesniye, 14: 21.

¹³⁴ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, (Tercüme: Komisyon), Hikmet Yay. İstanbul 1995, C.: V, s. 112.

¹³⁵ Mevdudî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İnsan Yay., İstanbul 1997, C.: II, s. 110.

¹³⁶ Tesniye, 7: 1-5.

¹³⁷ Tesniye, 7: 22.

¹³⁸ II. Tarihler, 36: 16-17; Yeşu, 6: 21; 8: 24; Tesniye, 20: 10-18.

¹³⁹ I. Samuel, 15: 14-23.

¹⁴⁰ Yeşu, 8: 1-20.

¹⁴¹ I. Samuel, 15: 1-3; Ayrıca Bkz., Yeremya, 51: 20-23.

¹⁴² I. Samuel, 15: 8.

¹⁴³ I. Samuel, 15: 35.

¹⁴⁴ Bakara, 2: 94; Ayrıca, Meryem, 19: 75.

¹⁴⁵ Bakara, 2: 96.

Ahret hayatı ile ilgili net ve detaylı bir bilginin Tevrat'ta olmaması Yahudilerin dünyaya verdikleri önemi sevgiyi ortaya koymaktadır.

Tevrat'ta ahiret ile ilgili herhangi bir ayet yer almamıştır. Bunun için Yahudilikte ahiret inancı olmadığı görüşü hâsıl olmuştur. Ancak Babil esaretinden sonra, İran'ın etkisiyle Yahudiler arasında kıyamet ve haşir inancı ortaya çıktığı görüşü hâkimdir.¹⁴⁶

Yahudiliğin görüşüne göre ölüm, bir odadan diğerine, çok daha güzel bir mekâna gitmektir.¹⁴⁷ Ortodoks Yahudiler, sevilenlerin ölümden sonra görülmesini yasaklar. Geride kalanlar, merhumu hayatta olduğu gibi hatırlamalıdır; soğuk, hareketsiz bir naaş olarak değil. Ruh için okunan dualara eşlik eden methiye, merhumun anılarımızda ve kalbimizde yaşamaya devam ettiğini vurgular.¹⁴⁸

Yahudilikte ahiret hayatıyla ilgili net tasvirler olmamakla birlikte Hıristiyanlık ve İslam'dan farklı bir ahiret inancı bulunmaktadır. Seçilmişlik inancı ahiret inancına da hâkimdir.

Rabi Benjamin Blech Yahudiliğin Ahiret inancını şu şekilde açıklamakta: Yahudi inancı, cennet fikrini kucaklar; tarif edemesek de harika bir yer olduğunu biliyoruz: “Gelecek dünya’da bir saatlik ruhani bir mutluluk, bu hayatın bütününden daha iyidir.”¹⁴⁹ Cehennemde vardır ama genelde tarif edildiği gibi, ateşin cayır cayır yandığı bir işkence yeri olarak değil. Çektireceği acının anlamından da emin değiliz. Yaklaşabildiğimiz en yakın kavram, Tanrıdan uzakta, ruhlarımızın günahlardan arındığı bir yer olduğudur. Ancak Yahudilerin cehennem hakkında bildiği bir şey vardır. “Buraya girenler, bütün umudunuzu terk edin.” Tanrı asla böyle acımasız olamaz. Ruhun “arınmak” üzere bu yerde geçireceği en uzun zaman, on iki aydır. Çok dürüst kişiler, buradan “bir gecede temizlik hizmeti” sonunda ayrılabilir. Sürecin ne kadar zaman alacağı, yapılması gereken ne kadar iş olduğuna bağlıdır. Sadece insanların en kötöleri, arınmak için bütün bir yıla ihtiyaç duyacaktır.¹⁵⁰ İslam’da ki cennet özlemi, cehennem korkusu olmadığı gibi ebedi ve mutlu bir hayata kavuşma sevgisi de yok.

¹⁴⁶ Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, Konya 2004, s. 272.

¹⁴⁷ Blech, s. 247.

¹⁴⁸ Blech, s. 252.

¹⁴⁹ Ataların Öğretileri, 4: 17.

¹⁵⁰ Blech, s. 254.

İKİNCİ BÖLÜM

HİRİSTİYANLIKTA SEVGİ

Sevgiyi dinin merkezine yerleştiren dinlerden biri olan Hıristiyanlık, kendi kutsal kitabı olan İnciller ve Yeni Ahid'in diğer kitaplarında hem insanlar arası hem de Tanrı ile insan arasındaki sevgiye özel bir önem vermiştir.

Hıristiyanlığın sevgi (agape) konusundaki bu hassasiyeti Matta İncili'nde Yahudi din adamlarından birinin sorusu üzerine Hz. İsa'nın söylediği şu sözlerde özetlenmektedir:¹⁵¹ “Ve Ferisiler, İsa'nın Sadukileri susturduğunu işittikleri zaman, bir araya toplandılar. Onlardan bir fakih, İsa'yı deneyerek ondan sordu: ‘Ey Muallim, şeriatta büyük emir hangisidir?’ İsa ona dedi: “Allah'ın Rabb'i bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün fikrinle seveceksin.”¹⁵² Büyük ve birinci emir budur. Ve buna benzeyen ikincisi şudur: “Komşunu kendin gibi seveceksin.”¹⁵³ Bütün şeriat ve peygamberler bu iki emre bağlıdır.¹⁵⁴ İncil de bulunan bu ve benzeri ayetlere bakıldığında Hıristiyanlık sevgi ve barışı emreden, hoşgörüyü ve anlayışı esas alan ve şiddetten uzak bir din olarak lanse edilmekte. İncil'de yer alan hükümler dindar Hıristiyanların tüm insanlara iyilik yapmayı ve sevmelerini, kendilerinden nefret edenlere dahi iyilikte bulunmayı emredilmektedir. Burada Hıristiyanlıkta sevgi ifade eden kavramlara yer verecek, daha sonra konuyu ayrıntılı olarak ele alacağız.

Hıristiyanlıkta Sevgiyi İfade Etmek İçin Kullanılan Kelimeler: Eski Yunan dilinde sevgi, onu çeşitli yönleriyle ortaya koyan kelimelerle ifade edilmiştir. Hıristiyanlığın sevgi anlayışının ortaya konulmasında eros ve agape kavramlarının bilinmesi ve bu ikisi arasındaki farkın anlaşılması büyük önem arz etmektedir. “**Charity**” kavramı da “**agape**” ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.¹⁵⁵ Bu iki kavram İngilizce “love” kelimesinin karşılığıdır.

¹⁵¹ Taşpınar, “Dinlerde Sevgi”, Sayı: 101.

¹⁵² Matta, 22: 37; Luka, 10: 27.

¹⁵³ Levililer, 19: 18.

¹⁵⁴ Matta, 22: 34-40.

¹⁵⁵ Mustafa Ekici, *Hıristiyanlık'ta ve İslam'da Sevgi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniv., SBE., Ankara 2006, s. 12.

“**Eros**” Tutku ile yanıp tutuşan cinsel sevgiyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Tamamen cinsel tatmin arayan, şehvetle bağlantılı bir sevgi çeşididir. Özellikle Yunan tanrılarının ahlâksız ilişkilerini anlatmak için kullanılmıştır. Bu sözcük, sadece zevk için yapılan bir cinselliği ifade ettiğinden dolayı Yeni Ahit’te kullanılmamaktadır.¹⁵⁶

"**Agape**" (İncil'de) en çok kullanılan sevgi sözcüğüdür (Yeni Ahit’te 116 kez) Agape her zaman veren ve hiçbir zaman karşılığını beklemeyen sevgidir. Örneğin "... *Allah'ın Rabbi tüm yüreğinle, tüm canınla, tüm anlayışınla seveceksin. En önemli olan ve başta gelen buyruk budur. İkincisi de bununla eşit değerdedir: İnsan kardeşini kendin gibi seveceksin.*" (Matta, 22: 37–39) açıklamasında sevgi kelimesinin geçtiği yerde "agape" kullanılmaktadır.¹⁵⁷ Tanrının bizimle olan ilişkisini, Tanrı’nın kendi oğluna olan sevgisini ifade eder. Bu, her zaman veren ve hiçbir zaman karşılığı beklenmeyen sevgidir. Tanrı, bireyleri iyi insanlar olduğundan dolayı değil O, kendisi sevgi olduğu için sevmektedir. Bu sevgi değişken duygulara, davranışlara bağlı olmayan sevgidir. Bu sevginin içeriği, hedeflediği şeyi hedeflenenden bir şey beklemeden sevmesidir. Tanrı, insanları hak etmedikleri halde sevmektedir. Tanrı’nın insana olan sevgisinin farkı, kulunun hatalarını gördüğü halde yine de bir kör âşık gibi sevmeye devam etmesidir. İnsanları sevmesindeki en büyük etmen, yine Tanrı’nın kendi karakteridir.¹⁵⁸

Agape kelimesi bütün insanlara yönelik bir anlayış, yaratıcı, bağışlayıcı bir iyi niyet anlamına gelir. Bu kelime, hiçbir karşılık beklemeyen, taşkın bir sevgiyi ifade eder. Agape, insan yüreğinde faal halde bulunan Tanrı sevgisidir.¹⁵⁹ En geniş anlamda Agape terimi sadece dünyadaki ilahi olguyu, eylem biçimini ve Tanrı ile insan arasındaki özel ilişkiyi göstermekle kalmaz, ayrıca Tanrı’nın kendi ana doğasını da gösterir. Agape, Tanrının tek oğlu İsa’yı insanlığın günahlarının sonucunu üstlenmesi için dünyaya gönderme lütfunda bulunma eyleminde apaçık ortaya çıkan, kendisinden boşalttığı sevgisini ifade etmektedir. Bu kavram karşılıklı beklenti içinde sunulan bir sevgi anlayışı değil, iyi kötü ayrımı yapmaksızın herkese sunulan bir sevgiyi ifade etmektedir. Bu durumda agape kavramının özü, sabretme sevecenlik, lütuf, iyilik, cömertlik ve tevazu gibi erdemlerde ortaya çıkmaktadır.

¹⁵⁶ Turgay Üçal, Derek Malcolm, *Kutsal Kitap’a Göre Etik*, (2. Baskı), Babylon Kitaplığı, İstanbul 2003, s.66.

¹⁵⁷ Dinler-terörü- lanetler, Erişim Tarihi: 04/09/2011, [http://www. Bilimaraştırmavakfi.org.tr](http://www.Bilimaraştırmavakfi.org.tr).

¹⁵⁸ Üçal, s.67.

¹⁵⁹ Martin Luter King, *Sevginin Gücü*, (Çev.: Belkıs Çorakçı Dışbudak), Arda’s Yayınları, İzmir 1991, s.70.

Yine Tanrı sevgisini ifade etmek için kullanılan “**Charity**” kelimesi, Batı din geleneğinde agape ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Teorik bir kavram olarak charity, çikarsız bir sevgiyi ifade etmekte, bunun yanında, lütuf, merhamet, teveccüh, iyi kalplilik, dürüstlük, cömertlik anlamlarına gelmektedir. Charity, pratik uygulamada da sahip olunan şeylerin dağıtılması anlamını ve hastanelerin, huzurevlerinin, yetimhanelerin, ıslahevlerinin kurulması ve bağışlanması gibi sosyal refahı artırıcı faaliyetleri içeren bir kavramdır. Eski Yunan toplumunda charity, sevgi anlamına gelen agape ile eş anlamlıdır ve bu sevgi, ihtiyacı olanlara karşı yapılan hayır işlerinde ortaya çıkar. Yine charity kelimesi, Tanrı’nın insanoğluna ya da insanoğlunun Tanrı’ya olan sevgisini ifade etmektedir. Bu sevgi insanların diğer insanlar için yapmış olduğu tüm hayır işlerinde ortaya çıkmaktadır. Sevgiyi ifade etmek için kullanılan bu kavramlardan “eros” teriminin Hıristiyanlıktaki sevgi anlayışını ortaya koymak için kullanılmasından kaçınılmıştır. Bunun muhtemel sebebi de “eros” kelimesinin Yunan edebiyatında güçlü bir cinsel çağrışım yapmasıdır. Yeni Ahit yazarlarının agape terimini kullanmayı tercih etmelerinin nedeni, İsa’nın ve ilk kilisenin mesajını bu kavramla açıkça ortaya koyabilmeleridir.¹⁶⁰

Stergo: Bu sevgi ifadesi özellikle anne, baba ile çocuklar arasındaki doğal sevgiyi ifade etmek için kullanılan sevgi sözcüğüdür. Bu sevgi türü evcil hayvanlara beslenen sevgiyi de ifade eder.¹⁶¹

Phileo: Bu sözcük ise daha çok dostluğu ya da hoşlanılan biri ya da bir şeyi ifade için kullanılır. Bilgi ve bilgelik için de kullanılmaktadır. Örneğin; bir filozofun hikmeti sevmesi ifadesindeki sevgi de yine bu sözcükle ifade edilmektedir. Bu sevgi sözcüğü aynı zamanda karı koca ve kardeş sevgisi gibi doğal aile sevgisini de içerdığı gibi, ruhsal anlamdaki aile sevgisi için de kullanılmaktadır.¹⁶²

2.1. ALLAH SEVGİSİ

Hıristiyanlık inancında öncelikle sevilmesi istenen varlık Allah’tır. Yukarıda da ifade edildiği gibi; Hz. İsa’nın kendisine sorulan bir soru üzerine verdiği cevapta: “Tanrı olan

¹⁶⁰ Ekici, s. 12-13.

¹⁶¹ Üçal, s. 66.

¹⁶² Üçal, s. 67.

Rabbi bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün aklınla ve bütün gücünle seveceksin.”¹⁶³ emri bunu anlatmakta. Hıristiyanlıkta en önemli emir Allah’ı sevmektir, ikinci önemli emir ise kişinin kendisini sevdiği gibi komşusunu da sevmesi ilkesidir. Hıristiyanlıkta, Allah’ın emirlerin tümü ve peygamberlerin sözleri bu iki buyruğa dayanmaktadır.¹⁶⁴

Hıristiyan inancına göre Tanrı, kullarına karşı sevgi ile muamele eden bir Tanrı’dır.¹⁶⁵

Hıristiyanlıkta Tanrı anlayışının temelini “teslis” inancı üzerine oturtulduğu için, sevilmesi istenen Tanrı bu Tanrıdır. Yuhanna’nın 1.Mektubu’nda: “Tanrı sevgidir. Sevgi Tanrı’dandır.”¹⁶⁶ Teslis hem pak ve temizlikten kaynaklanan kutsallıkla, hem de iyilik asıllı sevgi ile doludur.¹⁶⁷ İnsanlarda Tanrı sevgisinin olmaması Tanrı’nın lanetini gerektirmektedir. “Rabbi sevmeyene lanet olsun”¹⁶⁸ şeklinde ifadesini bulan Tanrı sevgisinin ne kadar önemli olduğu açıkça vurgulanmaktadır.

Hıristiyan inancına göre teslisin unsurları birbirini sevmektedir ve sonsuza kadar da sevmeye devam edecektir. Teslisin unsurları arasında oluşan bu sevgi evrene de yansımakta, yakınına seven kişi ona iyilik yapmaya ve onu mutlu etmeye çalışmaktadır.¹⁶⁹

Bugün Hıristiyanların çoğunluğu Hz. İsa’nın, Tanrı kelamının, dolayısıyla bizzat Tanrı’nın ete kemiğe bürünerek insan şekline girdiğine inanmaktadır. Bu inanca göre baba Tanrı, insanlara olan sevgi ve merhameti sebebiyle Mesih İsa şeklinde onların arasında yaşamıştır. Onun yardımı, İsa vasıtasıyla insanlığa erişmiş ve kurtuluşun yolunu göstermiştir. İsa, Tanrı’yla insanlar arasındaki tek arabulucudur. Baba Tanrı ona, yargılama ve hayat verme gücünü vermiştir. Baba ile aynı cevherden olması sebebiyle o da tam ve mükemmel bir Tanrı’dır. Tanrı’nın oğlu olarak o, hem gerçek bir tanrı hem de gerçek bir insandır. Ona kulluk, Tanrı’ya kulluk ve bağlılık demektir.

¹⁶³ Matta, 22: 37; Markos, 12: 30, 33; Luka, 10: 27.

¹⁶⁴ Matta, 22: 37-40; Markos, 12: 30-31, 33; Luka, 10: 27.

¹⁶⁵ Şinasi Gündüz, “Hıristiyanlıkta Şiddetin Meşruiyet Zeminini”, *İslâmiyât Der.*, (Din ve Şiddet Özel Sayısı), 5(1), (Ed: Mehmet Said Hatipoğlu), Ankara 2002, s. 46.

¹⁶⁶ Yuhanna’nın 1. Mektubu, 4: 7-8, 16.

¹⁶⁷ Bkz., Markos, 9: 2; Luka, 1: 35; 11: 13; Resullerin İşleri, 2: 4; 4: 31; 9: 3; Efesoslulara, 3: 20;

İbranilere, 9: 8; Vahiy, 1: 12; Bkz., Bruce Milne, *Tanrı Öğretisi*, (Çev.: Levent Kınran), Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 1995, ss. 52,61; Ayrıca Bkz. Bader, s.106.

¹⁶⁸ Korintliler, 16: 22.

¹⁶⁹ P.Xavier Jacob, *Hıristiyan İnanç*, (Çev.: Leyle A. İberti), Müjde Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 211, 212.

Hıristiyanlıkta Tanrı anlayışı, özgürlük bağlamında da ele alınmış ve Tanrı eylemleriyle özdeşleşmiştir. Robert H. King'e göre Tanrı, fiillerinde tamamen özgür olan ve bu özgürlüğünden dolayı mükemmelleşen bir fiil olarak ortaya çıkan sevgisini tüm insanlara gösterir. O'nun göstermiş olduğu bu sevgi Tanrı'nın kendisidir¹⁷⁰ Jacob Hıristiyanlıktaki Tanrı ile sevgi arasındaki ilişkiyi açıklarken sevgiye vurgu yaparak, Tanrı'yı her zaman hazır ve nazır olan, her şeyle ilgilenen, sevgisi hiç eksilmeyen ve değişmeyen olarak tanımlamaktadır¹⁷¹ Kutsal Kitap'ta sık sık Tanrı'nın her şeyden çok sevilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. "Annesini ya da babasını beni sevdiğinden çok seven bana layık değildir. Oğlunu ya da kızını beni sevdiğinden çok seven bana layık değildir".¹⁷² "İsa ona şu karşılığı verdi: "Tanrın Rab'bi bütün yüreğinle, bütün canınla ve bütün aklınla seveceksin."¹⁷³ "Tanrın Rab'bi bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün aklınla ve bütün gücünle seveceksin."¹⁷⁴ "İnsanın Tanrı'yı bütün yüreğiyle, bütün anlayışıyla ve bütün gücüyle sevmesi, komşusunu da kendi gibi sevmesi, bütün yakmalık sunulardan ve kurbanlardan daha önemlidir."¹⁷⁵ "Tanrın Rab'bi bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün gücünle ve bütün aklınla seveceksin. Komşunu da kendin gibi seveceksin."¹⁷⁶

Hıristiyanlıkta bu sevgi eylemi gerektirmektedir. Sevgi Tanrı'nın buyruklarına uygun yaşamamız demektir. Başlangıçtan beri işittiğiniz gibi, O'nun buyruğu sevgi yolunda yürümenizdir.¹⁷⁷

Hıristiyanlığa göre insanın en büyük amacı sonsuz zevk alarak, Tanrıya ibadet etmek, Tanrıyı yüceltmek ve hoşnut etmektir. Zira insan hizmet etmek için bu dünyaya gönderilmiştir. Tanrıya karşı hissedilen gerçek sevgi de ibadetle gösterilir.¹⁷⁸

Hıristiyanlıkta en başta gelen emir Tanrı'yı sevme eylemidir. Hıristiyanlıkta Tanrı sevgisinin bir eylem olduğunu yine Kutsal Kitap'ta açıkça görmekteyiz. "Beni

¹⁷⁰ Robert H. King, *Tanrı'nın Anlamı*, (Çev.: Temel Yeşilyurt), İnsan Yayınları, İstanbul 2001, s. 187.

¹⁷¹ Jacob, *Hıristiyan İnanıcı*, s. 41.

¹⁷² Matta, 10: 37.

¹⁷³ Matta, 22: 37.

¹⁷⁴ Markos, 12: 30.

¹⁷⁵ Markos, 12: 33.

¹⁷⁶ Luka, 10: 27.

¹⁷⁷ Yuhanna'nın İkinci Mektubu 1: 6.

¹⁷⁸ Bkz., Bader, s. 109-110.

seviyorsanız, buyruklarımı yerine getirirsiniz”¹⁷⁹ diyen Tanrı kendisine gösterilecek sevginin sadece dille ifade edilen bir sözcük olmadığını ya da insanın kalbinde hissettiği duygulanımdan ibaret olması gerektiğini ifade eder. Tanrı inananlardan yerine getirmelerini istediği birtakım buyrukları onlara bildirmiş ve bu buyrukları yerine getirmelerini kendisini sevmelerinin tezahürü olarak sunmuştur. Kutsal Kitap’a göre; İnsan Tanrı’nın isteğini yerine getirmeye kararlı değilse Tanrı’yı sevmiyor demektir. Bazı kişiler Tanrı’nın dostu olmayı isterler, ama bunun için kötü ve bencil eylemlerden vazgeçmeye yanaşmazlar. Ama Tanrı ile dostluk bunu gerektirir. En azından ihtiyaçlarını yerine getirmeyi reddedenler gerçek bir sevgiye asla ulaşamazlar.

Jacob’a göre, Yeryüzünde insanı yaratan Tanrı’nın isteği, kişinin O’nu tanınması, sevmesi ve O’na hizmet etmesidir. O’nun isteği, insanların Tanrı adına birbirlerini sevmeleri ve yardımlaşmaları, böylece ölümsüz yaşama varmalarıdır.¹⁸⁰

İnsanın lehinde faaliyette bulunan Tanrı da, insana sevgisini göstermiş olmakta ve ondan da kendisini sevmesini istemektedir. Papa II. John Paul, Tanrı’nın bu isteğinin tarih incelendiği zaman açık bir şekilde anlaşılacağına dikkat çeker. Ona göre, zaten tarih, Tanrı’nın faaliyetinin insanlık lehine olduğunu gösteren bir sahne konumundadır.¹⁸¹ Hıristiyanlıktaki sevgi anlayışına göre, Tanrı’nın kendisine inananlardan istediği sevgi, onların yerine getiremeyeceği bir sevgi değildir. Çünkü Tanrı o sevgiyi bizzat insanlara kendisinden vermiştir hatta Tanrı’nın insanlardan beklediği sevgi, O’nun daha önce insanlara gösterdiği sevgide mevcuttur. Yani Tanrı’nın sevgisi insanların Tanrı’ya göstereceği sevgiden daha eskidir. Tanrı’yı sevmek, Hıristiyan yaşamının özünü teşkil etmektedir. Tanrı’nın insanlara olan sevgisi, insanların O’na olan sevgisinden daha önce vardı. Tanrı’nın insanları yaratması ve onları kurtarmış olması onlara olan sevgisini göstermektedir.¹⁸² Ayrıca insan, Tanrı’yı arayarak O’na olan sevgisini göstermek zorundadır. Stott’a göre; “Tanrı’yı sevmek, insanın sevdiğini araması gibi, O’nu araması ile eyleme dönüştürülmektedir. Ancak bu arama da, bazı özellikleri bakımından nitelikli bir arama olmak durumundadır. Öncelikle Tanrı insanın var gücüyle aranmalıdır. İnsan, doğal yapısı

¹⁷⁹ Yuhanna, 14: 15

¹⁸⁰ Jacob, *Hıristiyan İnanıcı*, s. 30.

¹⁸¹ Papa II. Jean Paul, *Akı ve İman*, (Çev:İsmail Taşpınar), İyiyadam Yayınları, İstanbul 2001, s. 35.

¹⁸² Ekici, s. 25.

gereği tembeldir. Ancak Tanrı'yı aramanın çok ciddi bir konu olması hasebiyle, bu tembellik yenilmeli ve tüm güç O'nu aramaya verilmelidir. O'nu aramanın diğer bir şartı olarak da alçakgönüllü bir arayış içerisinde olmak görülmektedir. Gurur ve büyüklük taslama sevilmesi gereken Tanrı'yı aramaya engel olmaktadır. Tanrı'yı aramadaki diğer bir nitelik ise, samimi ve ön yargısız olmaktır.

Nihayet bu kriterlerin sonuncusu da Tanrı'yı O'nun sözünü dinleyerek aramadır. Yani Tanrı'yı aramak, sadece düşünceleri değiştirmekle kalmayacak, insanın tüm hayatını ilgilendiren bir eylem değişikliğini içerecektir. Eylem değişikliği yaratmayan bir arayış Tanrı'yı gerçek anlamda arama değildir. Yalnızca bu niteliklere sahip Tanrı arayışı O'na olan sevginin ifadesidir."¹⁸³ Görüldüğü gibi Hıristiyanlıkta Tanrı'yı sevmek sadece bir duygu olarak algılanmamakta, bu sevginin sonucunda bir eylemin gerekliliği ifade edilmektedir. Ancak bunun pratik hayatta gerçekleştirilemediği de çok açık bir şekilde görülmektedir. Kutsal Kitap'ta Tanrı insanlardan kendisini sevmelerini ve bu sevgilerini ortaya koyacak eylemlerde bulunmalarını istemektedir. O'nun bu isteğini yerine getirenlerin hem bu dünyada hem de öteki dünyada çeşitli mükâfatlarla ödüllendireceğini bildirmektedir.¹⁸⁴

2.1.1. Asli Günah ve Allah'ın Sevgisi

Hıristiyanlıktaki aslî günah inancı Allah sevgisi ile ilişkilendirilmiş, asli günah gereği insan düşmüş bir konumdadır ve Allah'a tek başına yükselmesi düşünülemez bu günahı işleyen insanlık, yapmış olduğu hatadan dolayı çok büyük cezaları hak etmesine rağmen, Allah'ın sevgisinden dolayı böyle bir cezaya çarptırılmamıştır. Ancak ağır bir cezaya çarptırılmamasına rağmen Allah tarafından kendisine verilen bazı armağanlar elinden alınmıştır. Bu geri alınan armağanlar içinde en önemlisi de, Allah'ın istediği bir hayata yönelme eğilimidir. Bu inanca göre insan bunu hak etmiştir. Ancak Allah, insanın düşüşünden sonra tekrar istediği insanları seçerek onlara bu armağanı tekrar lütfeder.

Hıristiyan inancına göre Âdem ile Havva yasak meyveyi yememe emrine itaatsizlik ederek, günah işlemişlerdir. Onların bu günahlarından dolayı, onlardan dünyaya gelen

¹⁸³ John Stott, *Hıristiyanlığın Temelleri*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 1998, ss. 12, 13

¹⁸⁴ Matta, 5: 12, 6: 6, 18; 10: 42; Markos, 9: 41; Luka, 6: 23

sonraki nesilleri de günahlı olarak doğmuşlardır. Hz. Âdem ile Havva'nın bu günahı yüzünden insanda günahkâr ve ölümlü kılınmış olduğu dile getirilmektedir.¹⁸⁵

Allah sevgisi ile irtibatlı olan asli günah inancına İnciller doğrudan temas etmez, ancak Hıristiyanlar, Pavlus'un İncillerdeki "Tanrıyı biz sevmemiştik ama o, bizi sevdi ve oğlunu günahımızı bağışlatan kurban olarak dünyaya gönderdi. İşte sevgi budur,"¹⁸⁶ "İşte tek bir suçun bütün insanların mahkûmiyetine yol açtığı gibi, bir doğruluk eylemi de bütün insanlara yaşam veren aklanmayı sağladı. Bir adamın (Âdem) söz dinlemeziği yüzünden birçoğunun günahkâr kılınmış olması gibi, yine bir adamın (İsa Mesih) söz dinlemesiyle de birçoğu doğru kılınacaktır"¹⁸⁷ ifadelerini buna delil göstermektedirler.

Hıristiyan ilahiyatçılara göre, insanoğlu ilk günahı işleyerek Tanrı'ya karşı büyük bir başkaldırıda bulunmuştur. Bu, Tanrı'ya karşı işlenebilecek olan en büyük günahdır ve Tanrı'nın büyük öfkesine sebep olmuştur. İsa'nın gelişine kadar insanoğlu bu günah girdabından bir türlü kurtulamamıştır. Tanrı sonsuz sevgisi sebebiyle insanlığın bu suçuna kefarete olması amacıyla İsa'yı göndermiş, çarmıhta insanların günahlarına kefarete olmuştur. Günahların bağışlanması Mesih'in kefarete işiyle bağlantılıdır. Kefarete hem öfkenin yatıştırılması hem de suçun cezasının çekilerek ödenmesi vardır. Öfkenin yatıştırılması, Mesih'in Tanrı'nın insanları bağışlamasını sağlayarak Tanrı'nın adaletini temin etmesi anlamına gelmektedir. Hıristiyanlıkta öfkenin yatıştırılması, Mesih'in Tanrı'ya yönelttiği dikey bir etkinlik olarak görülmektedir. Aynı zamanda Mesih, insanların günahlarını onlardan uzaklaştırıp, alıp götürerek onların günahları için bir bedel olmuştur.¹⁸⁸ Hıristiyanlığa göre Tanrı'nın insana karşı olan öfkesi İsa'nın çarmıhta kanını dökmesiyle dinmiş bu sayede insanlar Tanrı ile barışmıştır. İsa kendini feda ederek, Tanrı'nın günahkâr insana karşı olan öfkesini yatıştırmıştır. Jacob bu inancı şu ifadelerle ortaya koymaktadır: "Mesih İsa'nın çarmıha gerilişinin ve ölmesinin suçunu bütün günahkârlar paylaşmaktadır. Kilisenin onayladığı ve her zaman doğruladığı gibi Mesih İsa, tüm insanların günahlarından ötürü, hepsinin kurtuluşa erişmesi amacıyla, kendi sonsuz sevgisi ile çarmıha gerilmesini ve

¹⁸⁵ Romalılar'a Mektup, 5: 12-14.

¹⁸⁶ Yuhanna I. 4: 10.

¹⁸⁷ Bkz., *Romalılar'a Mektup*, 5: 12-21.

¹⁸⁸ Robert Charles Sproul, *Bilinmeyen Lütuf*, (Çev.: Hande Taylan), Kaya Yayınları, İstanbul 1999 s. 114.

kendi ölümünü özgürce kabul etmiştir.”¹⁸⁹ P.Xavier Jacob bu anlayışı, eşler arasındaki sevgiye benzeter ve Tanrı'nın kendisine ihanet eden insanı her zaman affettiğini ve bu affetmenin sonsuza dek süreceğini söylemektedir.¹⁹⁰

İnsanın işlediği bir günahtan dolayı pişman olması ve bu günahı bir daha işlememeye söz vermesi, ya da işlemiş olduğu bu günahın vermiş olduğu manevi veya vicdani rahatsızlıktan kurtulmaya çalışması birçok dinde olduğu gibi Hıristiyanlıkta da tevbe anlayışının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tevbe inancı ve uygulanışı, günahların bağışlanması ile yakından ilgilidir. M. Katar bu ilişkiye şu ifadelerle dikkat çekmektedir: “Hıristiyanlığa göre Tanrı günahlarından tevbe eden kullarına karşı sonsuz bir sevgi duymaktadır. Bu sevgiden dolayı O, günahlarından tevbe edenleri karşılıksız olarak affetmekte ve bu af sayesinde Tanrı ile fert arasındaki ilişki yeniden kurulmaktadır. Tevbe konusu Mesih İsa'nın tebliğinin özünü oluşturmuştur.”¹⁹¹ O zaman Allah'ın sevgisi ve insanların O'na olan sevgisi günah işleme ve bu günahların bağışlanması konusunda yanlış bir temele oturtulmuş durumdadır. Allah'ın hiçbir zaman yapılmasını istemediği davranışlar yine O'nun sevgisi temel alınarak yapılabilir bir konuma getirilmektedir. Böyle bir anlayışa imkân veren günah ve bunların bağışlanması anlayışının Allah'ın sevgisi ve insanın Allah'a karşı olan sevgisi ile bağdaşmamaktadır. Allah'ı sevmek, hiçbir zaman O'nun sevgisine güvenerek günah işleme düşüncesi ile bağdaşmadığı gibi, Aksine O'na karşı sadakati gerektirir.

Hıristiyanlıkta teslis inancının da asli günah inancıyla ilişkisi vardır. Baba Tanrı günahtan nefret etse de engin sevgi ve merhametinin zenginliği ile ezelden bu yana günahtan affi amaçlamıştır. Oğul, insan bedeni giyerek insanların günahtan kurtuluşuna vesile olandır. İnsanların yerine ölen, onların yerine eziyet çeken İsa Mesih'tir.¹⁹²

Asli günahtan kurtuluş konusu, Hıristiyanlık kaynaklarında ve öğretisinde iki türlü işlenmektedir: Birincisi, Âdem'den gelen miras günahtan kurtulmak şarttır. Bu da İsa'nın çarmıhta kendini feda etmesiyle mümkün olmuştur. İkincisi ise İsa'dan sonrakilerin

¹⁸⁹ Jacob, *Hıristiyan İnancı*, s. 176,177

¹⁹⁰ Jacob, s. 66

¹⁹¹ Mehmet Katar, *Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslamda Tevbe*, Töre Basın Yayın, Ankara 1997, s. 11

¹⁹² Bkz., Bilal Doğan, *Hıristiyanlıkta Asli Günah Doktrini*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Ünv., SBE., Bursa 2008, s. 200.

öldükten sonra ahiretteki kurtuluşlarıdır. Birincisi açıktır, yani asli gûnahtan İsa'nın çarmıhta kendini insanlık için feda etmesi. Ancak Hıristiyan amentüsüne göre İkincisi (yani öldükten sonraki kurtuluş), birincisine iman ile mümkündür. Yani İsa'nın haçta kendini fedası ile birinci kurtuluş gerçekleşmiştir. Buna inanan da ahirette kurtuluşa erecektir.¹⁹³

Resmi Kilise Öğretisi Pavlus'a dayanır ve bu doktrine göre asli gûnahtan kurtulmak Tanrı'nın inayeti olmadan mümkün değildir. Pavlus'a göre kurtuluş için Tanrı inayeti ve lütfu yanında vaftiz de gereklidir.¹⁹⁴ Bunun için de Tanrı inayeti, oğlu İsa'yı gönderip kendini insanlığın günahı için çarmıhta feda etmesiyle gerçekleşmiştir. Yoksa tevbe ile kurtulmak imkânsızdır. Bu, "Kutsal Ruh'un yardım ve inayeti olmadan, tevbe bozguna uğramakla yüz yüzedir"¹⁹⁵ sözüyle ortaya konmuştur. Yine kurtuluş inancına göre insanın asli gûnahtan sonra, yitirdiği cennete geri dönebilmesi ve insanın bu suçuyla kötü sonsuzluğa gitmesine, sevgi dolu Tanrı dayanmadığı için kendisi İsa Mesih'in şahsında insanlaşarak (inkarne olarak) bizzat kurtarma görevini almıştır. Bunu da ilk anda Âdem ile Havva'yı giydirerek yapmıştır.¹⁹⁶

"Tanrı bize olan sevgisini şöyle kanıtlıyor: Biz günahkârken Mesih bizim için öldü. Böylece şimdi öfkesinden kurtulmamız daha kesindir"¹⁹⁷ Hıristiyan inancına göre İsa bütün insanlığın günahının affi için kurban olmuş ve insanlığa kurtuluşu sağlamıştır. Kurtulamayanlar ise vaftiz ile kurtulacaklardır.

Aslı gûnah inancın da insanın özgür bir iradeye sahip olmadığını görmekteyiz. Zira Hz. Âdem ile Hz. Havva tarafından işlendiğine inanılan bu gûnahtan dolayı insanların suçluluğu nesilden nesile aktarılarak tüm insanlığa geçtiği ve insanların kendi gayretleri ile bu suçluluk halinden kurtulamayacakları inancı kabul edildiği için insanın kurtulması mümkün değildir. Buda insanın özgürlüğünün elinden alındığını bize göstermektedir. İnsanın dünyaya suçlu olarak geldiğini ifade edip, bu suçluluk durumundan kurtulabilmesi için gereken gücün de elinden alındığını söylemek insanı çaresizlik içinde bırakmak demektir.

¹⁹³ Rom., 10: 9-10, 17; Kor. I. 15: 2-6, 12-17; Mar., 10: 45, Yuh., 3: 16-17.

¹⁹⁴ Rom., 6: 3-5

¹⁹⁵ İskender Cedid, *İslam da ve Mesih İnancında Günah ve Bağış*, (Çev.: İ.Ersen), Sevgi Yay., İzmir 2001. s. 27.

¹⁹⁶ Yaratılış, 3: 21; Ayrıca Bkz., İskender Cedid, s. 29.

Böyle bir çaresizlik içerisinde bırakılan insandan Allah'ı sevmesini istemek, insanın gücünün yetmeyeceği, başaramayacağı bir şeyi ondan istemek anlamına gelir. Allah'ın insanlara vermediği ya da aslî günah sebebiyle elinden aldığı, kendisini sevme yeteneğini onlardan istemesi de Allah'ın kendisiyle çelişmesi anlamına gelir ki Allah'a böyle bir eksiklik izafe etmek Hıristiyanlığın temel inançlarından biri olan aslî günah inancının Allah sevgisi ile bağdaşmadığını gösterir. Zaten Hz. Âdem tarafından işlenen aslî günahın tüm insanlığa aktarıldığı ve bu günahın yükünün tüm insanların üzerine yüklendiğine dair olan inancın ne peygamberlerde, ne mezmurlarda, ne de İncillerde bulunmadığına, Hz. İsa'nın da bu konu da hiçbir imada bulunmadığına dikkat çekilmesi¹⁹⁸ bizim görüşümüzü destekler bir nitelik arz etmektedir. Günahın dünyaya Hz. Âdem'in işlediği hata ile girdiği ve bunun bütün insanların günahı olduğu düşüncesi Aziz Pavlus tarafından ileri sürülmüştür.¹⁹⁹ Eliade'nin ifadesine göre, Aziz Augustinus da ilk günahın üreme yoluyla aktarıldığı için, yaşamın kendisi gibi evrensel ve kaçınılmaz olduğunu belirterek bu görüşe destek vermiştir.²⁰⁰

2.2. İNSAN SEVGİSİ

Sevgiye sürekli vurgu yapan Hıristiyanlık inancına göre insanlar birbirlerini sevmeli birbirlerine karşı acıma ve merhamet edip bağışlama duyguları içinde olmalı, çünkü Allah insanların asli günahlarına bedel Mesih'i kurban vererek, insanları sevmiş, bağışlamış ve merhamet etmiştir. “Çünkü Tanrı dünyayı o kadar çok sevdi ki, biricik oğlunu verdi. Öyle ki, O'na iman edenlerin hiçbiri mahvolmasın, hepsi sonsuz yaşama kavuşsun.”²⁰¹ “Sevgili kardeşim, birbirimizi sevelim. Çünkü sevgi Tanrı'dan dır. Seven herkes Tanrı'dan doğmuştur ve Tanrı'yı tanır. Sevmeyen kişi Tanrı'yı tanımaz. Çünkü Tanrı sevgidir. Tanrı, biricik oğlu aracılığıyla yaşayalım diye O'nu dünyaya gönderdi. Böylece bizi sevdiğini gösterdi. Tanrı'yı biz sevmiş değildik, ama O, bizi sevdi ve Oğlu'nu günahlarımızı

¹⁹⁷ Rom. 5: 8-9; Ayrıca Bkz., Al-Qayrawani Faris, *Mesih Gerçekten Haçlandı mı*, (Çev: Kemal Kaya), Sevgi Yay, Ankara Tsz., s. 22; Ahmet Güç, *Dinlerde Mabet ve İbadet*, İstanbul 1999, Ahmet Güç, *Çeşitli Dinlerde ve İslam'da Kurban*, İstanbul 2003.

¹⁹⁸ Felicien Challaye, *Dinler Tarihi*, (Çev: Samih Tiryakioğlu), Varlık Yayınları, İstanbul 1994, s. 191.

¹⁹⁹ Pavlus'tan Romalılara Mektup, 5: 12, 19.

²⁰⁰ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (Çev.: Ali Berktaş), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003,C.: III, s. 62 .

²⁰¹ Yuhanna, 3: 16.

bağışlatan kurban olarak dünyaya gönderdi. İşte sevgi budur. Sevgili kardeşlerim, Tanrı bizi bu kadar sevdiğine göre biz de birbirimizi sevmeye borçluyuz.”²⁰²

2.2.1. Anne Baba Sevgisi

Bütün dinler ve çeşitli dünya görüşleri, ana babaya saygı gösterilmesi gerektiğini ve onları sevme düşüncesinde birleşir. Çocukların ana babalarını sevmeleri, onlara saygı göstermeleri fitratları gereğidir.

İsa’ya göre aile fertleri arasındaki ilişki, insanla Allah arasındaki ilişkinin bir aynası ve insanın ruhi manevi alandaki gelişmesinin vazgeçilmez bir unsurudur.²⁰³ Hz. İsa’nın bir fert olarak aile içerisindeki yaşayışından zaman zaman Yeni Ahit bahsetmiştir. O, olgunluk çağına kadar ailesinin içinde kalmış ve ailesinin marangozluk işlerine katkıda bulunmak suretiyle aile üzerindeki tasvibini ortaya koymuştur. Bununla beraber bir kimsenin Tanrı ile anne babası arasında bir seçim yapması gerektiğinde bunun kesinlikle Tanrı olacağını vurgulamıştır.²⁰⁴ Öyle ki, İsa’ya iman etmek demek şu mesaja uymak demektir: “Büyük kalabalıklar İsa ile beraber gidiyorlardı ve İsa onlara dönüp dedi: Eğer bir kimse bana gelir ve kendi babasına, anasına, karısına, çocuklarına, kardeşlerine, evet hatta kendi canına buğzetmezse, benim şakirdim olamaz”²⁰⁵ ve “Yeryüzüne selamet getirmeye geldiğimi sanmayın; ben selamet getirmeye değil, fakat kılıç getirmeye geldim. Çünkü ben adamla babasının, kızla anasının ve gelinle kaynanasının arasına ayrılık koymaya geldim ve adamın düşmanları kendi ev halkı olacaktır. Babayı ve anayı benden ziyade seven bana layık değildir; oğlu veya kızı benden ziyade seven bana layık değildir.”²⁰⁶ Bunların yanında günümüzde apokrif olarak kabul edilen Toma’ya Göre İncil’de yer alan İsa’nın şu sözleri de bunu teyit eder niteliktedir: “Anasından da babasından da nefret etmeyen hiç kimse benim müridim olmayacaktır. Erkek ve kız kardeşlerinden nefret etmeyen hiç kimse bana layık olmayacaktır”²⁰⁷

²⁰² Yuhanna, 4: 7-11.

²⁰³ Aydın, s. 200.

²⁰⁴ Luka, 18: 29-30.

²⁰⁵ Luka, 14: 25-26; 13: 49.

²⁰⁶ Matta, 10: 34-40.

²⁰⁷ A. Y. Özemre, *Toma’ya Göre İncil ya da Hz. İsa’nın 114 Hadisi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2002, s. 93.

Anne baba sevgisi çok büyüktür“Annene babana saygı göstereceksin...”²⁰⁸ Ancak Hz. İsa Mesih'e olan sevgi, onların da üstünde olmalıdır. “Annesini ya da babasını beni sevdiğinden çok seven bana layık değildir.”²⁰⁹

2.2.3. Çocuk ve Eş sevgisi

Hıristiyanlıkta asli günahın tek sorumlusu olarak Hz. Havva görülmektedir. Bu durum, Tevrat'ta anlatılanlara benzer bir şekilde İncillerde de zikredilir ve kadının bu asli günahtan kurtulması ancak çocuk doğuru, iman, sevgi, sağduyu ve kutsallıkla yaşarsa kurtula bileceği zikredilir. “Kadının öğretmesine ve erkeğe hâkim olmasına izin vermem ancak sükutta olsun. Çünkü Âdem aldanmadı fakat kadın aldanarak suça düştü. Fakat iman, sevgi ve takdiste vakar ile dururlarsa, çocuk doğurması ile kurtulacaktır”²¹⁰

Hıristiyanlıkta çocukların anne babalarına karşı sevgi ve saygıda kusur etmemeleri öğütlenmiştir. “Ey çocuklar, her konuda anne babalarınızın sözünü dinleyin. Çünkü bu, Rabbi hoşnut eder.”²¹¹ “Ey çocuklar, Rab yolunda anne babanızın sözünü dinleyin. Çünkü doğrusu budur. İyilik bulmak, yeryüzünde uzun ömürlü olmak için anne babana saygı göstereceksin. Vaat içeren ilk buyruk budur.”²¹² Çocukların anne ve babalarına karşı göstereceği sevgi ve saygı ifade edilirken aynı zamanda anne ve babanın da çocuklarına karşı merhamet, sevgi, saygı ve şefkatle muamelede bulunmaları tavsiye edilmektedir. Bu konuda da Pavlus, Efeslilere Mektupta şöyle söylemektedir: “Ey babalar siz de çocuklarınızın öfkesini uyandırmayın. Onları Rabbin terbiye ve öğüdüyle büyütün.”²¹³ Çocukların hep sevilmesi gerektiği ifade edilmiş, onların incitilmemeleri söylenmiştir. “Ey babalar, çocuklarınızı incitmeyin, yoksa cesaretleri kırılır.”²¹⁴ Çocuğun masumiyetine dikkat çekilerek, çocuğa gösterilecek sevginin İsa (a.s.)'ma yapılmış kabul edilmekte. “İsa, yanına küçük bir çocuk çağırды, onu orta yere dikip şöyle dedi: Size doğrusunu söyleyeyim, yolunuzdan dönüp, küçük çocuklar gibi olmazsanız, göklerin egemenliğine asla giremezsiniz. Kim bu çocuk gibi alçak gönüllü olursa, göklerin egemenliğinde en büyük

²⁰⁸ Matta, 19: 19.

²⁰⁹ Matta, 10: 37.

²¹⁰ Timoteosa I. Mektup, 2: 12-15.

²¹¹ Koloseliler, 3: 20.

²¹² Efesliler, 6: 1-3.

²¹³ Efesliler, 6: 4. Ayrıca, Bkz., Titus, 2: 4-5.

odur. Böyle bir çocuğu benim adım uğruna kabul eden, beni kabul etmiş olur.”²¹⁵ Çocukların korunması gerektiği ve onların suç ve günahlara düşürülmemesi içinde İsa şöyle demektedir: “Ama kim bana iman eden bu küçüklerden birini günaha düşürürse, boynuna kocaman bir değirmen taşı asılıp denizin dibine atılması kendisi için daha iyi olur.”²¹⁶ Çocukların büyüklerin sahip olamadığı bazı özelliklere vurgu yapılarak, “Bu küçüklerden birini bile hor görmekten sakının! Size şunu söyleyeyim, onlar göklerdeki melekleri, göklerdeki babamın yüzünü her zaman görürler.”²¹⁷ çocukların sevilmesi istenir. Çocuk sevgisinin merkezinde, çocukların masum, güçsüz ve savunmasız olmaları bulunmaktadır. Bu savunmasız, yardıma muhtaç kişilerin bir şekilde korunma altına alınması ve her türlü saldırı, hakaret, hor görme gibi davranışlardan uzak tutulması istenmektedir. Yeni Ahit’te de birçok yerde İsa’nın çocukların başını okşayarak onları, şefkat ve merhametle sevdiğini anlatılmakta. Markos’ta yer alan bir habere göre, İsa’nın, öğrencilerinin çocukları azarlamasından sonra onlara: “Bırakın çocukları, bana gelsinler. Onlara engel olmayın! Çünkü Tanrı’nın egemenliği böylelerindedir. Size doğrusunu söyleyeyim, Tanrı’nın egemenliğini bir çocuk gibi kabul etmeyen, bu egemenliğe asla giremez.”²¹⁸deyip, çocukları kucağına alıp sevmekte, ellerini başlarına koyarak onları kutsamaktadır.²¹⁹ Daha öncede ifade ettiğimiz gibi, bütün dinlerde sevginin kaynağı Allah sevgisidir. Hıristiyanlıkta da aile bireyleri arasındaki sevginin kaynağı, Allah olarak belirtilmiş; bireylerin sevgisinin Allah sevgisinden kaynakladığı; bir başka deyişle, Allah’ın sonsuz sevgisine karşılık aile bireylerinin birbirlerini sevmelerinin zorunlu bir görev olduğu hatırlatılmıştır. Çünkü Allah, sevgi olarak telakki edilmektedir. Allah, sevginin kendisidir.²²⁰ Fakat bu çocuk sevgisi Hz. İsa’nın sevgisini geçmemeli. “Oğlunu ya da kızını beni sevdiğinden çok seven bana layık değildir.”²²¹

Yahudi aile yapısıyla büyük ölçüde benzerlik gösteren Hıristiyan aile yapısında evlilik, iki insanın anlaşmasının kilise tarafından takdis edilmesi ve bunların kilise

²¹⁴ Koloseliler, 3: 21.

²¹⁵ Matta, 18: 2-5.

²¹⁶ Matta, 18: 6.

²¹⁷ Matta, 18: 10-11.

²¹⁸ Markos, 10: 14-15; Ayrıca, Bkz., Matta, 19: 13-14.

²¹⁹ Markos, 10: 16; Luka, 18: 15-17; Matta, 19: 15.

²²⁰ Yuhanna I. Mektup, 4: 17.

²²¹ Mat.10: 37.

bünyesinde kutsal bir bağla hayatlarını birleştirmesidir. Tanrı'nın insanlığa sevgisini simgeleyen bir yaşam halidir.²²² Başka bir tanıma göre ise Hıristiyanlıkta evlilik, İsa ile Kilise arasındaki çözülmez ruhani münasebetin bir sembolü ve bundan dolayı kutsal bir sakramenttir.²²³ Evliliği bu derece kutsal gören Hıristiyanlıkta eşlerin birbirlerine karşı sevgi içerisinde bulunmaları gerekliliğini ifade edilmektedir. "İsa şu karşılığı verdi: "Kutsal Yazılar'ı okumadınız mı? Yaradan başlangıçtan 'İnsanları erkek ve dişi olarak yarattı' ve şöyle dedi: 'Bu nedenle adam annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak.' 'Şöyle ki, onlar artık iki değil, tek bedendir. O halde Tanrı'nın birleştirdiğini, insan ayırmasın'."²²⁴ "Ey kocalar, Mesih kiliseyi nasıl sevip onun uğruna kendini feda ettiyse, siz de karılarınızı öyle sevin."²²⁵

2.2.4. Komşu ve Kardeşlik Sevgisi

Evrensel dünya dinlerinin hemen hepsinde ortak temel özellik olarak görülen, kişinin kendisi için istediği bir şeyi bir başkası için de istemesi ya da kendisi için istemediği şeyi bir başkası için de istememesi ilkesi²²⁶ Hıristiyanlıkta insanın komşusunu sevmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Hıristiyanlıkta sevilmesi gereken varlıklar içerisinde gösterilen komşu en ön sıralarda gelmektedir. Komşunun sevilmesi konusundaki emir Kutsal Kitap'ta birçok defa tekrar edilmekte, inananlar komşuyu sevmeye davet edilmektedir.²²⁷ Komşuyu sevmek bazen kardeş sevgisi, bazen de birbirini sevmek olarak ifade edilmiştir. Hıristiyanlıkta komşuyu sevme emri yeni bir emir değildir. İsa'dan önce de Kutsal Kitap'ta komşuyu sevmek emredilmiştir. Zaten Mesih İsa da bunun yeni olduğunu söylememiştir. Ancak Mesih İsa yeni bir sevgi anlayışı ortaya koyarak komşuyu sevmeyi kendisinin, insanları sevmesi gibi algılanması gerektiğini bildirmiş, bu sevgi konusunda kendi sevgisini örnek göstermiştir. İsa'nın sevgi buyruğunda getirdiği yenilik, kendisinin oluşturduğu

²²² Zeynel Abidin Ataşalan, *Tevrat İncil ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Aile Kavramı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv., SBE., Kahramanmaraş 2008, s. 39.

²²³ Tümer ve Küçük, s. 298.

²²⁴ Matta, 19: 4-6.

²²⁵ Efeslilere 1. Mektup, 5: 25.

²²⁶ Şinasi Gündüz, *Dinsel Şiddet*, Etüt Yayınları, Samsun 2002, s. 22.

²²⁷ Matta, 5: 43, 19: 18, 19, 22: 39; Markos, 12: 31, 33; Luka, 10: 27; Romalılar, 13: 10, 19, 15: 2; Efesliler, 4: 25; Yuhanna, 13: 34, 15: 12, 17; I.Selanikliler, 3: 12, 4: 9; I.Petrus, 1: 22, 4: 8; I.Yuhanna, 3: 11, 23, 4: 7; II.Yuhanna, 1: 5.

modeldir. İsa'nın insanlara olan sevgisi, insan sevgisinin en yüksek derecesi olmakla kalmamış, onun insanları sevmesi, Tanrı'nın onu sevmesi ile özdeşleştirilmiştir. Tanrı'nın İsa'ya olan sevgisi ile İsa'nın insanlara olan sevgisi de tanrısal bir sevgi olarak görülmektedir.²²⁸ Abdulmesih'e göre, İsa'nın örnek alınmasını istediği ve ortaya koymuş olduğu sevgi anlayışında Allah ve insan sevgisi birleştirilmiştir. O'nun sevgi anlayışında Allah'a ve muhtaç olanlara, kurtulmak amacıyla sevgi ve hizmette bulunulmaz, tam tersine Allah'a ibadetler, yoksul ve muhtaçlara hizmet, Allah'ın insanlar için sağladığı kurtuluşa şükür için yerine getirilir.²²⁹

.Hıristiyanlıkta emir olarak verilen komşuyu sevme zorunluluğu, Tanrı'yı sevme zorunluluğuna benzer özelliğinden dolayı, insana verilen önemi ve değeri ayrıca vurguladığı ifade edilmektedir. Hıristiyanlara göre, Tanrı tarafından verilen böyle bir emir insanı yüceltmekte, ona çok yüce bir değer vermekte ve onu onurlandırmaktadır Bousset, insanın kardeşini sevme zorunluluğu ile Tanrı'yı sevme zorunluluğunu karşılaştırarak insanın onurunun büyüklüğüne dikkat çekmekte, insanın Tanrı gibi sevilmesi gerektiğini belirterek, bu sevginin toplum sevgisine dönüşeceğini iddia etmektedir.²³⁰

.Hıristiyanlıkta komşu sevgisi o kadar inanç konusu haline getirilmiştir ki, Hıristiyan sevgisi ve ona dayanan yaşam ele alınırken Tanrı sevgisi, kişinin kendine olan sevgisi ve komşuya olan sevgi arasında oluşturulan etkin ayrımlar, bazen ortadan kalkmaktadır. Nitekim Jacob'a göre, Tanrı Mesih İsa'da insanların komşusu olmuştur. İnsanlar Mesih İsa aracılığıyla, Tanrı'ya komşudan daha yakın olmuşlardır ve bu komşuluk devam etmektedir. Bu durumda insanlar O'nun evlatları olarak birbirlerinin kardeşleri olmaktadır. Tanrı'nın bu ailesinde komşuya olan bu sevgi, Mesih İsa'da bir kardeşe olan sevgiyi, tanrısal yaşamı paylaşan ya da paylaşmaya çalışan birine duyulan sevgiyi oluşturur. Bundan dolayı komşuya olan sevgi, kişinin kendine olan uygun sevgisi ve Mesih İsa'da Tanrı'ya olan sevgi, tek bir sevgiye dönüşür.²³¹

Hıristiyan inancında komşu sevgisini hâkim kılmak daha iyi bir dünyada yaşamının

²²⁸ Jacob, *Hıristiyan İnancı*, s. 202.

²²⁹ Abdulmesih, *On Emir ve Diğer Dinlerle Karşılaştırmalı Bir Yorumu*, Sevgi Yayınları, Ankara 1992, s. 133.

²³⁰ Armand Cuvillier, *Felsefe Yazarlarından Seçilmiş Metinler*, (Çev: M. Mukadder Yakupoğlu), Doruk Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 671..

da gereği olarak kabul edilmektedir. İnsanların komşusuna karşı görevleri, birer sevgi görevleridir.²³² Abdulmesih'e göre insanların başkalarını kendileri gibi sevmesi, onları sınırsız sevmeleri anlamına gelmektedir. Aç olduğunda, besin bulabilmek için her şeyi yapabilen, korkulu anlarında bu ruh halinden kurtulmak amacıyla her yolu deneyen insan, aynı şekilde aç olanları doyurmalı, ümitsizleri koruyup teselli etmeli, yorgunlara dinlenme imkânı vermelidir. İsa'nın her insanı kendisiyle özdeşleştirecek derecede sevdiği unutulmamalıdır.²³³

Hıristiyan inancında insanın kendini sevmesi de Tanrı sevgisi ve komşu sevgisi ile özdeşleştirilmiş, insanın kendini sevmesi, Tanrı'nın insana verdiği değer bir gereği olarak görülmüştür. Jacob, kişinin kendini sevmesini Tanrı'ya olan gönül borcunun ve sevgisinin bir gereği olarak görmekte, bu sevginin alçakgönüllülükle desteklenmesi halinde kişinin yüceleceğini, aynı zamanda Tanrı'yı da yücelteceğini ifade etmektedir.²³⁴ Böyle bir anlayışın sonucu olarak kişi, kendisinin ve başkalarının yaşamını hiçbir zaman küçümsememelidir. Kişinin çalışarak kendi yaşamını korumak, açları beslemek ve acı çeken komşusuna yardım etmek gibi ciddi görevleri vardır. Bu görevler ona bizzat Tanrı tarafından verilmiştir. Bu görevler ihtiyari değil gerçek mutluluk ve kurtuluş için mutlaka yerine getirilmesi gereken emirlerdir. Bunun aksine davranmak yani kişinin kendisini sevmeyi ihmal etmesi Tanrı'nın emirlerine karşı gelmek olacaktır. Williamson'a göre, zaten bir Hıristiyanın Tanrı'nın parçası olduğunu düşünmesi, sevildiğini ve sevilebilir olduğunu hatırlaması kesinlikle küstahlık ya da kibirlilik değildir. Tam tersine bu bir alçakgönüllülüktür. Asıl insanın bundan başka bir şey olduğunu düşünmesi küstahlık anlamına gelir. Çünkü bu durumda insan Tanrı'nın onu yarattığından başka bir şey olduğu anlamına gelmektedir.²³⁵

Hıristiyanlara göre, her ne kadar Hıristiyanlıkta sevilmesi gereken nesnelere içerisinde bulunan ve sevilmesi emredilen komşu sevgisi, bu dine inananlar tarafından yerine getirilmeye çalışılsa da esas itibarıyla, Tanrı'nın istediği anlamda gerçek sevgiye ancak öbür dünyada ulaşılabilecektir. Bu görüş Joseph Runzo tarafından şu şekilde dile getirilmektedir: "Hıristiyanlara göre, Tanrı'nın insan hayatı için amaçları öbür dünyadaki

²³¹ Jacob, *Hıristiyan İnanıcı*, s. 219.

²³² Jacob, s. 209.

²³³ Abdulmesih, s. 133.

²³⁴ Jacob, *Hıristiyan İnanıcı*, s. 217, 218.

sonsuz mutluluk veren görüntüsünün tadını çıkarma ve bu dünyada sevgi emirlerine itaat etme gibi şeyleri içerir. Tanrı mükemmel bir biçimde iyi olduğundan, insan hayatı için amaçları mutlaka gerçek değere sahip olacaktır. Hıristiyanlar bu amaçlara ulaşabileceğini kabul ettiklerinden, bunlara sahip çıkarak insan hayatının gerçek bir değeri olması için gerekli koşulları yerine getirebilirler.”²³⁶

Runzo’ya göre, komşu sevgisi bir Hıristiyan için o kadar ileri seviyeye ulaşmalıdır ki, bir Hıristiyan kurtuluşa ulaşacak varlıkları sadece insanlar olarak görmemelidir. Ona göre, Tanrı’nın rehberliğindeki ilahi plan kâinatın tamamını dört bir yandan sarmakta ve şüphesiz insan olmayan birçok varlığı da içermektedir. Ayrıca Kutsal Kitap’ta, insanın balıklara, kuşlara, sığırlara ve bütün sürüngenlere hâkim olduğunun belirtilmesi, bu hâkimiyetin doğanın sınırsız bir şekilde sömürülmesi şeklinde yorumlanmamalıdır.²³⁷

Hıristiyanlıkta komşu sevgisi aynı zamanda, bu dinin başkalarına anlatılmasını da gerekli kılmaktadır. Çünkü Hıristiyanlara göre, tüm insanlar Mesih’in müjdesi ile tanışmalıdır. Her yerde imanla yaşayarak ve yardımseverlik etkinliklerini sürdürerek, Mesih İsa’nın yaşayan tanığı olmalıdırlar.²³⁸ Hıristiyanlığa göre diğer insanların çektiği acılarla ilgilenmek soylu bir yüreğin belirtisidir. Başkalarının acısını içtenlikle paylaşanlar Tanrı’ya olan inançlarından güç alır.²³⁹

Hıristiyanlıkta komşu ve kardeş sevgisini ortaya koyduğumuz bu kısımda gördük ki; öncelikle Hıristiyanlıkta komşu ve kardeş sevgisi bir ahlaki özellik olmaktan daha çok, bir inanç esasıdır. Bu özelliğinden dolayı komşu sevgisini ikame etmekle iman arasında bir ilişki kurulmuştur. Böyle bir durumda karşılaşılabilecek sorun sevgi kavramının anlamında yatmaktadır. Besnard’a göre bu sorun İncil’in yakını sevmeye çağrısını, Hıristiyan çevrenin bunu ortak ahlak ile aynı kılma temayülünden kaynaklanmaktadır. Aşkın ve sevginin zaruri neticeleri olarak görülen şeyler, müeyyide ile kanun olarak dayatılmış, fakat aşkın ve sevginin, dayatılan bu davranışları, şahıslarda canlandırıp

²³⁵ Marianne Williamson, *Sevgiye Dönüş*, (Çev.: Jale Gizer Gürsoy), Akaşa Yayınları, İstanbul 1996, s. 43.

²³⁶ Joseph Runzo, *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*, (Çev.: Gamze Varım), Say Yayınları, İstanbul 2002, s. 105, 106.

²³⁷ Runzo, s. 106

²³⁸ Jacob, *Hıristiyan İnanç*, s. 29.

²³⁹ Jacob, s. 60.

canlandırmayacağı göz önüne alınmamıştır.²⁴⁰ Böyle bir anlayış komşuyu sevmeyi zorunlu kılmış, bunu dinin bir esası olarak kabul etmiş, bu sevgi eyleminin yerine getirilmemesini ise doğal olarak dinden sapma olarak nitelendirmiştir. Hal böyle olunca bu dine inanan kişi ister istemez komşusunu sevdiğini ifade etmek zorunda kalmıştır. Böyle bir anlayış da insanın bütün davranışlarına meşruiyet kazandırmaya meyilli olan yapısından dolayı, yapılan tüm davranışları Tanrı'nın istediği komşu sevgisinin sınırları içerisinde görmesine sebep olmuştur.

Hıristiyanlıkta komşu sevgisi anlayışı, dinlerin genel ortak özelliklerinden biri olan başkasını düşünme anlayışına paralel olarak temayüz etmiştir. Hıristiyanlıktaki komşu sevgisinin teorik olarak ideale yaklaştırılmış olmasında en büyük pay, komşu sevgisinin bir inanç esası olarak algılanması ve insan sevgisinin Tanrı sevgisine neredeyse eş tutulması anlayışınıdır. Bununla birlikte çalışmamızın giriş bölümündeki sevgi kavramını tekrar hatırlayacak olursak, eylem olarak ifadesini bulmayan hiçbir sevgi gerçek sevgi olamaz. Bu durumda Hıristiyanlığın ortaya koymuş olduğu komşu sevgisi anlayışını, gerçek sevgi kavramı çerçevesinde bir değerlendirmeye tabi tutmak yerinde olacaktır. Değerlendirmenin yapılması da ancak o dinin inançlılarının ortaya koymuş olduğu eylemlerin değerlendirilmesiyle mümkün olur.

Hıristiyanlıkta ahlak anlayışını genel olarak iki grupta inceleyen Felicien Challaye'nin göre, Hıristiyan ahlakında birbirine karşıt eğilimleri ikiye indirgemek mümkündür. O, bu eğilimlerden birincisini entellektüalist, çileci ve hoşgörüsüz; ötekini duygusal, iyimser ve liberal olarak değerlendirmekte, birincisini kafa Hıristiyanlığı ikincisini de gönül Hıristiyanlığı olarak adlandırmaktadır. Ona göre kafa Hıristiyanlığı asli günahın egemenliği altındaki bir dünya ve yaşam görüşünü korumakta, şimdiki yaşamı hor görmektedir. Bu dünya bir gözyaşı vadisidir; orada insanın, ahretteki yaşamı beklerken, ıstırap çekmesi gerekmektedir. Bu koşullar altında da kafa Hıristiyanlığının doğal olarak, hoş görmezlikle sonuçlandığını ifade eden Challaye, bu hoş görmezlik sonucunda da kasıtlı biçimde yorumlanan bazı kutsal metinlere dayanarak, mezhep ayrılıkçılığı yaratıldığı iddiasıyla bir takım insanların diri diri yakıldığını belirtmektedir. Ona göre gönül Hıristiyanlığı ise, böyle bir anlayıştan tamamen uzak, pratik bir duygu dinidir. O,

²⁴⁰ Albert M. Besnard, *Hıristiyan İlahiyatı*, (Çev.: Mehmet Aydın), Arı Basımevi, Konya, Tsz., s. 28.

gönül Hıristiyanlığının her türlü bilgiyi ikinci derecede sayarak insandan yalnızca, Tanrı'yı ve soydaşını sevmesini istediğini ifade etmektedir.²⁴¹

Görüldüğü gibi iki gruba indirgenen Hıristiyan ahlak anlayışı sevgi bağlamında, özellikle de başkasına karşı beslenmesi gereken sevgi bağlamında değerlendirmeye tabi tutulduğunda büyük bir sorunla karşılaşmaktadır. Bu gruplandırmada bir bakıma yerilen, Hıristiyanlığın yanlış bir yorumu ya da anlayışı olarak sunulan kafa Hıristiyanlığı olarak adlandırılan grup, tarihi seyre bakıldığında Hıristiyanlığın heretik bir versiyonu değil, tam aksine Hıristiyanlığın ana gövdesini oluşturan gruptur. İşte bahsettiğimiz sorunla tam da burada karşılaşmaktadır. Hıristiyanlığın tarihi boyunca, kilise yönetimi başta olmak üzere, her türlü karar alma, uygulama, dinle ilgili yorumlar yapma, cezalar verme gibi birçok yetki ve otoriteyi elinde bulunduran, kendisini Hıristiyan olarak tanımlayanların büyük bir çoğunluğunun içerisinde bulunduğu, Hıristiyanlık veya Hıristiyanlar denilince başka din mensuplarının aklına gelen grup bu gruptur. Nitekim otoritenin dini temsil ettiği de Kutsal Kitap'ta açıkça beyan edilmekte, insanlar bu otoriteye itaat etmeye davet edilmektedir.²⁴² O halde Hıristiyanlıkta sevgi, komşu sevgisi veya diğer sevgi anlayışlarının ve uygulamalarının anlaşılmasında bu grubun incelenmesi gerekmektedir. Hıristiyanlık tarihine baktığımızda gönül Hıristiyanlığı olarak adlandırılan grup hiçbir zaman Hıristiyanlık içerisinde çoğunluğu oluşturamamış, Hıristiyanlık içerisinde azınlık olarak kalmış bir gruptur. Cemaat olarak yaşanması gereken bir dinle alakalı hiçbir yetki ve gücü olmayan bu grubun bizim sevgi anlayışını incelediğimiz Hıristiyanlık dinini temsil etmediğini söyleye biliriz.

Hıristiyan inancında gerek Kutsal Kitap'taki birçok ayette gerekse bu ayetlerin yapılan yorumlarında komşu ve kardeşin sevilmesinin bir inanç esası olarak kabul edildiği görülmektedir. Bunun bir inanç esası olarak kabul edilmesi sonucunda da komşu ve kardeşi sevmek konusu hiçbir Hıristiyan'ın inkâr etmediği, reddetmediği ya da reddedemeyeceği bir konuma getirilmiştir. Fakat sevginin yapısından dolayı bir eylem olduğu gerçeği sık sık Hıristiyan yaşantısında ihmal edilmiş, verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi, komşuyu sevmek emriyle hiçbir şekilde bağdaştırılmayacak davranışlar Hıristiyanlar tarafından

²⁴¹ Challaye, ss. 193-196.

²⁴² Romalılar, 13: 1-5.

sergilenmiştir.

O halde daha önce ifade ettiğimiz gibi, bir dini ancak o dinin mensuplarının çoğunluğunun genel inanç ve yaşayışlarından öğrenebildiğimize göre, Hıristiyanlıkta komşuyu sevme emrinin ya yerine getirilemez bir ideal fikir olduğu, ya Hıristiyanlığın pratik hayata tatbikinin komşu sevgisi ile bağdaştırılamayacağı, ya da bu din mensuplarının böyle bir emirden haberdar olmadığı sonucuna ulaşılır. Bu ihtimallerden sonuncusunun gerçek olmadığı ilk bakışta anlaşılmaktadır. Yani hiçbir Hıristiyan'ın komşusunu sevme emrinden haberdar olmaması düşünülemez. Bu durumda önceki ihtimaller üzerinde durmamız gerekmektedir.

Hıristiyanlığın tarih boyunca uygulanışı göstermiştir ki, bu dinde bir inanç esası olarak kabul edilen komşuyu sevme emri bizzat dinin otoriteleri tarafından ihlal edilmiş, ortadan kaldırılmış böylece de insanlara, Hıristiyanlığın gerekli gördüğü zaman komşu ve kardeş sevgisini bile ortadan kaldırmaya müsait bir yapıya sahip olduğu izlenimi verilmiştir. Bir din hakkında böyle değişken bir inanç esasının olduğu sonucuna ulaşmak da, aslında o dinde o inanç esasının bazen uygulanamayabileceği anlamının ortaya çıkmasına sebep olur. Bazen uygulanmayan esasın da çoğu zaman ya da her zaman uygulanmaması da muhtemeldir. Bundan dolayı Hıristiyanlıkta komşuyu sevme anlayışı da böyle bir zemine oturmuş durumdadır. Yani bazen komşu sevgisinin gereği olan eylemler ön plana çıkmakta bazen de buna muhalif davranışlar sergilenmektedir. Bu dinin mensuplarının bu şekilde birbiriyle çelişen davranışlar sergilemesi ise, gelenek içinde oluşmuş Hıristiyanlık anlayışından kaynaklanmaktadır.

İnsan sevgisinin Hıristiyanlıkta yer alan bir başka çeşidi de kardeşlik sevgisidir. Kardeşlik, hem aynı anne ve babadan olma, hem de aynı dinin mensubu olma şeklinde tesis edilmiş bir yapıdır. İlahi dinlerde, kardeşlik denince, öncelikle aynı inanca sahip insanlar kastedilmektedir. Hıristiyanlıkta da, üzerinde önemle durulan ve tesis etmek için birçok tavsiye ve emirlerin bulunduğu İncil'in bahsettiği kardeşlik ve kardeşlik sevgisi, inanç kardeşliğidir. Tanrı'nın kendisinin de bir sevgi yumağı olduğu inancı düşünüldüğünde, insanın diğer bir insana sevgi göstermesi, Tanrı'ya sevgi göstermesi anlamına gelecektir. Yuhanna I. Mektubunda şöyle demektedir: “Sevgili kardeşlerim, birbirimizi sevelim. Çünkü sevgi Tanrı'dan dır. Seven herkes Tanrı'dan doğmuştur ve Tanrı'yı tanır. Sevmeyen

kişi Tanrı'yı tanımaz. Çünkü Tanrı sevgidir. Tanrı, biricik oğlu aracılığıyla yaşayalım diye, O'nu dünyaya gönderdi, böylece bizi sevdiğini gösterdi... Sevgili kardeşlerim, Tanrı bizleri bu kadar çok sevdiğine göre biz de birbirimizi sevmeye borçluyuz. Hiç kimse hiçbir zaman Tanrı'yı görmüş değildir. Ama birbirimizi seversek Tanrı, içimizde yaşar ve sevgisi içimizde yetkinleşmiş olur... Tanrı sevgidir. Sevgide yaşayan Tanrı'da yaşar, Tanrı da onda yaşar. Yargı gününde cesaretimiz olsun diye sevgi böylelikle içimizde yetkin kılınmıştır... Tanrı'yı seven, kardeşini de sevsin diyen buyruğu Mesih'ten aldık."²⁴³

Hıristiyanlıkta kardeş sevgisini Allah'ı sevmenin ön koşulu ve Allah'ı sevmekle eş değerde tutan metinlerde, insana yapılan her türlü kötülük kardeş için sevgisizlik, iyilik de kardeş sevgisi olarak değerlendirilmiştir. Bu hususta İncil'de "Doğru olanı yapmayan ve kardeşini sevmeyen kişi Tanrı'dan değildir. İşte Tanrı'nın çocukları ile İblis'in çocukları böyle ayırt edilir."²⁴⁴ İfadeleri yer almaktadır.

Hıristiyanlıkta ki teslis inancındaki Kutsal Ruh'un güç ve görkemli bir şekilde insanda bulunup işlemesi önemsenmektedir. Bu nedenle bir Hıristiyan, bütün insanlara, doğal insandan çok, bir kardeş olarak farklı bakmalıdır. Çünkü bütün insanlık Tanrı'nın benzeyişinde yaratılmıştır. İnsana saygı ve sevgi tek yaratıcı olan Tanrı'ya saygı ve sevgidir.²⁴⁵ Hıristiyan inancında insan, kardeşine karşı kin ve nefret beslememeli, ona sevgi ile muamelede bulunmalıdır. Yuhanna I. Mektubunda, bu konuda şunları yazmaktadır: "Yine de size bir buyruk yazıyorum. Bunun gerçek olduğu, Mesih'te ve sizde görülüyor. Çünkü karanlık geçiyor, gerçek ışık şimdiden parlıyor. Işıktaki olduğunu söyleyip de kardeşinden nefret eden hâlâ karanlıktadır. Kardeşini seven ışıktaki yaşar ve başkasının tökezlemesine neden olmaz. Ama kardeşinden nefret eden karanlıktadır, karanlıkta yürür ve nereye gittiğini bilemez. Çünkü karanlık gözlerini kör etmiştir."²⁴⁶ Burada, nefret ve kinin karşılığı olarak karanlık ve körlük zikredilmektedir, yine Yuhanna'nın mektubunun başka bir yerinde kardeşini sevmemenin, kin ve nefretin karşılığının öldürme olduğu, vurgulanmıştır: "Biz kardeşleri sevdiğimiz için ölümden yaşama geçtiğimizi biliyoruz. Sevmeyen ölümden kalır. Kardeşinden nefret eden katildir. Hiçbir katilin sonsuz yaşama

²⁴³ Yuhanna I. Mektup, 4: 7-21.

²⁴⁴ Yuhanna I. Mektup, 3: 10.

²⁴⁵ Üçal, s. 81.

²⁴⁶ Yuhanna I. Mektup, 2: 8-11.

sahip olmadığını bilirsiniz. Sevginin ne olduğunu Mesih'in bizim için canını vermesinden anlıyoruz. Bizim de kardeşlerimiz için canımızı vermemiz gerekir."²⁴⁷

Kişilerin kardeş saydığı insanlara yardımcı olmaları öğütlenmiş ve bunun Allah'ın emri olduğu, kardeşini sevmenin de bir ölçüsü olduğu ifade edilmiştir. Çünkü kardeşinin ihtiyacını gidermek, bir fedakârlığı gerektirmektedir. Bu manada en büyük fedakârlığı da Tanrı biricik Oğlu'nu kurban ederek yapmıştır.²⁴⁸ Kardeşin, bir diğer kardeşine ihtiyaçları konusunda yardımcı olması, aynı zamanda Tanrı'dan şefkat ve merhamet dilemek anlamına geldiğinden dolayı, "Dünya malına sahip olup da, kardeşini ihtiyaç içinde gördüğü halde, ondan şefkatini esirgeyen kişide Tanrı'nın sevgisi olabilir mi?"²⁴⁹ Kardeşinin ihtiyaçlarını giderme, samimi ve içten, her şeyden önce sevgi ile olması istenmektedir. Zira sevgi olmadan, giderilecek ihtiyaçlar da, verilecek sadakalar da herhangi bir anlam ifade etmez. Sevgi, yapılacak her türlü yardımın ön şartı olarak vurgulanmaktadır. Bu konuda Pavlus'un Korintlilere I. Mektubunda şöyle denilmektedir: "Varımı yoğumu sadaka olarak dağıtsam, bedenimi yakılmak üzere teslim etsem, ama sevgim olmasa, bunun bana hiçbir yararı olmaz."²⁵⁰ Kardeşinin kusur ve ayıplarını araştırmamak,²⁵¹ affedip bağışlamak,²⁵² alçak gönüllü ve tevazu içinde olma,²⁵³ kardeşine karşı sevgi bağıyla bağlanma olarak kabul edilmektedir. Sevginin başka bir göstergesi olan doğruluk, Matta'da şöyle ifade edilir: "Ne mutlu doğruluğa acıkıp susayanlara! Çünkü onlar doyurulacaklar: ...Ne mutlu doğruluk uğruna zulüm görenlere! Çünkü göklerin egemenliği onlarındır. Benim yüzümden insanlar size sövüp zulmettikleri, yalan yere size karşı her türlü kötü sözü söyledikleri zaman ne mutlu size!"²⁵⁴ Doğruluğun sevgiden, yalanan ise nefretten meydana geldiği Yuhanna'nın birinci mektubunda şöyle söylenmektedir: "Tanrı'yı seviyorum" deyip de kardeşinden nefret eden yalancıdır. Çünkü gördüğü kardeşini sevmeyen, görmediği Tanrı'yı sevemez.

²⁴⁷ Yuhanna I. Mektup, 3: 14 -16.

²⁴⁸ Yuhanna I. Mektup, 4: 9-10; İbraniler, 9: 15.

²⁴⁹ Yuhanna I. Mektup, 3: 17.

²⁵⁰ Korintliler'e I. Mektup, 13: 3.

²⁵¹ Matta, 7: 1-5, 18: 35; Luka, 6: 41-42; Romalılar, 2: 1-11.

²⁵² Matta, 18: 15-19, 21-34; Korintliler'e II. Mektup, 2: 5-11.

²⁵³ Yuhanna, 13: 1-2, 12-17.

²⁵⁴ Matta, 5: 6, 10-11.

Tanrı'yı seven kardeşini de sevsin diyen buyruğu Mesih'ten aldık."²⁵⁵ Ayrıca doğruluğun inananların vasfı olduğu vurgulanmaktadır.²⁵⁶

Pavlus'un Koloseliler'e gönderdiği mektubunda ki listede en önemli yer kardeş sevgisine ayrılmıştır. iyi karakteri yansıtan sevgiye dayalı bu listede sevgi, mevcudatta her şeyi birbirine bağlayan ve her şeyi ıslah eden şeydir.²⁵⁷ Bu mektupta da Pavlus şunları söylemektedir: "Öyleyse, Tanrı'nın kutsal ve sevgili seçilmişleri olarak yürekten sevecenliği, iyiliği, alçakgönüllülüğü, sabrı, yumuşaklığı giyinin. Birbirinize hoşgörülü davranın. Birbirinizin ötekenden bir şikâyeti varsa, Rabbin sizi bağışladığı gibi, siz de birbirinizi bağışlayın."²⁵⁸

2.3. DÜNYA SEVGİSİ

Yeni Ahit'te, dünya ve mal sevgisi, pek hoş karşılanmamıştır. Dünya ve dünyaya ait şeylerin sevgisinin Tanrı sevgisine engel olduğu ve dünyalıkların sevgisinin geçici olduğu vurgulanmıştır. Özellikle kişinin dünya ve mala göstereceği sevgiyi kardeşlerine ve dolayısıyla da Tanrı'ya göstermesi gerektiği işlenmektedir. Bu konuda Yuhanna'nın birinci mektubunda yer alan şu bölümler manidardır: "Sevginin ne olduğunu Mesih'in bizim için canını vermesinden anlıyoruz. Bizim de kardeşlerimiz için canımızı vermemiz gerekir. Dünya malına sahip olup da kardeşini ihtiyaç içinde gördüğü halde ondan şefkatini esirgeyen kişide Tanrı'nın sevgisi olabilir mi? Yavrularım, sözle ve dille değil, eylemle ve içtenlikle sevelim. Böylelikle gerçeğe ait olduğumuzu bileceğiz ve yüreğimiz bizi ne zaman suçlarsa, Tanrı'nın önünde onu yatıştıracağız. Çünkü Tanrı yüreğimizden daha büyüktür ve her şeyi bilir."²⁵⁹ Yeni Ahit, dünyayı ve dünyaya ait olan malları sevmenin kişiyi Tanrı'dan uzaklaştırdığını, maddî tutkular içerisine hapsedtiğini ve sonuçta da bedbahtça yok edip sonsuz mutluluğu elinden aldığını şöyle anlatır: "Dünyayı da dünyaya ait şeyleri de sevmeyin. Dünyayı sevenin Baba'ya sevgisi yoktur. Çünkü dünyaya ait olan her şey, - benliğin tutkuları, gözün tutkuları, maddî yaşamın verdiği gurur- Baba'dan değil

²⁵⁵ Yuhanna I. Mektup, 4: 20-21.

²⁵⁶ Timoteos'a I. Mektup, 6: 11, İbraniler, 1: 9.

²⁵⁷ Üçal, s. 69.

²⁵⁸ Koloseliler, 3: 12-14.

²⁵⁹ Yuhanna I. Mektup , 3: 16-20.

dünyadandır. Dünya da, dünyasal tutkular da geçer, ama Tanrı'nın istediğini yerine getiren sonsuza dek yaşar.”²⁶⁰

İnsanların dünyaya ve dünya mallarına meyledip sevmesini yasaklayan İncil, Tanrı'nın, dünya ve dünyaya ait her şeyi çok sevdiğini ve sevmeye devam edeceğini bildirir. Mutlak sevgi anlamında Tanrı, yaratan, kollayan ve bağışlayan olarak insanları ve insanların içinde yaşadıkları âlemi hep sevmiştir ve sevmektedir. Bu sevgisini biricik oğlunu gönderdikten sonra kat be kat arttırarak devam ettirmektedir. “Çünkü Tanrı dünyayı o kadar çok sevdi ki, biricik oğlunu verdi. Öyle ki O'na iman edenlerin hiçbiri mahvolmasın, hepsi sonsuz yaşama kavuşsun.”²⁶¹

Şu halde Kitab-ı Mukaddes, dünya sevgisini iki ayrı tema halinde ele almaktadır. Birincisi, dünya sevmeye layık bir yer değildir. İkincisi ise, Tanrı, dünya sevgisinin bir sonucu olarak Mesih'i dünyaya getirmiştir.²⁶²

²⁶⁰ Yuhanna I. Mektup, 2: 15-17.

²⁶¹ Yuhanna, 3: 16.

²⁶² Ali Galip Gezgin, *Kur'an'da Sevgi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2010, s. 111.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM'DA SEVGİ

Sevgi, İslam dininin temelini oluşturan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü sevgi üzerine inşa edilmeyen imanı İslam kabul etmez. Kur'an'ı Kerim bu hakikati, “Fakat Allah size imanı sevdirmiş ve onu, o imanı kalplerinize zinet yapmıştır. Küfrü, fasıklığı ve isyanı da size çirkin göstermiştir. İşte doğru yolda olanlar bunlardır. Bu, Allah'tan bir lütuf ve nimettir. Allah Alim(her şeyi hakkıyla bilen) dir, Hakim (her işi hikmetli olan) dır.”²⁶³ ayetleriyle ortaya koyar. Elmalılı M. Hamdi Yazır bu ayetin tefsirinde; İman etmek için yalnız bilgi yeterli değil, bir iradenin fiil olabilmesi için sevmek de gereklidir. Bundan dolayı dinin başı muhabbettir, sevgidir. İmanın esası sevgi ile ilgili olduğu, sevgi de Allah'ın bir vergisi bulunduğu için burada buyruluyor ki: Allah size imanı sevdirdi, yani o sayede Resulullah'a iman ettiniz.²⁶⁴ İslam'ın temel kaynağı olan Kuran-ı Kerim'e, Hz. Muhammed (sav)'in hadislerine ve İslam tarihine baktığımızda İslam dininin sevgi dini olduğunu, İslam medeniyetinin de sevgi medeniyeti olduğunu görürüz. İslam dininde sevgi anlayışını ortaya koyabilmek için Kur'an'ı Kerim'deki ayetler ve Hz. Muhammed (sav)'in hadislerini ve sevgiyi sözle ifade etmenin ötesinde, sevgiyi yaşamış ve yaşatmış. İslam âlimlerinin fikirlerini ve yaşantılarını temel alarak İslam'da sevgi kavramı üzerinde duracağız. Meselenin daha iyi anlaşılması açısından öncelikle, İslam'da sevgi ifade eden kelimeler üzerinde durmak istiyoruz.

İslam'da Sevgiyi İfade Etmek İçin Kullanılan Kelimeler: Kur'an'ı Kerim'in Arapça olması, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Arap olması ve İslam dininin ilk önce Araplara daha sonra diğer milletlere tebliğ edilip yayılmasından dolayı İslam'da sevgiyi ifade eden kelimeler Arapça kökenli kelimeler olmuştur. Sevgiyi ifade eden bu kelimeler Müslüman ilim adamları tarafından; edebiyat, tasavvuf, felsefe ve dini ilimler gibi alanlarda kullanılmıştır. Hatta İslam toplumlarında bu kelimelerden bazıları günlük hayatta kullanılır olmuştur. Arap dili sevgiyi ifade eden kelimeler açısından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla İslam'da sevgiyi ifade etmek için kullanılan kelimeleri, konunun doğru

²⁶³ Hucurat, 49: 7-8.

anlaşılması bakımından daha ayrıntılı ele almak yerinde olacaktır. Kur'an'da sevgiyi ifade etmek için kullanılan birçok kelime ve kavram mevcuttur.

Hubb

Kuran'ı Kerim'de sevgi ifade eden birçok kelime bulunmaktadır. Bu kelimelerin başında ise "hubb" kelimesi gelmektedir. "Hubb" kelimesi, Kuran'ı Kerim ve hadislerde "sevgi" kavramının anahtar kelimesi konumundadır. Bu kökten türetilen ve sevgiyi ifade etmek için kullanılan kelimeler oldukça yaygındır. Kuran-ı Kerim'de en çok kullanılan kavramlardan biri "sevgi"dir. Bu kelimenin tohum, tanecik, çekirdek anlamlarına gelen hıbb kökünden türetildiğini söyleyenlere göre, sevginin, hayatın özü olduğu ifade edilmektedir.²⁶⁵

"Hubb" kelimesi Türkçe de kullanılan "muhabbet" kelimesinin bir şeklidir. Sevgi ile ilgili terimlerin başında gelen muhabbet, saflık ve halislik anlamı taşıdığı; sevgi ve dostluğun samimi ve katıksız olanına dendiği rivayet edilir.²⁶⁶

Şiddetli yağmurların yağmasıyla yükselen suların üstündeki kabarcıklara da "el-habâb" ismi verilmektedir. Bu durumda "hubb" kökünden türetilen muhabbet kelimesi de, sevgiliye kavuşma, onun güzelliğini görme heyecanı ve susuzluğu içinde bulunan kimsenin kalbinin coşması anlamına gelmektedir.²⁶⁷ Bu anlamıyla "hubb" kelimesi İslam'da sevgiyi ifade etmek için sıkça kullanılmış bir kavramdır.

Türkçe'de kullanılan "muhabbet" kelimesinin bir şeklidir. Sevgi ile ilgili terimlerin başında gelen muhabbet, saflık ve halislik anlamı taşıdığı; sevgi ve dostluğun samimi ve katıksız olanına dendiği rivayet edilir.²⁶⁸ Aynı şekilde "Ha-Be-Be" kökünden gelen "el-hubâb"da, şiddetli yağmurların yağmasıyla yükselen suların üstündeki kabarcıklar için kullanıldığı; "muhabbet" kelimesinin de bu kelimedenden geldiği de söylenmektedir. Bunu söyleyenlere göre, sevgiliye kavuşma ve onun güzelliğini görme heyecan ve susuzluğu içinde bulunan kimsenin kalbinin coşması ve kabarması anlamını taşımaktadır.²⁶⁹

²⁶⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sadeleştiren: İsmail Karaçam vd.), Azim Yayınları, İstanbul 1992, C.: VII, s. 197-198.

²⁶⁵ İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemalü'd Din, *Lisanü'l Arab*, Beyrut, Tsz., "Ha-be-be" maddesi, I, 289.

²⁶⁶ Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî, *er-Risale*, Kahire 1972, C.: II, s. 613.

²⁶⁷ İbn Manzûr, "Ha-be-be" maddesi, I, 289.

²⁶⁸ el-Kuşeyrî, C.: II, s. 613.

²⁶⁹ İbn Manzûr, "Ha-Be-Be" maddesi, C.: I, s. 289.

Sabve

Sevgiyi ifade eden sabve kelimesi genelde aşk ve âşık olmak manasına gelmektedir. Kur'an'ı Kerim'de meyl anlamında kullanılmıştır.²⁷⁰

Yusuf Suresi 33. Ayetinde,“(Yusuf) Rabbim dedi, bana göre zindan, bunların beni davet ettiği şeyden daha iyidir. Eğer onların bu düzenini benden savmazsan onlara meylederim ve cahillerden olurum” ayeti kerime de bu anlamda kullanılmıştır.

Şağaf

Kalbin zarı anlamında olan bu kelime, sevginin veya meyletmenin kalbin zarına, kalbin derinliklere kadar işleme anlamında kullanılmaktadır.²⁷¹ Kur'an'ı Kerim'de “eş-Şağaf” kelimesi Yusuf Suresi 30. Ayetinde bu manada kullanılmakta. “Şehirdeki bir kısım kadınlar: “Azizin karısı, delikanlının nefsinden murâd almak istiyormuş. Sevgi yüreğinin zarına işlemiş. Görüyoruz ki o, muhakkak apaçık bir sapıklıktadır.” dediler.”

Vudd

Dostluk, muhabbet ve beşeri ilişkilerde sevgiyi ifade etmek için vüdd, vedd ve vidd şeklinde üç değişik şekilde kullanılan bu kelime, seven ve sevgisi çok olan; her şeye ve herkese karşı sevgisi çok olan kişi için de kullanılmaktadır. Sevginin, en latif ve katkısız, karşılık beklemezsin olanı için kullanılmaktadır.²⁷²Bu kelimeden türetilmiş başka kelimeler de vardır. Kur'an'ı Kerim'de Allah, kendisini şu ayeti kerimede vedüd (çok seven) olarak isimlendirmektedir: “Rabbinizden af ve mağfiret dileyin, sonra günahlarınızdan tevbe edip O'na sığının. O sizi affeder ve korur. Çünkü Rabbim rahimdir, veduddur”(pek merhametlidir, kullarını çok sevendir).²⁷³Allah'ın Vedüd ismi üzerinde ayrıca duracağız.

el-Vudd; Meryem Sûresi'nde: “İman edip de iyi davranışta bulunanlara gelince, onlar için çok merhametli olan Allah (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır.”²⁷⁴ Mücadele Suresi'nde ise, “el-Vudd” kelimesi sevginin, samimi dostluk boyutunu ifade için şu şekilde kullanılmıştır: “Allah'a ve âhiret gününe iman eden hiçbir milletin, Allah'ın ve Resulünün

²⁷⁰ İbn Manzûr, “Sad-Be-Vav” mad., C.: XIV,s. 449.

²⁷¹ İbn Manzûr, “Şin-Ğayn-Fe” mad., C.: IX, s. 179.

²⁷² İbn Manzûr, “Vav-Dal-Dal” mad., C.: III, s. 403.

²⁷³ Hud, 11: 90.

²⁷⁴ Meryem, 19: 96.

karşısına çıkan kimseleri, isterse o kimseler babaları, evlatları, kardeşleri ve sülaleleri olsun, sevip dost edindiklerini göremezsin....”²⁷⁵

Hille (h)

Sevginin, samimi ve gönülden olan dostluğu ifade etmek için kullanılan bir kelimedir. Aynı zamanda sevgide ortaklık kabul etmemek, bir şeyi münhasıran sevmek ve sevgide vahdeti ifade etmek için kullanılır.²⁷⁶ Bu kelime, Kur’an’ı Kerim’de Nisa 125. Ayette şöyle geçmektedir: “Hep iyiliği şiar edinmiş olarak, yüzünü ve özünü Allah’a teslim edip bir de İbrâhim’in tevhid dinine tâbi olan kimsenin dininden daha güzel din olabilir mi? Bundandır ki Allah İbrâhim’i dost edinmiştir.” Bir başka ayette de “el-Hille” şu şekilde geçer: “Ey iman edenler! Kendisinde artık alış-veriş, dostluk ve kayırma bulunmayan gün (kıyamet) gelmeden önce, size verdiğimiz rızıktan hayır yolunda harcayın. Gerçekleri inkâr edenler elbette zalimlerdir.”²⁷⁷

Fütûn

Bir şeyin kalbe çok hoş ve sevimli gelmesi ve bu yüzden insanın ne yapacağını bilmeyecek şekilde şaşırmasıdır. Bunun sebebi de aşk ve sevgidir. Kara sevdaya tutulmuş ve gözü hiçbir şeyi görmeyen, mecnun anlamında, Peygambere yapılan yakıştırmaya binaen, Kalem Suresinde şöyle geçmektedir: “Hanginizin mecnun olduğunu, yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler.”²⁷⁸ Fütûn’un, sınamak, imtihan etmek, sapmak veya saptırmak gibi daha birçok anlamı vardır.²⁷⁹

Alâka

Bir şeye veya bir kimseye gönül kaptırarak o şey veya kimseye sevgi ve aşk duymak manasında kullanılır.²⁸⁰Gönülden hissedilen bu sevginin sürekli ve köklü olması, gelip geçici olmamasını ifade eder. Nisa Suresi 129. Ayette şu şekilde geçmektedir: “ Ey kocalar! Bütün benliğinizle istesenez dahi eşleriniz arasında tam adaleti sağlayamazsınız.

²⁷⁵ Mücâdele, 58: 22.

²⁷⁶ İbn Manzûr, “Hi, Lam, Lam” mad., XI, 211.

²⁷⁷ Bakara, 2: 254.

²⁷⁸ Kalem, 68: 6.

²⁷⁹ İbn Manzûr, “Fe-Te-Nun” mad., XIII, 318.

²⁸⁰ Küçük, s. 18.

Öyleyse bir tarafa büsbütün gönlünüzü kaptırıp da öbürünü kocasızmış gibi bir vaziyette bırakmayın. Eğer arayı düzeltir, işlerinizi iyileştirir ve haksızlıktan sakınırsanız, unutmayın ki Allah gafurdur, rahîmdir (affi ve merhameti boldur)”

Tutku anlamı da bulunan alâka kelimesi sözlüklerde genellikle sevgi ve aşk anlamında geçmektedir. Bir yere tutunmak ve yapışmak anlamına gelen “A-Le-Ka” kökünün türevi olan alâka kelimesi yapışma ve tutunma anlamından dolayı, sevgi ile irtibatlıdır. Bizim “sülük” dediğimiz canlıya, Araplar “alak” adını vermektedirler. Embriyon da tıpkı sülûğe benzemektedir. Sülük, genellikle vücuttaki kanı emen ve yapıştığı yerden yeterli miktarda kan emmeden ayrılmaz. Embriyon da ana rahminde tıpkı sülük gibi Yapışık vaziyette durur. Bu yapışık vaziyette duruş ve rahim duvarına bağlılık, çocuk doğana kadar sürer. Ancak maddi olarak embriyonun bu bağlılığı doğumdan sonra manevi bir boyut kazanır. Zira her küçük canlı annesine gözle görülmeyen ve sırrı da çözülemeyen bir manevi bağla bağlanmıştır. İşte bu manevi bağ sevgidir. Bir yere tutunma ve yapışma anlamına gelen alâka kelimesinin sevgiyle ilgisi bu anlamdan gelmektedir.²⁸¹ Kur’an’ı Kerimin nazil olan ilk ayetlerinden olan Alak süresinin ikinci ayetinde geçen alak kelimesinin tefsirinde Elmalılı M. Hamdi Yazır; bu kelimenin sevgi anlamı içerdiğini şu ifadelerle vurgular: Aslında lügatte “alek” maddesi, yapışıp ilişmek manasına vaaz edilmiştir. Ve mutlak şekilde ilişken ve yapışkan nesneye de denir. Bundan her türlü kana ve kırmızı kana ve özellikle uyuşuk kana “alek” denilmiş. Kandan bir kısım olması itibarıyla veya doğrudan doğruya ilişiklik manası ile rahimdeki tutuğa da “aleka” denilmiştir. Yapışkanlığından dolayı sülük ve kuyu makarasına ve ipine ve makarasının iliştilirip ipi geçirilen takıntısına ve işlek yola da “alek” denilir. Bütün bunlar maddî manadır. Bunlar dan başka “alek”, ruhanî ve manevî olarak "alaka" gibi aşk ve sevgi manasına geldiği de lügatte açıklanmıştır.

Tefsir bilgileri, yaratılışın maddi yönünü göz önünde bulundurarak meni (sperma)nin aşılmasından sonra meydana gelen kan pıhtısının çoğulu olmasıyla yetinmişler ve bunu en alçaktan en yükseğe yükselmeyi göstermek için açıkça anlaşılan mana olarak görmüşlerdir. Fakat manevî yönü de kapsamak üzere mutlak bir alaka, bir ilişik mânâsına müfred olarak düşünülmesine hem alakanın yaratılmasına da başlangıç olan

ve Rabbanî bir izafetten ibaret bulunan ruhî ilişiğe kadar insanın bütün yaratılışın başlangıçlarını kapsayan, hem de okunanın ruhî bir sevgi ve alaka ile takip edilmesi hususuna da açık faydalı bir uyarım olacağından dolayı daha ince, daha derin, daha belîğ olur.²⁸²

Hanân

Aşırı arzu, ruhun arzuyla ve iştiyakla coşması, kalp yumuşaklığı, “rahmet, muhabbet, yumuşaklık, ta’zim” gibi anlamlara gelmektedir.²⁸³ Birçok tefsirde bu kelimeye “rahmet, şefkat, acıma ve muhabbet, yumuşaklık, ta’zim” gibi anlamlar verilmiştir. Hanân, sadece ruhsal bir duygu olmayıp aynı zamanda da o duygunun sesle dışarı yansıtılması için kullanılmaktadır. Bir devenin yavrusunu çağırmasındaki şefkat ve sevgiyi ifade için de kullanılır. Kur’an’da Hz. Yahya ile ilgili olarak: “Katımızdan ona bir hanân/kalp yumuşaklığı, rahmet verdik.”(Meryem, 19:13) şeklinde geçmektedir. Ayrıca Kurtubi tefsirinde hanân kelimesinin bir anlamının “Allah’ın rahmeti, şefkati” olduğunu nakleder. Bir rivayette Mescid-i Nebevi’de Hz. Peygamber (s.a.s.)’in üzerinde hutbe okuduğu hurma kütüğünün yerine, yeni bir minber yapılır. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu yeni minber üzerinde hutbe okuyunca, daha önceleri üzerinde hutbe okuduğu mescidin bir köşesinde duran hurma kütüğü, adeta on aylık gebe deve gibi acıklı bir şekilde inler. Bu inilti üzerine Resulullah (s.a.s.) hurma kütüğünü mesh eder ve kütük sakinleşir. Bu rivayette geçen hanân kelimesinde, içten gelen bir sevgi ve şefkatten dolayı dışa yansıyan bir inleme anlamının olduğu görülmektedir. İbn Kayyim Cevziyye kelimeyi “sevgi duyarlılığı” şeklinde yorumlar. Bu anlamların tümünde engin bir sevgi uygusu yatmaktadır.²⁸⁴

Kur’an’ı Kerim ve Hadislerde sevginin hal ve çeşitleri genel olarak bu kavramlarla ifade edilirken, bunlardan başka birçok kelime de kullanılır. Ğarâm, Hevâ, Mikâ (h), Şevk, Şe’af, Vecd, Teteyyum, Cevâ, Sedim gibi birçok kelime de sevgi hallerini ve biçimlerini ifade etmek için kullanılmıştır.

²⁸¹ Gezgin, ss. 146-147.

²⁸² Yazır, C. 9, s. 354.

²⁸³ İbn Manzûr, “He-Nun-Nun” mad., C.: XIII, s. 438, Ayrıca, Bkz., Gezgin, s. 148.

²⁸⁴ Bkz., Gezgin, ss. 148-151.

3.1. ALLAH SEVGİSİ

Tüm varlıkların yaratıcısı olan Allah ile O'nun yarattığı varlıklar içerisinde, en üstün özelliklerle donatılan insan arasında bir ilişkinin olması gerektiği muhakkaktır. İslam'da bu ilişki yaratan ve yaratılan arasındaki bir ilişki şeklinde izah edilmekle birlikte, bu ilişkinin çalışmamızın giriş bölümünde ortaya koyduğumuz sevgi kavramı çerçevesinde gerçekleştiği görülmektedir. İslam'da bu sevgi ilişkisi iki yönlü olarak algılanmakta, Allah'ın insanları sevmesi ve insanların Allah'ı sevmesi şeklinde temellendirilmektedir.

3.1.1. Allah'ın İnsanları ve Mahlûkatı Sevmesi

Sonsuz bir merhamet ve sevgi sahibi olan Allah'ın bütün mahlukatı yaratması ve mahlukat içinde insanı yeryüzünde kendine halife olarak yaratıp ihtiyaç duyduğumuz her şeyi ummadığı yerden vermesi O'nun mahlukatı ve insanı sevgisinin bir eseri olarak yarattığını gösteriyor. “Muhabbet şu kainatın bir sebab-i vücududur” ifadesi bu anlamı kastetmektedir.

Diğer taraftan insanın yaşamasına elverişli bir ortamı hazırlamakla, ihtiyaçlarını en güzel şekilde karşılamakla, dünyada ve ahirette mutlu olmasını sağlamak için Peygamberler ve kutsal kitaplar göndermekle, en son Hz. Muhammed'i (s.a.s.) ve Kur'an'ı göndermekle bize sonsuz sevgi ve şefkatini gösteriyor. Bütün canlılara rızıklarını Allah'ın verdiğini bildiren ayetler²⁸⁵ O'nun sevgisini ihsan ederek tezahür ettirdiğini göstermektedir. Ayrıca “Biz insanı ahsen-i takvim(en mükemmel) suretinde yarattık”²⁸⁶ ayeti ve “Biz ona görmesi için gözler,Gönlüne tercüman olacak bir dil ve dudaklar, vermedik mi?”²⁸⁷ ayeti, insanın mükemmel bir şekilde yaratılmasıyla, ona nimetlerden istifade edebilecek cihazlar verilmesiyle onda ilahi sevginin yansıdığını ifade etmektedir. Peygamberimize hitaben “Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik”²⁸⁸ ayeti de insanların manevi ihtiyaçlarını karşılamak için gönderilen Hz. Muhammed (s.a.s.)'in O'nun şefkat ve sevgisinin bir göstergesi olduğunu ifade etmektedir. Suat Yıldırım bu ayeti: “İşte bunun içindir ki ey Resulüm, Biz seni bütün insanlar için sırf bir rahmet vesilesi olman için gönderdik.” şeklinde

²⁸⁵ Hud, 11: 6; Nahl, 16: 71; Ankebut, 29: 17; Rum, 30: 28.

²⁸⁶ Tin, 95: 4.

²⁸⁷ Beled, 90: 8, 9.

²⁸⁸ Enbiya, 21: 107.

meal vermesini şöyle açıklamakta: “Âlemler yerine insanlar demekten maksadımız, birçok müfessir gibi, mânâyı insanlar üzerinde yoğunlaştırmaktır. Zira Türkçede kullanımımızda âlem denince insan o geniş mekânda, geri plana itilmektedir. Cenab-ı Allah bütün âlemlere, özellikle akıl sahibi varlıklara merhametinden dolayı Hz. Peygamber (a.s.)’ı göndermiştir. O öyle kapsamlı bir rahmettir ki bütün akıl sahiplerine iyilik ve kurtuluş yolunu göstermekte, gerek dünyada gerek âhirette mutluluk vesilelerini öğretmektedir. Öyle ki onun getirdiği birçok prensibi, dinine inanmayanlar bile benimseyip uygulamakta, dünyevî yönden yararlanmaktadırlar.”

Ayrıca Kur’an’ın kendisinin de alemlere bir şifa ve rahmet olarak²⁸⁹ gönderilmesi de yine Cenab-ı Hakk’ın insanların da içinde bulunduğu bütün alemlere sonsuz sevgi ve şefkatinin yansımasıdır. Onun sonsuz bir sevgiye sahip olduğunun en önemli delillerinden birisi de insanlardaki bulunan sevgi, merhamet ve şefkat duygusudur. Kendisini Kur’an’da Vedud olarak isimlendiren Cenab-ı Hak,²⁹⁰ insanların içerisine sevgi ve şefkati koyduğunu da beyan etmektedir.²⁹¹ Bizde bu duygular olduğuna göre, kendisine bunların kusursuz ve mükemmel tarzları bulunmayan bir zat, insanda sevgi ve şefkati yaratamaz. Zaten Kur’an’da Cenab-ı Hakk’ın yüze yakın ayette fiil sigasıyla kendisini seven olarak nitelendirmesi, Rahmet sahibi olduğunu bildirmesi ve seven-sevilen anlamına gelen Vedud ismiyle kendisini nitelendirmesi, kendi zatında kusursuz ve sonsuz bir sevginin olduğunu göstermektedir.²⁹² Kur’an-ı Kerim’de Allah’ın “Vedûd” ismi geçtiği iki yerde; Hud Suresi’nde Hz. Şuayp’in (a.s.) kavmine “istiğfar” ve “tevbe” etmeyi tavsiye etmesinden sonra “şüphesiz benim Rabbim Rahim ve Vedûd’dur” demesinden bahsedilmiştir. Bürûc Suresi’nde ise Cenab-ı Hak kendisini “Gafur ve Vedûd” olarak isimlendirmiştir. Vedûd isminin, bir surede Rahim ismiyle, diğer bir surede ise Gafur ismiyle beraber zikredilmesinin önemli bir manası ve hikmeti olduğu düşünülebilir. Vedûd isminin, her ne kadar Rahim ve Gafur isimlerine yakın bir mana ifade ettiği kabul görse de bu iki isimle arasında fark vardır. Mesela, kişi kendisine kötülük eden kimseyi bağışlayabilir, fakat onu sevmeyebilir. Yine sevmediği kimseye de merhamet etmeyebilir. Allah ise, kendisine tevbe

²⁸⁹ İsra, 17: 82.

²⁹⁰ Hud, 11: 90; Buruc, 85: 14.

²⁹¹ Rum, 30: 21.

²⁹² Atilla Yargıcı, “Sevgi Odaklı İnsan Modeli”, *Köprü Der.*, Sayı: 101, 2008.

eden kulunu bağışlar, ona merhamet eder ve her şeye rağmen onu sever. Çünkü O, tevbe eden kimseleri sever. Yine kulu kendisine tevbe ettiği zaman onu sever.

İmam-ı Gazali de Vedûd isminin Rahim ismine yakın bir mana taşıdığını düşünmüştür. Fakat aralarında ince bir farkın bulunduğunu da belirtmiştir. Gazali'ye göre Rahim ismi kendisine rahmet edileni gerektirir. Kendisine merhamet edilense muhtaç ve muhtardır. Rahim'in (merhamet eden=esirgeyen) işleri, kendisine merhamet edilecek her bakımdan zayıf olan bir varlığı icab ettirir. Vedûd'un ef'ali ise bunu gerektirmez, esirgeme bir sevgi neticesinden ileri gelir.²⁹³

Vedûd isminin kâinatın en geniş dairelerinden en gizli köşeleri olan insanın kalbine kadar her tarafta tecellisi söz konusudur. Küçük ve dağınık birçok su sızıntısının varlığı büyük bir su kaynağını göstermesi misali, insanlardaki aşk ve özellikle insanlığın yüksek tabakalarında bulunan "aşk-ı lahuti" de külli bir cazibedar hakikatin varlığını âşikarane göstermektedir. Kâinatı bir ağaca ve insanı meyveye benzeten Bediüzzaman, ağacın mahiyetinde bulunmayan bir şeyin meyvesinin esasında da yer alamayacağı kıyasıyla, insanın mahiyetindeki aşkın –farklı şekillerde- kâinatın tamamında da olması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Ona göre tanık olunan "incizaplar, cezbeler ve cazibeler"ın tüm çeşitleri kâinat kalbindeki külli aşkın yansımalarından başka bir şey değildir. Ve kâinat kalbindeki ciddi aşk ise Maşuk-u Layezalî olan bir Vedûd'un varlığını –basiret sahiplerine- göstermektedir.²⁹⁴

Cenab-ı Hak insana ebedi hayatı kazanabilmesi ve ona yatırım yapabilmesi için sermaye hükmünde binlerce şiddetli duygular vermiştir. Bunlardan biri de aşktır. Bütün bu duyguların iki mertebesi vardır: Biri mecazî, diğeri ise hakikidir. İnsandan beklenen "mecazî" olan "hafif" mertebesini dünya işlerinde, "hakiki" olan "şiddetli" mertebesini ise ahiret işlerinde kullanmasıdır. Bunu yaptığında insan her iki dünya saadetine (saadet-i dareyn) ve övülmüş bir ahlaka (ahlak-ı hamide) sahip olmakla birlikte, yaratılış gayesine (hikmet ve hakikat) uygun bir şekilde yaşamış olacaktır. Aksi halde ne hayatını ideal anlamda geçirmiş olacak ve ne de huzur ile saadeti yakalayacaktır. Mecazî aşklarda yüzde

²⁹³ İmam-ı Gazali, Ebu Hamid Muhammed bin Muhammed bin Ahmed , *Esma-i Hüsnâ Şerhi*, (Terc.: M. Ferşat), Ferşat Yayınevi, İstanbul 1972, s. 160.

doksan dokuzu maşukundan şikâyetçidir. Çünkü kalbin batını Cenab-ı Hakk'ın muhabbeti için yaratılmıştır. Allah adına ve mana-i harfiyle olmayan dünyevi sevgiler ve mecazî aşklar ise bu kutsi makamı putlarla doldurmak gibidir. Fıtrat fitri olmayan bir şeyi reddettiğinden mecazî aşklarda ya tanınmama, ya tahkir, ya refakatsizlik ya da müfarakat söz konusudur.²⁹⁵

Kuran-ı Kerim'de sevgi Allah'ın varlığının bir delili olarak ifade edilmektedir. Bu hakikat bazı ayetlerde şöyle bildirilmektedir: “İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp; aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi, O'nun varlığının belgelerindedir. Bunlarda, düşününen millet için dersler vardır.”²⁹⁶ Allah bu ayet ile insanlar arasında muhabbet var etmesini kendi varlığının delili olarak göstermekte, dolayısıyla sevgiyi bir inanç esası haline getirmektedir. Allah birçok ayette çeşitli özelliklerinden dolayı sevdiği insanlardan bahsederken de kendisinin seven olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Allah, iyilik yapan muhsinleri²⁹⁷, Allah'a tevbe edenleri ve temizlenenleri²⁹⁸, muttakileri²⁹⁹, sabredenleri³⁰⁰, tevekkül edenleri³⁰¹, adaletle davrananları³⁰², Allah yolunda çarpışanlar³⁰³ sevdiğini bildirmektedir. Allah'ın bu özelliklere sahip olan insanları sevdiğini bildirmesi doğal olarak O'nun seven olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Fakat Allah'ın seven olması onun sevgisinin insanlardaki sevgi ile aynı anlamda olup olmadığını sorulmasını gerektirmektedir. İslam'da yaratan-yaratılan ilişkisi çerçevesinde, Allah ile O'nun yarattığı insanın güç, kuvvet, kudret veya diğer özellikler bakımından aynı niteliklere sahip olması düşünülemez. Allah'ın sevgisini de bu çerçevede düşünmek gerekmektedir. Büyük İslam bilgini Gazali de Allah'ın ve insanın sevgisi arasındaki farkı, Allah ve insan için ortak olarak kullanılan vücut sıfatını örnek vererek izah etmiştir. Ona göre, insan ve Allah için ortak olarak kullanılan vücut sıfatı Allah için farklı, yaratılmış

²⁹⁴ M. Said İşeri. İsm-i Vedûd: “Kâinat kalbindeki ciddi aşk, bir Maşuk-u Lâyezalî'yi gösterir”, *Köprü Der.* 2008, Sayı: 101.

²⁹⁵ İşeri, *Köprü Der.*, 2008, Sayı: 101.

²⁹⁶ Rum, 30: 21.

²⁹⁷ Bakara, 2: 195; Al-i İmran, 3: 134,148; Maide, 5: 13, 93.

²⁹⁸ Bakara, 2: 222; Tevbe, 9: 108.

²⁹⁹ Al-i İmran, 3: 76; Tevbe, 9: 4, 7.

³⁰⁰ Al-i İmran, 3: 146.

³⁰¹ Al-i İmran, 3: 159.

³⁰² Maide, 5: 42; Hucurat, 49: 9; Mümtehine, 60: 8.

³⁰³ Saf, 61: 4; Maide, 5: 54.

olan insan için farklı anlam ifade etmektedir. Çünkü insanın vücudu Allah'a bağlı, Allah'ın vücudu ise hiçbir şeye bağlı değildir.³⁰⁴ Bu sebeple sevgi Allah ve insan için ortak olarak kullanılsa da Allah'taki sevgi ile insanlardaki sevgi arasında farklar bulunmaktadır

3.1.2. Allah'ın Sevgisine Mazhar Olanlar

Sevmek kadar önemli bir ihtiyaç vardır, sevilme.³⁰⁵ İnsanın fitratında olan sevgiyi göstermesi ne kadar tabii ise, aynı şekilde kendisinin de sevilme istemesi çok doğal ve bir ihtiyaçtır. Hele kendisini yoktan halk eden Allah'ın sevgisi ise.

Hz. Peygamber (a.s.)'ın şu hadisi şerifi, Allah'ın sevgisine mazhar olan bir insanın bütün mahlûkat tarafından sevilleceğini müjdeliler: “Allah bir kulunu sevdiği zaman Cebrail'e: ‘Ey Cebrail ben falanca kulumu seviyorum, onu sende sev.’ der. Cebrail de o kulu sever ve sema halkına ‘Allah şu kulunu seviyor sizde seviniz.’ diye nida eder. Bundan sonra semadakiler de o kulu severler. Sonra Allah o kulun yeryüzünde hüsnü kabul görmesini sağlar. Herkes ona teveccüh eder.”³⁰⁶

3.1.2.1. Muhsinler

Allah'ın Kuran-ı Kerim'de sevdiğini bildirdiği insanların başında muhsinler gelmektedir. Kötülüğün zıddı olan her şey, iyilik etmek, bir şeyi iyi yapmak, iyice ve gereği gibi bilmek anlamlarında kullanılan ihsan kelimesinin faili olan muhsin kelimesi³⁰⁷ genel olarak “iyilik edenler” anlamında kullanılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) meşhur Cibril hadisinde ihsanı şu şekilde tanımlamaktadır. “İhsan, Allah'ı görüyormuşçasına O'na ibadet etmendir. Sen O'nu görmeden de O seni görür.”³⁰⁸ Allah bir ayette açık bir ifade ile muhsinleri sevdiğini bildirmektedir. “Onlar bollukta ve darlıkta sarf ederler, öfkelerini yenerler, insanların kusurlarını affederler. Allah iyilik yapanları sever.”³⁰⁹ Allah bu ayette iyilik yapanları sevdiğini belirtirken aynı zamanda infak etmeyi, öfkeyi yenmeyi ve kusurları affetmeyi de zikrederek bu özellikleri muhsinlerin sıfatları içine dâhil

³⁰⁴ Gazâlî, *İhyau Ulumi'd Din*, (Çev.: Ahmed Serdaroğlu), Bedir Yayınevi, İstanbul 1975, C.: IV, s. 588, 589.

³⁰⁵ Tarhan, *Evlilik Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2006, s. 57.

³⁰⁶ Buhari, Edeb, 41.

³⁰⁷ İbn Manzur, “ha-sin-nun” maddesi.

³⁰⁸ Müslim, *Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, İman, 1.

³⁰⁹ Al-i İmran, 3: 134.

etmektedir. O halde infak etmek, öfkeyi yenmek ve insanların kusurlarını affetmek de Allah'ın sevdiği davranışlar olarak sunulmaktadır.

Ünlü müfessir Hamdi Yazır'a göre; “İnfak malın elden çıkarılması, harç ve sarf edilmesi demektir.”³¹⁰ Malın elden çıkarılmasından kasıt ise ona ihtiyacı olan kimselere verilmesidir. Allah katında, İslam'da zorunlu olarak verilmesi gereken zekât³¹¹ ibadetinden daha üstün bir yere sahip olan infakta bulunma, bir arada yaşamayı, toplu hareket etmeyi teşvik eden bir dinin, toplum içerisinde eşitliği, adaleti ve sosyal dengeyi temin etmede önemli bir rol oynamaktadır. Yazır bu durumu şu şekilde izah etmektedir: “Bir aç ile bir tokun bir safta kurşunla kenetlenmiş binalar gibi bir sevgi ve kardeşlik duygusuyla birbirine kalben perçinlenmesi kabil değildir³¹²

Bir başka ayette ise, infak edilen şeyin sevilen şeylerden olması gerektiği bildirilmekte ve şöyle denilmektedir: “Sevdiğiniz şeylerden sarf etmedikçe iyiliğe erişemezsiniz. Her ne sarf ederseniz, şüphesiz Allah onu bilir.”³¹³ Bu ayet ile de Allah gerçek iyiliğe ulaşmayı sevilen şeylerden infak etme şartına bağlamaktadır. Sevilen şeylerden infak etmek de hem verenle verilen arasında bir sevgi bağının oluşmasına sebep olacak, hem de verenin Allah'ın sevgisini kazanmasına sebep olur.

3.1.2.2. Öfkesini Yenenler

Muhsinlerin özelliklerinden sayılan öfkeyi yenme de, Allah'ın muhsinleri sevmesinin bir sonucu olarak yine O'nun sevdiği bir davranıştır. Seyyid Kutub öfke konusunda şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bütün öfke beşeri bir infaldir. Kanın ansızın harekete geçmesiyle insan öfkelenir. İnsan varlığının ilk sebeplerinden ve ilk zaruretlerinden birisidir.”³¹⁴ Ayette geçen “gayz” kelimesi, insanın hoşlanmadığı bir şeye karşı heyecanını ifade etmektedir ki bu öfke olarak adlandırılmaktadır. Bu anlamı ifade eden diğer bir kelime de “gadab” kelimesidir. Gadab, gayzdan sonra gelen ve intikam alma isteğini ifade eden bir kelimedir. Gadab ile gayz arasındaki önemli bir fark, gayzın sadece kalpte

³¹⁰ Yazır, C.: I, s. 180.

³¹¹ Bakara, 2: 43, 110; Tevbe, 9: 5, 60; Meryem, 19: 31, 55.

³¹² Yazır, C.: I, s. 180,181.

³¹³ Al-i İmran, 3: 92.

³¹⁴ Kutub, Seyyid, *Fi Zilâl-il Kur'an*, (Çev: İ. Hakkı Şengülller, vd), Hikmet Yayınları, İstanbul 1961, C.: I,

kalabilme ihtimali varken, gadabın insanın yüz ve davranışlara yansımalarının bulunmasıdır. Kutub, tefsirinde, öfke ile başlayan sürecin seyrini şöyle anlatır: “Öfkeyi yenmek ilk merhaledir. Fakat sadece onunla iş bitmez. İnsan öfkesini bazen baskı yapmak, intikam almak için yenemez. Azgın öfke fena bir intikama döner. Beliren gazap gizli gizli öfkeye tahavvül eder. Gayz ve gazap kin ve intikamdan daha iyidir.”³¹⁵ Yazır da, önce öfkelenip sonra zarar gördüğü kimselere karşı gücü olduğu halde intikam almaya kalkışmamayı ve hatta hoş olmayan bir tavır göstermeyip hazmetmeyi ve sabretmeyi öfkeyi yenmek veya yutmak olarak tanımlamaktadır.³¹⁶ Nitekim Hz. Peygamber de “Kuvvetli kimse rakibini yenen pehlivan değildir. Gerçek kuvvet sahibi kimse, kızgınlık anında nefesine hâkim olandır.”³¹⁷ Buyurarak hem öfkeyi yenmenin zor bir davranış olduğuna dikkat çekmiş, hem de ayetle ilişkili olarak düşünüldüğünde bu davranışın Müslüman’a yakışan bir davranış olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Allah insanlara, kendi sevgisini kazanmalarının yollarından biri olarak gösterdiği öfkelerini yenme davranışıyla toplumda huzuru, insanlar arasında sevgi ve saygıyı gerçekleştirmeyi onlara amaç olarak belirlemiş, sevgiyi engelleyen, insanlar arasındaki kin ve nefretin temel sebeplerinden biri olan öfkeyi yenmeyi onlara hedef olarak göstermiştir. Böyle bir hedef de toplumda huzur ve refahın sağlanmasında büyük bir etkiye sahiptir.

3.1.2.3. Affediciler (Bağışlayıcı Olanlar)

Kuran-ı Kerim affetmeye büyük önem vermiştir ve bu meziyetin bir erdemlilik olduğunu açıklamıştır. Kur’an, affetme hasletinin, mü’minlerin en başta gelen özelliklerinden biri olduğunu ifade eder. Yine Kuran-ı Kerim, müttakilerden söz ederken onların, öfkelerini yuttuklarını, insanları affettiklerini bildirir ve bu özelliğe sahip olanları, Allah Teâlâ’nın seveceğini³¹⁸ şu ayetlerle beyan eder: “Rabbiniz tarafından bir mağfirete, genişliği göklerle yer kadar olan ve müttakiler için hazırlanmış olan bir cennete doğru yarırcasına koşuşun! O müttakiler ki bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar,

s. 453.

³¹⁵ Kutub, C.: II, s. 453.

³¹⁶ Yazır, C.: II, s. 424, 425.

³¹⁷ Müslim, Birr, 108.

³¹⁸ Kerim Buladı, *Allah Sevgisi “Muhabbetullah”*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2009, s. 81.

kızdıklarında öfkelerini yutar, insanların kusurlarını affederler. Allah da böyle iyi davrananları sever.”³¹⁹

Allah Kuran-ı Kerim’de insanları affetmeye teşvik etmekte, onlardan affetmelerini isterken kendisinin de affedici olduğunu hatırlatmaktadır. Şu ayetler bu duruma örnek teşkil etmektedir. “Bununla beraber eğer bir iyiliği açıktan yapar veya gizlerseniz veya bir kusuru bağışlarsanız bunu yapın, çünkü Allah da afüvdür, kadirdir (affi çoktur, herşeye kadir olduğu halde yine de affeder).”³²⁰ “Ey iman edenler! Eşlerinizden ve evlatlarınızdan size düşman olanlar da çıkabilir. Böyle olanlara karşı dikkatli olun. Bununla beraber müsamaha eder, kusurlarına bakmaz, onları affederseniz bu da sizin için bir fazilettir. Çünkü Allah da gafûrdur, rahîmdir (affi ve ihsanı boldur. Siz kusurları bağışlarsanız O da size öyle muamele eder)”³²¹ Bu ve benzeri ayetlerde Allah’ın affedici olduğu hususu sık sık vurgulanmaktadır.³²² Gazali affi şu şekilde tanımlamaktadır: “Af demek kısas ve tazminat gibi herhangi hak ettiği bir şeyi almayıp sahibine bağışlamak demektir.”³²³ Affetmek insanlar arasında ilişkilerin bozulmadan devam etmesine veya bozulan ilişkilerin tekrar düzelmesine katkıda bulunan bir özelliktir. Bu sebeple insanlar Allah’ın affını elde etmek için İbni Kesir’in ifadesiyle “sadece insanlara kötülük etmemekle kalmayıp, kendilerine zulmedenleri affederler. Hiç kimseye karşı gönüllerinde kızgınlık kalmaz. İşte bu, insan halinin en mükemmeli, en gelişmişidir.”³²⁴

Görüldüğü gibi Allah insanlara iyilik yapanları, yani muhsin olanları seveceğini bildirdiği ayette onlara iyi olmanın yolunu da göstermektedir. Fahrüddin Er-Razi tefsirinde bu konu ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir: “Ayette geçen üç şey, başkasına iyilik etmede müşterek olduğu için, Cenabı Hak üçünün sevabını ‘Allah iyilik edenleri sever’ buyurarak ifade etmiştir. Çünkü Allah’ın, kullarını sevmesi her türlü mükâfat derecelerini içine alır.”³²⁵ İyilik yapmanın sevginin bir sonucu olduğu göz önünde bulundurulduğunda da Allah böyle bir eylemi teşvik etmekte, dolayısıyla toplumun bir

³¹⁹ Ali İmran, 3: 133-134.

³²⁰ Nisa, 4: 149.

³²¹ Teğabun, 64: 14.

³²² Hacc, 22: 60; Mücadele, 58: 2; Nisa, 4: 99, 149.

³²³ Gazali, C.: 3, s. 407.

³²⁴ İbn Kesir, *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri*, (Çev.: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağrı Yayınları, İstanbul 1988, C.: 4, s. 1367,1368

sevgi toplumu olmasını dilemektedir. Nitekim başka bir ayette de “İman edip iyi ve yararlı işler yapanlara, bundan böyle Allah’a karşı gelmekten sakındıkları ve imanlarında sebat ile iyi ve yararlı işlerine devam ettikleri, sonra takvâları ve imanları tam sağlamlaşıp kökleştiği, daha sonra da bu takvâ ile beraber, başkalarına iyilik eden ve her yaptığını güzel yapan ihsan mertebesine erdikleri takdirde, daha önce yeyip içtiklerinden dolayı kendilerine bir vebal yoktur. Allah da böyle güzel davrananları sever.”³²⁶ diyerek insanların iyilik yapmalarını teşvik etmektedir.

3.1.2.4. Muttakiler (Takva Sahipleri)

Allah’ın sevdiği bir diğer insan özelliği de, muttaki (takva sahibi) olmasıdır. Allah Kuran-ı Kerim’de şöyle hitap etmektedir:“ Hakikat öyle değil, kim ahdini yerine getirir ve haramlardan sakınırsa, bilsin ki Allah da o sakınanları sever.”³²⁷ Yine Allah Kuran-ı Kerim’de antlaşmalara uymayı ve bunları bozmaktan sakınmayı emrederken de muttaki kelimesini kullanmış, bu anlamda sakınanları seveceğini belirtmiştir.³²⁸ Muttaki kelimesi, son derece korunmak anlamına gelmektedir.³²⁹

Lügat açısından ittika veya onun ismi olan takva, kuvvetli bir himayeye girerek korunmak, özetle kendini iyi sakınıp korumak demektir. Bunun gereği olarak korkmak, kaçınmak, sakınmak ve çekinmek manalarına da kullanılır.³³⁰ Takva Kuran-ı Kerim’de değişik anlamları ifade etmek için kullanılmıştır. Razi’nin asıl anlamı olarak haşyet yani tazim ve saygıdan ileri gelen korkma olarak tanımladığı takva,³³¹ bu anlamıyla birçok ayette zikredilmektedir.³⁰¹ Kuran-ı Kerim’de takva ile ilgili diğer ayetler de incelendiğinde takvanın üç derecesi ortaya çıkmaktadır. Elmalılı Hamdi Yazır’ın da belirttiği gibi, birincisi, ebedi azaptan sakınmak için Allah’a şirk koşmaktan sakınmak ve O’na iman etmek, ikincisi, büyük günahları işlemekten ve küçük günahlarda ısrar etmekten sakınmak ve farzları yerine getirmek, üçüncüsü kalbin sırrını Allah’tan meşgul edecek her şeyden kaçınmak ve bütün

³²⁵ Er-Razi, Fahrudin, *Tefsir-i Kebir*, (Çev: Suat Yıldırım), Akçağ Yayınları, Ankara 1988, C.: VII, s. 72, 73.

³²⁶ Maide, 5: 93.

³²⁷ Al-i İmran, 3: 76.

³²⁸ Tevbe, 9: 4.

³²⁹ Bkz. Er-Razi, C.: II, s. 444.

³³⁰ Yazır, C.: I, s. 161.

³³¹ Er-Razi, C.: II, s. 444.

varlığı ile Allah'a yönelmek ve çekilmektir.³³²

Görüldüğü gibi Allah'ın sevdiği insan tipinde bulunması gereken özelliklerden biri olan takva her açıdan güzel bir ahlaka sahip olmayı, bu ahlaka sahip olmada sınırın olmadığını, en küçük bir günahattan bile sakınmayı gerektirmektedir.

3.1.2.5. Ahde Vefalı Olanlar

Allah'ın muttakileri seveceğini bildirdiği: “Hakikat öyle değil, kim ahdini yerine getirir ve haramlardan sakınırsa, bilsin ki Allah da o sakınanları sever.”³³³ ve “Allah, Kendisine karşı gelmekten, özellikle ahdi bozmaktan sakınanları sever.”³³⁴ ayetlerin de muttakilerin özellikleri olarak gösterilen ahde vefaya yani verilen sözü yerine getirme özelliğine dikkat çekmek gerekmektedir. Ahde vefa bir ahlak kaidesidir ve Allah korkusuyla yakından alakalıdır. Bu sebeple toplumsal ilişkilerde dost ile düşman arasında farklılık göstermez. Her ikisi için de geçerli olmak zorunda olan bir ahlak kaidesidir. Vefa, ahdin ve akdin gereğini yerine getirmek, icabını tamamen icrâ eylemek olduğunu ifade eden Muhammed Hamdi Yazır, imanın da bir akid olduğu değerlendirmesini yapar: “İlk önce iman bir akittir. Siz bu akitle Allah'a karşı bir takım sözleşmeler, akitle yaptınız ve O'na bağlandınız. Sonra kendiliğinizden veya kendi aranızda bazı anlaşmalar daha yaptınız. İşte bütün bu akidleri yerine getirdiniz. Dinin kökü, imanın hükmü, Allah'ın emri kısaca budur.”³³⁵ Ahde vefa imanın gereğidir. Mü'min, en başta iman sözleşmesi ile Allah'a verdiği sözü yerine getirmekle sorumludur. Bu, onun imanının temelini oluşturur.³³⁶

3.1.2.6. Adil olanlar

Allah Kuran-ı Kerim'de çok sayıda ayette insanlardan adaletle davranmalarını istemektedir. Bu istek bazen tavsiye niteliğinde olduğu gibi bazen de emir niteliği arz etmektedir.³³⁷ Bu ayetlerden birinde şöyle buyrulmaktadır: “Ey İnananlar! Allah için adaleti

³³² Nisa, 4: 1; Hacc, 22: 1; Şuara, 26: 106; Ankebut, 29: 16; Al-i İmran, 3: 102; Bakara, 2: 48, Ayrıca, Bkz., Yazır, C. 1, s. 162.

³³³ Al-i İmran, 3: 76.

³³⁴ Tevbe, 9: 4.

³³⁵ Yazır, C.: III, s.143.

³³⁶ Buladı, s. 105.

³³⁷ Al-i İmran, 3: 21; Nisa, 4: 58, 127, 129, 135.

ayakta tutup gözeten şahitler olun. Bir topluluğa olan öfkeniz sizi adaletsizliğe sürüklemesin; adil olun; bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'tan sakının, doğrusu Allah işlediklerinizden haberdardır.”³³⁸ Yine başka bir ayette de “Ey İnananlar! Kendiniz, ana babanız ve yakınlarınız aleyhlerine de olsa, Allah için şahit olarak adaleti gözetin; ister zengin, ister fakir olsun, Allah onlara daha yakındır. Adaletinizde heveslere uymayın. Eğer eğriltirseniz veya yüz çevirirseniz bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır.”³³⁹ buyrulmaktadır.

Ayetlerde de görüldüğü gibi Yüce Allah insanların adaletli davranmalarını istemektedir. Kutub, ilgili ayetlerden hareketle adaletli davranışın önemine şu cümlelerle temas etmektedir: “İnsanlığa adaletle önderlik etmek, Allah’ın Müslümanları bağlamış olduğu misak cümlesindedir. Mutlak adalet, sevgi ve nefretin sağa sola meylettiremediği mutlak ölçü... Akrabalığın, arzuların, menfaat ve maslahatın tesirinde kalmayan şaşmaz terazi... Sadece Allah için faaliyet göstermekten vücuda gelen adalet... Allah’ın murakabesi ve kalplerde gizleneni bildiği şuurundan neş’et eden adalet...”³⁴⁰

Allah’ın insanlardan gerçekleştirmelerini istediği ve kendisinin sevdiği insanların özellikleri içerisine aldığı adaletli davranmanın, insanlar arasında sevgiyi geliştirmedeki önemi hiçbir akıllı insan tarafından inkâr edilemez. Belki de insanların birbirini sevebilmelerinde en önemli etkenin adaletli davranmak olduğu görülebilir. Allah insanlardan adaletli davranmalarını istemekle ve bu isteğine olumlu cevap verenleri seveceğini bildirmekle aynı zamanda toplumda sevginin hâkim olmasını da istemektedir. Ana baba veya yakınları sevmenin adaletli davranmayı engellememesi gerektiğini de vurgulayarak, insanlardan sevgi prensibini dar bir çerçevede tutmayıp toplumun tamamına hâkim kılmalarını istemektedir. Allah aynı zamanda insanların sevmediği veya herhangi bir sebeple öfke duyduğu kişi veya guruplara karşı davranışlarında da adaletli olmalarını emretmiştir. Bu emri hayatında uygulayan Müslümanlar bu sayede hem düşmanlarının kendilerine kin beslemelerine ve kendilerinden nefret etmelerine karşı korunmuş olurlar hem de düşmanların bile sevgisini kazanabilirler.

³³⁸ Maide, 5: 8, 42; En’am, 6: 152; A’raf, 7: 29.

³³⁹ Nisa, 4: 13.

³⁴⁰ Kutub, C.: IV, s. 155,156.

O halde Allah'ın sevdiği insan tipinin özelliklerinden olan adaletli davranma sevgiyi topluma hâkim kılmakta önemli bir yere sahiptir.

3.1.2.7. Sabredenler

Allah'ın sevdiği bir diğer insan özelliği de, sabırlı olmaktır. Allah Kuran-ı Kerim'de birçok ayette insanlara sabırlı olmalarını hem tavsiye etmekte, hem de emretmektedir.³⁴¹ Bazı ayetlerde Allah'ın sabredenlerle beraber olacağı bildirilmekte³⁴², nihayetinde de Allah'ın sabredenleri seveceği bildirilmektedir.³⁴³

Hamdi Yazır'ın ifade ettiği gibi “Sabır, acıya katlanmak, onu geçirmek için dayanmak ve karşı koymaktır.”³⁴⁴ Gazali'ye göre de; “sabır zıd görüşlü iki kuvvetin karşılaşması anında bir kuvvetin metanet gösterip dayanması demektir.”³⁴⁵ Gazali sabrı üçe ayırmaktadır. Bunlardan birincisi taat ve ibadette sabırdır ki, taat, ibadet ve bu kavramların içine giren diğer iyilikler ve hayır işleri nefse ağır geldiği için bunları yapmak sabır gerektirir. Diğer haram ve günahlara karşı sabırdır. Nefis gayr-ı meşru alana giren şeyleri yapmak istediğinde ondan sakınıp uzak durmak sabrı gerektirir ki bu sabır ikinci tür sabra girmektedir. Üçüncüsü de, musibetlere karşı sabırdır. Musibetler yaratılış gereği acı oldukları için, bu musibetlere dayanmak da sabrı gerektirmektedir.³⁴⁶ Sabır insanın başındaki darlığın, sıkıntının geçmesi için Allah'ın yardımını celbedecek sebeplerin başında gelmektedir. Hamdi Yazır'ın da ifade ettiği gibi, sabırsız bir ruha sahip insanlar her zaman darlık içindedirler. Bu tür insanların dünyaya ait olaylara hiç dayanırlıkları yoktur. Onlar, her şeyi ister her şeyden rahatsız olurlar. Genişlik zamanında eldeki varlıkların, nimetlerin kıymetini bilmezler, gözleri daima başkalarının malındadır. Az bir yokluk görünce de tahammül edemez, hemen mahvolurlar. Hâlbuki dünya hayatı devam ettiği sürece değişmeyen, birinin diğerinin yerini almadığı hiçbir olay yoktur. Bundan dolayı herhangi bir darlığa düşmüş olanlar, Allah'a kalbini bağlayarak, bunun da Allah'ın izniyle geçeceğine iman eder ve Allah'ın yardımını, mutluluk ve ferah gününü temiz kalp ve olgun iman içinde beklerse sonuç

³⁴¹ Bakara, 2: 45; Al-i İmran, 3: 200; Taha, 20: 30; Mearic, 70: 5; İnsan, 76: 24.

³⁴² Bakara, 2: 153, 249; Enfal, 8: 46, 66.

³⁴³ Al-i İmran, 3: 146.

³⁴⁴ Yazır, C.: I, s. 289.

³⁴⁵ Gazali, *İhyau Ulumi'd Din*, C.: IV, s. 119.

³⁴⁶ Gazali, *Kalplerin Keşfi*, (Çev: Abdulhalık Duran), Yeni Şafak Yayınları, İstanbul 2005, s. 25,26,

onun için kurtuluş olacaktır.³⁴⁷

3.1.2.8. Tevbe Edenler

Allah'ın sevdiğini ifade ettiği bir başka insan özelliği de, tevbe eden insandır. Kuran-ı Kerim'de Allah birçok ayette kendisini tevbeleri kabul eden olarak ifade etmekte³⁴⁸, tevbe edenlerin tevbelerini kabul edeceğini ve onları affedeceğini bildirmekte³⁴⁹ aynı zamanda tevbe edenleri de seveceğini açıkça ifade etmektedir.³⁵⁰

“Tevbe” Arapça bir kelime olarak dönmek anlamına gelmektedir.³⁵¹ Gazali'ye göre “tevbe etmek, işlenen hata ve günahlardan dönüş yapıp Allah Teâlâ'dan af ve özür dilemektir.”³⁵² İmam Gazali tevbeyi üç şeyin birleşmesinden ve uyumundan müteşekkil olarak görmüş ve bunları ilim, hal ve fiil olarak sıralamıştır. İlim günah işlemenin insana vereceği büyük zararları bilmek, hal işlenen günahların vereceği bu zararı bilmekten dolayı pişman olmak, fiil de bu pişmanlıktan dolayı o günahı işlemeyi terk etmektir. Elmalılı Hamdi Yazır da kurtuluşa ermede kalp, söz ve fiille tevbe etmenin önemini belirtmiştir. Tevbe, kelime anlamı olan rücu etmek, dönmek anlamından hareketle insana nispet edildiği zaman, insanın geçici olan günah halini bırakıp, asli olan düzgün haline dönmesidir. Allah'a nispet edildiği zaman ise, Allah'ın işlenen günahattan dolayı geçici öfke nazarından, asli olan rahmet nazarına dönmesini ifade eder. Bu açıdan tevbe, kulun günahını itiraf edip ondan pişmanlık duyması ve bir daha yapmamaya karar vermesi, Allah'ın da bu tevbeyi kabul edip kişinin günahlarını affetmesi anlamına gelmektedir.³⁵³

3.1.2.9. Tevekkül Edenler

Allah'ın sevdiği insan tipinin başka bir özelliği de onun tevekkül eden bir kimse olmasıdır. Kuran-ı Kerim'de insanlar çok sayıda ayette Allah'a tevekkül etmeye

Ayrıca Bkz., Gazali, *İhyau Ulumi'd Din*, C.: IV, s. 131-133.

³⁴⁷ Yazır, C.: I, s. 289.

³⁴⁸ Bakara, 2: 128, 160; Nisa, 4: 16.

³⁴⁹ Bakara, 2: 54, 187; Nisa, 4: 17, 26, 27; Maide, 5: 39, 71; Araf, 7: 153; Tevbe, 9: 11.

³⁵⁰ Bakara, 2: 222.

³⁵¹ Gazali, *Kalplerin Keşfi*, s. 57.

³⁵² Gazali, *İhyau Ulumi'd Din*, C.: IV, s. 9.

³⁵³ Yazır, C.: I, s. 278, 279.

çağrılmakta³⁵⁴, Allah Kuran-ı Kerim’de tevekkül edenleri seveceğini bildirmektedir. Tevekkül vekâlet kelimesinden türetilmiş bir kelimedir. Herhangi birinin işini bir başkasına havale etmesine tevkil, havale edilene vekil, havale edene de müvekkil denir. Gazali bu kelime anlamından hareketle tevekkülün vekile itimadı gerektirdiğini ve hatta vekile itimattan ibaret olduğunu ifade etmektedir.³⁵⁵ Allah’ın inananlardan kendisine tevekkül etmelerini istemesi ve kendisine tevekkül edenleri seveceğini bildirmesi de kendisini onların vekili olarak görmek istediğini ortaya koymaktadır. Nitekim ilgili ayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Allah’a tevekkülle bir konuda istişare edilmesi, tevekkül hakkındaki yanlış anlaşılma ve yorumları izale etmektedir. Tevekkül hiçbir zaman insanın kendisini bırakması, her şeyden elini eteğini çekmesi anlamına gelmemektedir.

Razi, Ali İmran 159. ayetin tefsirinde şu açıklamayı yapmaktadır: “Ayet, tevekkülün, bazı cahillerin söylediği gibi, insanın kendisini ihmal etmesi olmadığına delalet etmektedir. Aksi halde müşavereyi emretmek, tevekkülü emretmeye zıt olurdu. Bilakis tevekkül, insanların zahiri sebepleri görüp gözetmesi ve fakat bununla beraber o sebeplere kalbiyle istinad etmeyip, aksine Hakk’ın hıfz-u emanına, himayesine dayanmasıdır.”³⁵⁶ İşte bu anlamıyla tevekkül Allah’ın sevdiği bir özelliktir.

3.1.3. İnsanların Allah’ı Sevmesi

İnsan, seven ve özünde sevgiyi barındıran bir varlıktır. Allah, Kuran-ı Kerim’de insanın seven bir varlık olduğunu “Allah onları, onlar da Allah’ı severler”³⁵⁷, “iman edenlerin Allah’a sevgisi ise sağlamdır”³⁵⁸ ve “Allah’ı seviyorsanız bana uyun. Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın”³⁵⁹ ayetleriyle açık bir şekilde ifade etmektedir. Yine Allah Kuran-ı Kerimde sevgiyi kendisinin yarattığını belirtmekte, hatta sevgiyi yaratmasını varlığının bir delili olarak sunmakta ve şöyle buyurmaktadır: “İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp; aranızda muhabbet ve rahmet var

³⁵⁴ Al-i İmran, 3: 122, 160; Maide, 5: 11; Enfâl, 8: 2, 61; Tevbe, 9: 51; Tegabun, 64; 13.

³⁵⁵ Gazali, *İhyau Ulumid Din*, C.: IV, s. 477.

³⁵⁶ Er-Razi, C.: VII, s. 164.

³⁵⁷ Al-i İmran, 3: 31.

³⁵⁸ Maide, 5: 54.

³⁵⁹ Bakara, 2: 165.

etmesi, O'nun varlığının belgelerindedir. Bunlarda, düşünen millet için dersler vardır.”³⁶⁰

İnsanın seven bir varlık olduğu sevgi üzerine yapılan bilimsel çalışmalarda da ortaya konulmaktadır. Nitekim Buscaglia bu konuda şu tespiti yapmaktadır: “Sevgi her tipte ve derecede olmak üzere tüm uygar insanlarda vardır. Sevginin temeli ve gelişmesi için gerekli potansiyel de her insanda bulunur. Şu halde sevgi, zaten var olan bu öğelerin üzerine bir yapım işlemidir. Sevgi bir kişide hiçbir zaman tamam olmaz. Her zaman gelişip olgunlaşmasına uygun bir ortam bulunmaktadır. Kişinin yaşamasının her aşamasındaki sevgisi, oluşmanın farklı bir düzeyindedir.”³⁶¹ Yapılan araştırmalarda insanın ihtiyacı olan her şeye sahip olduğu, insanın varlığının özünün sevgi olduğunun hiçbir zaman hatırdan çıkarılmaması gerektiği ifade edilmektedir.³⁶² Bu durumda sevgi kişinin kendi öz benliğinden ayrı bir şey olarak görülmemektedir.³⁶³ Seven bir varlık olarak insanın başkalarını sevmesi bir erdem, bir üstünlük olarak görülmekte, hatta insanın kendini sevmesi bile buna dâhil edilmektedir.³⁶⁴

İnsanın seven bir varlık olması ve bu özelliğinden dolayı Allah’ı sevebilme de kendisine verilen bir nimettir. Seyyid Kutub bunu şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Allah’ın kullarından birini sevmesi, büyük ve muazzam bir mesele, engin ve taşkın bir fazilet olunca, kulun Allah’ını sevmesi ve diğer bütün sevgilerde eşi benzeri bulunmayan bu biricik güzel lezzetin zevkini tattırması suretiyle kuluna olan nimeti de, keza büyük ve muazzam bir nimet, engin ve sonsuz bir fazilettir.”³⁶⁵

Görüldüğü gibi insan seven bir varlık olarak yaratılmış, onun seven bir varlık olması da Allah’ın kendisine vermiş olduğu bir nimet olarak değerlendirilmiştir.

İnsanın seven bir varlık olduğunu, bunun Kuran-ı Kerim’de açık bir şekilde ifade edildiğini ortaya koyduktan sonra karşımıza insanın neyi seveceği sorusu çıkmaktadır. İnsanın sevgisini yönelteceği varlıkların sayısı ve çeşidi çok fazladır. Ancak insanın sevgisini yönelteceği, her şeyden çok seveceği varlık Allah’tır. Bu

³⁶⁰ Al-i İmran, 3: 31.

³⁶¹ Rum, 30: 21.

³⁶² Leo Buscaglia, *Sevgi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1986, s. 93.

³⁶³ Gerald Jampolsky, *Sevgi Korkudan Özgürleşmektir*, (Çev.: Salih Serin), Kuraldışı Yayınları, İstanbul 1995, s. 30.

³⁶⁴ Buscaglia, *Sevgi*, s. 104.

³⁶⁵ Kutub, C.:IV, s. 302.

durum Yüce Allah tarafından Kuran-ı Kerim’de açıkça şu şekilde dile getirilmektedir: “De ki: Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabanız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler sizce Allah'tan, peygamberinden ve Allah yolunda savaşmaktan daha sevgili ise, Allah’ın buyruğu gelene kadar bekleyin. Allah fasık kimseleri doğru yola eriştirmez.”³⁶⁶

Gazali, Allah’ı sevmenin ve Allah için sevmenin en üstün derece olduğunu belirttikten sonra asıl bilinmesi gerekenin, sevginin bilme ve anlamayla gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Çünkü insan ancak bildiğini sever. İnsanların bilgi ve anlayışlarında da farklılıklar olduğu için Allah’a karşı beslenen sevginin de derecelerinde farklar vardır.³⁶⁷

Yine Gazali’ye göre her canlı kendi nefisini ve zatını sevmektedir. Kişinin kendisini sevmesi varlığının devamına meyilli olması ve varlığının yok olmasından nefret etmesi anlamına gelmektedir. Çünkü tabiat bakımından sevilen şey, sevenin haline uygun düşendir. Seven için varlığının devamından daha uygun olan hiçbir şey yoktur. Bunun için insan yaşamayı sever, ölümü sevmez.³⁶⁸

O halde insan, yaşamının yegâne sebebi olan Allah’ı en fazla sevmesi, sevgisinin en büyüğünü O’na hasretmesi gerekmektedir.

Razi de Allah’ı sevme hususunda, Allah’ın zatını sevmenin mümkün olmadığını iddia eden kelamcılarla, bunun mümkün olduğunu savunan kelamcılarının görüşlerini belirttikten sonra şunları söylemektedir: “Biz bir âlimi ilmindeki kemalinden, bir cesuru üstün cesaretinden ve bir zahidi de yapılmaması gereken fiillerden uzaklığından dolayı seversek; bütün ilimler, ilmine nisbetle adeta bir yokluk, bütün kudretler, kudretine nisbetle bir hiçlik ve de kullardaki bütün noksan sıfatlardan uzak olma hali, münezzehe oluşundan dolayı adeta O’nun yok mesabesinde olduğu halde, nasıl olur da biz Allah’ı sevmeyiz? Böylece gerçek manada sevilen varlığın ancak Allah Teala olduğuna ve O’nun zatında ve onun zatı için sevilen bir varlık olduğuna kesin olarak hükmetmemiz gerekir.”³⁶⁹

Sevginin ihsandan kaynaklanan bir yönünün de bulunduğunu belirten Gazali, insanların

³⁶⁶ Tevbe, 9: 24.

³⁶⁷ Gazali, *İhyau Ulumi'd Din*, C.: IV, s. 538.

³⁶⁸ Gazali, *İhyau Ulumi'd Din*, C.: IV, s. 539,540.

³⁶⁹ Er-Razi, C.: IV, s. 184,185.

kendilerine iyilik yapanları sevdiklerini, kötülük yapanlara da kızdıklarını, herhangi bir iyilik sebebiyle insanoğlunun kendisiyle hiçbir ilişkisi olmayan insanı bile sevebileceğini vurgulamaktadır.³⁷⁰ O halde insan kendisine en çok ihsanda bulunanı, en çok iyilik yapanı en fazla sevmek durumundadır. Bir insana en fazla iyilik yapan, ona en fazla ihsanda bulunan ise hiç şüphesiz Allah'tır. Bu durumda insanın en fazla sevmesi gereken varlık yine Allah olmaktadır.

İşte bu sevgi hiç artıp eksilmeyen, yok olmayan gerçek sevgidir. Güzelliği anlayan herkes güzelliği sever. Güzel, sırf güzel olduğu için de sevilir.³⁷¹ Hz. Peygamber (s.a.s.) de “Allah güzeldir, güzelliği sever”³⁷² hadisiyle Allah'ın güzelliği sevdiğine işaret etmiştir. Bu durumda Kuran-ı Kerim’de kendisini “ahsenü-l halikin”, olarak tanımlayan³⁷³, yarattığı her şeyi güzel yarattığını³⁷⁴, insanı da yarattıkları içerisinde en güzel şekilde yarattığını belirten³⁷⁵ Allah, en güzel olması hasebiyle de insanların sevdikleri içerisinde en fazla sevgiye layık olan varlıktır.

Sevgi kavramının ifade ettiği anlamlar çerçevesinde ortaya koyduğumuz esaslar, Allah'ın sevmeye en layık olduğunu açıkça göstermektedir. Allah kendisini bilip tanımaları için âlemi yaratmıştır. Âlemi tanımak ve onu anlamak da insanı Allah'ı sevmeye götürmektedir. İnsanın kendisini sevmesinin sonucunda da Allah sevgisinin zorunlu olarak ortaya çıktığı görülmüştür. İyilik ve güzellikle ilgili olarak da Allah'ı sevmenin en büyük sevgi olduğu açıkça anlaşılmıştır.

Bunların yanında Allah sevgisinin en büyük sevgi olduğunun bizzat Yüce Allah tarafından ifade edildiğini görmekteyiz. Allah Kuran-ı Kerim’de “Ey İnananlar! Aranızda dininden kim dönerse bilsin ki, Allah, sevdiği ve onların O'nu sevdiği, inananlara karşı alçak gönüllü, inkârcılara karşı güçlü, Allah yolunda cihat eden, yerinin yermesinden korkmayan bir millet getirir. Bu, Allah'ın dilediğine verdiği bol nimetidir. Allah her şeyi kaplar ve bilir.”³⁷⁶ buyurmak suretiyle insanlardan kendilerini sevmelerini açıkça istemiş olmaktadır.

³⁷⁰ Gazali, *İhyau Ulumi'd Din*, C.: IV, s. 541.

³⁷¹ Gazali, *İhyau Ulumi'd Din*, C.: IV, s. 541.

³⁷² Müslim, *İman*, 147.

³⁷³ Saffat, 37: 125.

³⁷⁴ Secde, 32: 7.

³⁷⁵ Tin, 94: 5.

³⁷⁶ Maide, 5: 54.

Bu istek aynı zamanda sadece insanların tek tek kendisini sevmesini değil, toplu olarak Allah'ı sevmelerini içermekte, Allah kendisini seven bir toplumun oluşmasını istemektedir. Bu sevginin derecesi ise konumuzun başında metnini vermiş olduğumuz ayette net bir şekilde ortaya konmuştur. Allah bu ayette, yaratmış olduğu insanı yakinen tanıdığı için, onun sevgisinin en çok yöneldiği nesnelere örnek olarak sıralamış ve kendisini onların hepsinden çok sevmesini insanlardan istemiştir. Bu durumda Allah'ı sevmenin sevgilerin en büyüğü olduğu bizzat Allah tarafından da ifade edilmiş olmaktadır.

Allah sevgisinin sevgilerin en büyüğü olduğunu ortaya koyduğumuz bu bölümde bir hususa dikkat çekmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Allah sevgisinin sevgilerin en büyüğü olması, bu sevginin Allah'tan başkasına yönelmesi durumunda tehlikeli boyutlara ulaşabilmekte olduğudur. Bu hususa dikkat çekerek Allah şöyle buyurmaktadır: “İnsanlar arasında, Allah'ı bırakıp, O'na koştukları eşleri tanrı olarak benimseyenler ve onları, Allah'ı severcesine sevenler vardır. Müminlerin Allah'ı sevmesi ise hepsinden kuvvetlidir. Zalimler azabı gördükleri zaman, bütün kuvvetin Allah'a ait bulunacağını ve Allah'ın azabının şiddetli olduğunu keşke bilselerdi!”³⁷⁷ Yazır'a göre, bu ayet, sevginin büyüklüğüne dikkat çekerek, en yüksek derecede sevilenin mabud olduğunu ifade etmektedir. O halde böyle sevginin son derecesinde sevilen şeyler, her ne olursa olsun mabud edinilmiş olmaktadır. Sevginin göstergesi itaattir. Bunun için mabuda son derecede itaat edilir. İnsanlar tarafından böyle sevgiyle mabud mertebesi verilerek Allah'a denk tutulan şeylerin çeşidi de çok fazladır.³⁷⁸ Bu durumda inananlar dikkatli olmaya davet edilmekte, Allah'tan başkasına Allah'a gösterilmesi gereken sevgi derecesinde sevgi gösterilmemesi gerektiği hatırlatılmaktadır.

Sevenin, sevdiğinin emrine uyması ve onun isteklerini gücü yettiği ölçüde yerine getirmeye çalışması sevgisinin bir belirtisidir. Âşık hiçbir zaman maşukunun isteklerini yerine getirmekten usanmaz. Hatta bu hizmeti yerine getirmesi sırasında zorluklarla karşılaşması bile ona zevk verir. Sevenin sevgilisine hizmet etmekten aciz düşmesi durumunda, onun en büyük arzusu sevgilisine hizmet edecek imkânlarla yeniden kavuşmaktır.³⁷⁹ Bu bağlamda Allah'ın emirlerine itaat etmek de O'nu sevmenin belirtilerinden biri olarak görülmektedir.

³⁷⁷ Bakara, 2: 165.

³⁷⁸ Yazır, I, 472.

Kuran-ı Kerim’de Allah Hz. Peygamber (s.a.s.)’e uymayı kendisine itaat olarak göstermiş ve şöyle buyurmuştur: “Peygamber (s.a.s.)’e itaat eden, Allah’a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse bilsin ki, biz seni onlara bekçi göndermedik.”³⁸⁰ O halde Yazır’ın da belirttiği gibi Allah’ı sevenlerin, Hz. Peygamber (s.a.s.)’e karşı gelmemesi, onun öğreti ve bildirilerine uyması ve onu örnek alması gerekmektedir. Bunun aksi bir davranış ‘Ben Allah’ı severim ama emrini dinlemem’ anlamına gelir ki bu sevenin sevgisinin gerçek olmadığını ortaya koyar.³⁸¹ Kuran-ı Kerim’de başka ayetlerde de doğru yolu bulmak için insanların ona uyması gerektiği³⁸², Hz. Peygamber (s.a.s.)’in üzerine düşen görevin sadece tebliğ, inananlara düşen görevin de ona itaat olduğu³⁸³ bildirilmektedir. Yine birçok ayette müminlerden Allah’a ve Hz. Peygamber (s.a.s.)’e itaat etmeleri istenmektedir.³⁸⁴ Zaten Hz. Peygamber (s.a.s.)’e uymanın, Allah’ı sevmenin gereği olduğu ifade edilmekte, Allah’ın sevgisini ve affını kazanmanın bir yolu olarak gösterilmekte, Allah’ı seviyorsanız bana uyun. Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah affeder ve merhamet eder.”³⁸⁵ buyrulmaktadır.

Görüldüğü gibi Yüce Allah kendi emirlerine itaat edilmesini istediği gibi kendi emirlerini tebliğ eden Hz. Peygamber’e de itaat edilmesini istemektedir. O halde insanın sevdiğini iddia ettiği Allah’ın emirlerini yerine getirmede titizlik göstermesi ve O’na itaat etmesi O’nu sevdiğini gösteren belirtilerdendir. Allah’ın kendisine itaat edilmesini istemesine, bu isteğin muhatabı olanların verdiği cevap gerçek anlamda sevginin olup olmadığının göstergelerinden biridir. Allah’ın ve Hz. Peygamber (s.a.s.)’in emrine uymama Kuran-ı Kerim’in bütünü göz önünde bulundurduğumuzda, Allah’ı kesin olarak sevmeme anlamına gelmemektedir. Ancak sevgi varsa bile bu sevgi kemale ulaşmamış sevgidir.

Allah’ın sevdiklerini sevmek de, O’nu sevmenin bir belirtisidir. Sevenin, sevdiği kişinin dostlarını, sevdiklerini sevdiği de bilinen bir gerçektir. O halde Allah’ın sevdiklerini

³⁷⁹ Gazali, *İhyau Ulumi’d Din*, C. 4, s. 599.

³⁸⁰ Nisa, 4: 80.

³⁸¹ Yazır, C.: 2, s. 343.

³⁸² Araf, 7: 158.

³⁸³ Nur, 24: 54.

³⁸⁴ Al-i İmran, 3: 32; Nisa, 4: 59; Maide, 5: 92; Enfal, 8: 1, 20, 46; Nur, 24: 54, 56; Muhammed, 47: 33; Mücadele, 58: 13; Tegabun, 64: 12, 16 .

³⁸⁵ Al-i İmran, 3: 31.

sevmek de Allah'ı sevmenin bir tezahürü olarak görülmektedir. Allah'ın Kuran-ı Kerim'de sevdiğini ifade ettiği insan tipleri olarak incelediğimiz, muhsinleri³⁸⁶, muttakileri³⁸⁷, adaletli olanları³⁸⁸, sabredenleri³⁸⁹, tevbe edenleri³⁹⁰ ve tevekkül edenleri³⁹¹ sevmek Allah'ı sevmenin bir tezahürü olarak görülmektedir. Ancak Allah'ın sevdiklerini sevme hususunda dikkat edilmesi gereken bir konu vardır ki Allah Kuran-ı Kerim'de buna şu şekilde dikkat çekmektedir: “İnsanlar daha önce ortaya koymuş olduğumuz, Allah'ın insanlara karşı sevgisinde, Allah'ın tevbe edenleri seveceğini bildirdiğini ifade etmiştik. O halde Allah günah işleyenleri de tevbe ettikleri zaman seveceğini bildirmektedir. Allah'ın sevdiği insanlar ise O'nu severler. Bu durumda Allah'ın emirlerini yerine getirmeyen Allah'ı sevmiyor anlamına gelmez.

Allah'tan başkasını, Allah'ı sever gibi sevmenin O'na ortak koşmak anlamına geleceği Hamdi Yazır tarafından ifade edilmektedir. Ona göre, ilah, mabud en yüksek seviyede sevilen şeydir. Onun için en yüksek derecede sevilen şeyler ilah edinilmiş olmaktadır. Bunun için, Allah'ın peygamberleri, melekleri ve diğer sevdiği kulları sevilirken ayetin ifade ettiği anlam göz önünde bulundurulmalı, sevgiler Allah sevgisi derecesine vardiirilmamalıdır. Çünkü Allah için sevmekle, Allah'ı sever gibi sevmek arasında fark vardır. Allah'ı sevenler Allah yolunda giden sevgili kullarını da severler, fakat Allah'ı sever gibi değil Allah için severler.³⁹² Buna göre Allah'ın sevdiği kullarını sevmek ve onlara uymak Allah sevgisinin bir tezahürü olmaktadır.

Allah rızası için vermek de Allah'ı sevmenin bir tezahürüdür. Günlük hayatta insanların sevdiklerini iddia ettikleri diğer insanlar için yaptıkları harcamalar malumdur. Bu harcamalar bir sevgi göstergesi olarak hayatın her alanında karşılaşılan bir durumdur. Bu durumda, Allah için harcama yapmak da, O'nu sevmenin bir belirtisi olarak görülmelidir. Bir de sevenin, sevdiğini iddia ettiği şahıs tarafından kendisi için bir harcamada bulunulmasının istenmesi, bu sevginin gerçekliğinin çok açık bir şekilde test edilmesi

³⁸⁶ Bakara, 2: 195; Al-i İmran, 3: 134.

³⁸⁷ Al-i İmran, 3: 76; Tevbe, 9: 4.

³⁸⁸ Maide, 5: 42; Hucurat, 49: 9; Mümtehine, 60: 8 .

³⁸⁹ Al-i İmran, 3: 146.

³⁹⁰ Bakara, 2: 222; Tevbe, 9: 108.

³⁹¹ Al-i İmran, 3: 159.

³⁹² Yazır, C.: I, s. 472, 473.

anlamına gelmektedir. Kişinin imkânı olduğu halde sevdiğini iddia ettiği kişinin kendisi için harcama yapmayı reddetmesi, büyük ölçüde sevginin gerçek olmadığını ortaya çıkarır.

O halde Allah için harcama yapmak veya harcama yapmaktan kaçınmak da, insanların Allah'a karşı göstermiş oldukları sevginin test edilmesinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü Allah birçok ayette çok açık bir şekilde insanlardan kendisi için zekât³⁹³ vermelerini³⁹⁴ istemekte, kendi rızası için, kendi yolunda infakta³⁹⁵ bulunmalarını emretmekte³⁹⁶, “Sevdiğiniz şeylerden sarf etmedikçe iyiliğe erişemezsiniz. Her ne sarf ederseniz, şüphesiz Allah onu bilir.”³⁹⁷ buyurarak, en geniş anlamda iyiliğe ulaşmayı, kendi rızasını kazanmak için infakta bulunma şartına bağlamıştır. O halde insanın sevdiğini iddia ettiği Allah, insandan kendisi için malını harcamasını istemektedir. İnsan da bu isteğe olumlu yanıt vererek O’nu sevdiğini göstermiş olmaktadır.

Kuran-ı Kerim’i sevmek de, sevgilinin sözünü dinlemeyi sevmek, gönlünü ve kulağını, sevilenin sözüne yöneltmekten hoşlanmak açısından değerlendirildiğinde açıkça anlaşılır ki, Allah’ı sevmek anlamına gelmektedir. Kuran-ı Kerim’in kendisi için yaptığı tanımlara bakıldığında da zaten ona inanan bir insanın, onu niçin sevmesi gerektiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Kuran-ı Kerim kendisini, kendisinde asla şüphe olmayan ve muttakiler için hidayet kaynağı olan³⁹⁸, yaş ve kuru her şeyin içinde apaçık bulunduğu³⁹⁹, kendisine uyulması gereken⁴⁰⁰, Allah’ın izniyle, insanları karanlıktan aydınlığa çıkararan⁴⁰¹, akli olanların ayetlerini düşünüp, ondan öğüt alacakları⁴⁰², başkası tarafından uydurulmayan, Âlemlerin Rabbi’nden geldiğinden şüphe duyulmayan ve kendinden önceki kitabı tasdik

³⁹³ Razi, imanı kalbin fiilinin esası olarak, namaz, zekat ve sadakayı da uzuvların fiilinin esası olarak ifade etmekte, ibadetleri bedeni ve mali ibadetler olarak ayırıp, namazı bedeni ibadetlerin en üstünü, zekatı da mali ibadetlerin en üstünü olarak görmektedir. (Er-Razi, C.: II, s. 440).

³⁹⁴ Bakara, 2: 43, 83, 110, 177, 277; Nisa, 4: 77, 162; Maide, 5: 55; Araf, 7: 156; Tevbe, 9: 71; Meryem, 19: 31, 55; Hac, 22: 78; Mü’minun, 23: 4; Nur, 24: 56.

³⁹⁵ İnfak, malın elden çıkarılması, harç ve sarf edilmesi anlamına gelmektedir. Zekat, sadaka ve bağışlar gibi mal ile yapılan tüm ibadetler infak kavramının içerisine girdiği gibi, ilim öğretme gibi manevi şeyler de infak kavramının kapsamına girmektedir. (Yazır, C. I, s. 180) Bu durumda infak, her halükarda Allah’ın rızasını kazanmak için yapılan bir eylem olmakta ve O’nu sevmenin bir belirtisi olarak görülmektedir.

³⁹⁶ Bakara, 2: 195, 254, 267.

³⁹⁷ Al-i İmran, 3: 92.

³⁹⁸ Bakara, 2: 2.

³⁹⁹ Enam, 6: 59.

⁴⁰⁰ Enam, 6: 155.

⁴⁰¹ İbrahim, 14: 1.

⁴⁰² Sad, 38: 29.

eden ve onu açıklayan⁴⁰³ gibi vasıflarla tanımlamaktadır. Onun kendisini bu şekilde tanımlaması zaten doğal olarak ona inanan kimselerin, ona kulak vermesini, onu dinlemesini gerekli kılmaktadır. Ayrıca Allah Kuran-ı Kerim’de “Kuran okunduğu zaman ona kulak verin, dinleyin ki merhamet olunasz.”⁴⁰⁴ buyurmak suretiyle kendisini sevenlerin, bunun bir belirtisi olarak kendi sözü olan Kuran-ı Kerim’i dinlemelerini istemektedir. Allah’ı sevmenin tezahürlerinden birinin Kuran-ı Kerim’i sevmek, Kuran-ı Kerim’i ve Allah’ı sevmenin tezahürünün de Hz. Peygamber (s.a.s.)’i sevmek olduğu, Hz. Peygamber (s.a.s.)’i sevmenin ise ona uymakla gerçekleşeceği Gazali tarafından da ifade edilmektedir.⁴⁰⁵

İnsanların Allah’ı sevmeleri, sadece kalpte hissedilen bir duygu olarak kalmamakta, çalışmamızın giriş bölümünde ortaya koymuş olduğumuz sevgi kavramı tanımlarına uygun olarak, bazı eylemlerle tezahür etmektedir. Bu eylemlerin birinin veya birkaçının yokluğu her ne kadar Allah’ı sevmemek anlamına gelmese de, O’nun gereği gibi sevilmediği anlamına gelmektedir. Ancak insanda, Allah'a karşı beslenen sevginin gerektirdiği eylemlerin hiçbirinin vücut bulamaması, o insanda Allah sevgisinin olmadığı sonucuna ulaşılmasına sebep olur. Bu durumda insan ne kadar Allah’ı sevdiğini söylese söylesin, bu sevgi sadece dilde kalan, kalplere işlemeyen ve bunun sonucu olarak da eyleme dönüştürülemeyen sözde sevgiden ileriye gidemez.

3.2. İNSAN SEVGİSİ

İslam dini, insanın yaratılmışlar içerisinde en üstün niteliklere sahip olması, onun akıllı ve diğer varlıklara hükmedebilecek yetenekte olması hasebiyle, bu yeteneğini ve gücünü kullanmada takınacağı tavrın sevgi temelinde olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durumda da insanın sevgiyle yaklaşması ve muamele etmesi gereken varlıkların başında diğer insanlar gelmektedir. Ancak insanın sevgisi sadece diğer insanlara yönelmekle kalmamalı, tüm varlıkları kapsayacak nitelikte genişlemelidir.

Sevgi, mahlûkat ağacının tohumudur. İnsan, sevgi tohumunun meyvesidir. Meyve (insan), köküne olan sadakatini sevgiyle ispat eder. Resûlullah (s.a.s.), sevginin imanla

⁴⁰³ Yunus, 10: 37.

⁴⁰⁴ Araf, 7: 204.

⁴⁰⁵ Gazali, *İhyau Ulumi'd Din*, C.: IV, s. 597.

bütünleşmesi gerektiğini, imanla elde edilecek neticenin ancak insanların bir birini sevmesiyle mümkün olacağını buyurur ve hatta iman etmenin insanların bir birlerini sevmesine bağlı olduğunu: “Canım kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Size öyle bir şey söyleyeyim ki, ona yaparsanız birbirinizi seveceksiniz: Aranızda selâmlaşmayı yaygınlaştırınız” buyurmuştur.⁴⁰⁶ İslam inancında, Allah’ın yeryüzündeki halifesi olan insan sevgiye en layık varlıktır. Öyle ki Mevlâna sahasında bir otoriter olan Şefik Can, Mevlâna’nın insan sevgisini şöyle değerlendirmekte; “Mevlâna, insan sevgisini Allah sevgisi içinde işlemiştir. Bu yüzden insanı sevmek Allah’ı sevmek kadar kutsaldır. Neden? Çünkü kâinata yaratılanların arasında en fazla tecelli insandadır. Kur’an’ı Kerim’de “Biz insanlara ikramda bulunduk” deniyor. Diğer yaratıklara vermediğini vermiştir Allah, insana. Ne vermiştir? Âyet-i Kerimesinde “Ruhumdan Âdem’e üfürdüm” diyor. Hallac-ı Mansur bunun heyecanını duydu da; “Ben Hakkım” dedi ve onu darağacına astılar. Maddî bir varlık olan, çürümeye mahkûm, bir yığın et ve kemik yığından olan insan, nasıl olur da böyle der diyerek... O maddî varlığının ötesinde olanı hissederek öyle demiştir. Bu neye benzer? Güneş duvara vurur da duvar parlar. Duvar kalkıp da ben güneşim diyebilir mi? Çekildiği zaman, duvar soğukluklar, karanlıklar arasında kalır. İnsan O’nun tecellisine mazhar olmuş ve Allah, insana ikramda bulunmuştur. Binaenaleyh O’nun tecellisine mazhar oluşu için adeta insanı sevmek, Allah’ı sevmek gibi oluyor.”⁴⁰⁷

3.2.1. Peygamber Sevgisi

İslamiyet’te insan sevgisi denildiğinde ilk akla gelen örnek bir insan (İnsanı kamil) olan Hz. Muhammed (s.a.s.) dir. Hz. Muhammed (s.a.s.)’mi sevmek İslam inancının bir gereği olarak kabul edilmektedir. Hz. Enes’in (r.a.) rivayet ettiği bir hadiste Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Allah ve O'nun Peygamberi bir kişiye her şeyden daha sevgili olmadıkça iman etmiş olmaz."⁴⁰⁸ Hz. Peygamber (s.a.s.)’i sevmek imandandır. Ebu Rezin el-Ukaylî: "Ey Allah'ın Resulü, iman nedir?" diye sorunca Resûlullah (s.a.s.): "Allah'ı ve O'nun Peygamberini her şeyden daha çok sevmendir. Kişiye ateşe atılmanın, şirke

⁴⁰⁶ Buhârî, “İman”, 20; Müslim, “İman”, 93

⁴⁰⁷ Şefik Can, *Mevlâna İle Bir Ömür*, (3. Baskı), (Konuşan: Sezai Küçük), Sufi Kitap, İstanbul 2011, ss. 131-132.

düşmekten daha sevimli olmasıdır"⁴⁰⁹ “Allah’a inanan bir mümin O’nun elçisini canından, malından, anasından, babasından daha fazla sevmedikçe imanını kemale erdiremez.”⁴¹⁰

Yüce Rabbimiz imanın tadını elde etmek için birtakım sebepler takdir buyurmuştur. Bunlardan birisi de Nebi (s.a.s.)’i bütün yaratılmışlardan daha çok sevmektir. Buhârî ve Muslim’in Enes (r.a.)’dan rivayetlerine göre Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Üç husus vardır ki, bunlar kimde bulunursa imanın tadını alır: Allah’ı ve Rasûlünü onların dışındaki her bir şeyden daha çok sevmek, sevdiği kimseyi ancak Allah için sevmek ve ateşe atılmaktan hoşlanmadığı gibi tekrar küfre geri dönmekten hoşlanmamak."⁴¹¹ Sevgiyi sadece Allah’a has kılmak, sevgiden hasıl olacak neticeye vasıl olmanın olmaz şartıdır. Allah Resulü, imanın tadını alabilmenin en belirgin kıstaslarından birinin, sevdiğini sadece Allah için sevmek olduğunu ifade etmiştir: "Her kim şu üç niteliği taşırsa, o kimse imanın tadını alır: Allah ve Resûlünü her şeyden daha çok sevmek; sevdiğini yalnızca Allah için sevmek ve (imandan sonra) tekrar küfre dönmeyi, ateşe atılacakmış gibi çirkin (ve tehlikeli) görmek."⁴¹²

İmam Buhârî, Ebu Hureyre (r.a.)’dan rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki, sizden herhangi bir kimse beni babasından ve çocuğundan daha çok sevmedikçe iman etmiş olamaz."⁴¹³

Kur’an’ı Kerim de Allah’a ve Resulüne olması gereken sevgi diğer varlıklara olan sevgiden daha az olması halinde ilahî cezaya itap olunacağı şöyle buyrulmaktadır: "De ki: 'Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, soy ve sopunuz, elinize geçirdiğiniz mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticaret ve hoşunuza giden meskenler size Allah’tan, Rasûlünden ve onun yolundaki cihaddan daha sevgili ise, o halde Allah’ın emri gelinceye kadar bekleye durun. Allah fâsıklar topluluğuna yol göstericilik yapmaz."⁴¹⁴

⁴⁰⁸ Buhari, “İman”, 10.

⁴⁰⁹ Ahmet, *Müsned*, IV, 111.

⁴¹⁰ Buhârî, İman 8. Eyman 3; Müslim, İman 69, 70; Nesai, İman 19; İbni Mace, Mukaddime 9; Ahmed b. Hanbel, III, 177, 275, 278; IV, 336.

⁴¹¹ Buhârî, 16, I, 60; Müslim, 43, I, 66, Lafız Buhârî’ye ait.

⁴¹² Buhari, İman, 9

⁴¹³ Buhârî, Hadis no: 14, I, 58.

⁴¹⁴ Tevbe, 9/24

Hafız İbn Kesîr âyeti tefsir ederken şunları söylemektedir: "Yani bu şeyleri eğer "Allah'tan, Rasûlünden ve onun yolundaki cihaddan" daha çok seviyor iseniz, onun başınıza getireceği cezayı ve ibretli intikamı "bekleyedurun" demektir."⁴¹⁵

Mücahid ve el-Hasen (r.a.) Allah'ın: "Allah'ın emri gelinceye kadar" buyruğunu: "Dünyada ya da âhirette onun cezasını (bekleyedurun) diye açıklamışlardır."⁴¹⁶

Büyük ilim adamı Zemahşerî, ayetin tefsirinde: "Bu ayet-i kerime oldukça ağır hüküm ihtiva etmektedir. Ondan daha ağır hüküm ihtiva eden bir ayet göremezsiniz."⁴¹⁷ demektedir. İmam Kurtubî diyor ki: "Âyet-i kerimede Allah'ı ve Rasûlü sevmenin vücubuna delil vardır. Bu hususta hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Ayrıca bu sevgi, sevilen herşeyden daha önce gelmelidir."⁴¹⁸ Rasûlullah (s.a.s.)'in bizim sevgimize ihtiyacı olmadığını söylemeye gerek yoktur. Bizim onu sevmemiz, onun makamını yükseltmez, onu daha da yüceltmez. Sevmeyişimiz de onun makamını, şerefini alçaltmaz O âlemlerin Rabbinin sevdiği. Hatta O'na uyanı Allah sever ve günahlarını bağışlar. Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah gafûrdur, rahîmdir."⁴¹⁹ Rasûlullah (s.a.s.)'in sevgisinden ancak onu sevenler yararlanır ve bu sayede böyle bir kimse dünya ve âhirette mutluluğu elde eder. Peygamber (s.a.s.)'mi seven bir kimse, âhirette onunla birlikte olacaktır. İmam Muslim'in rivayetine göre Enes b. Malik (r.a.) şöyle demiştir: Bir adam Rasûlullah (s.a.s.) 'e gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü kıyamet ne zamandır", diye sordu. Nebi (s.a.s.): "Kıyamet için ne hazırladın ki?" diye sordu. Adam: "Allah'ın ve Rasûlünün sevgisi", dedi. Peygamber: "Şüphesiz ki sen sevdiklerinle beraber olacaksın" diye buyurdu. Enes (r.a.) dedi ki: Müslüman olduktan sonra, Rasûlullah (s.a.s.)'in: "Şüphesiz ki sen sevdiklerinle beraber olacaksın" sözünden dolayı sevindiğimiz kadar hiçbir şeye sevinmedik. Enes (r.a.) dedi ki: İşte ben Allah'ı, Rasûlünü, Ebu Bekr'i ve Ömer'i -Allah ikisinden de razı olsun- seviyorum. Her ne kadar onların amelleri gibi amelde bulunamadı isem de onlarla birlikte olacağımı

⁴¹⁵ er-Rafî, *Muhtasaru Tefsir-i İbn Kesîr*, C.: II, s. 324.

⁴¹⁶ Kurtubî, C.: VIII, s. 95- 96

⁴¹⁷ Keşşâf, C.: II, s. 181

⁴¹⁸ Kurtubî, C.: VIII, s. 95. Ayrıca, Bkz., . *el-Cezairî, Eyseru't-Tefâsîr*, C.: II, s. 177

⁴¹⁹ Âl-i İmran, 3: 31

ümit ediyorum."⁴²⁰ Buhârî ve Muslim'in rivayet ettikleri bir başka hadiste Abdullah b. Mesud (ra) şunları söylemektedir: Bir adam Rasûlullah (s.a.s.)'e gelerek şöyle dedi: “Ey Allah'ın Rasûlü, bir topluluğu sevmekle birlikte onlar gibi ameller yapamayan kimse hakkında ne dersin?” Rasûlullah (s.a.s.): "Kişi sevdiği ile beraberdir." diye buyurdu.⁴²¹ Rasûlullah (s.a.s.)'in: "Kişi sevdiği ile beraberdir" sözünden kasıt, cennette onunla birlikte olacağıdır.⁴²²

3.2.2. Anne-Baba Sevgisi

Dünyaya gelen her çocuk, doğum öncesinden başlamak üzere, tamamen annesine bağlı olarak hayatını sürdürebilmektedir. Çocuk, annenin şartsız sevgisi sayesinde hayatta kalmaktadır. Bu sevgi annenin çocuğa emek vermesine, ona iyilik yapmasına ve onun tüm ihtiyaçlarını karşılamasına sebep olmaktadır. İnsanın dünyaya gelmesini sağlamak veya ona sebep olmak, insana yapılacak en büyük iyiliklerdendir. Atilla Yargıcı bu durumu şu ifadelerle vurgulamaktadır: “İnsan kendisine en çok iyilik edeni, menfaati ve hayrı dokunanı sevmeye meyillidir. İnsan bu özelliğinden dolayı kendisine iyiliği dokunan başta ana-babası olmak üzere herkesi sever.”⁴²³

Allah Kuran-ı Kerim’de anne-babaya iyilik etmeyi⁴²⁴ emretmektedir. Bu ayetlerden birinde Allah şöyle buyurmaktadır: “Rabbin, yalnız kendisine tapmanızı ve ana babaya iyilik etmenizi buyurmuştur. Eğer ikisinden biri veya her ikisi, senin yanında iken ihtiyarlayacak olursa, onlara karşı «Of» bile demeyesin, onları azarlamayasın. İkisine de hep tatlı söz söyleyesin. Onlara acıyarak alçak gönüllülük kanatlarını ger ve: ‘Rabbim! Küçükken beni yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et!’ de.”⁴²⁵ Mevdudi bu ayetin, insan üzerinde Allah’tan sonra en büyük hak sahibi olan kimselerin anne-baba olduğunu bildirdiğini belirtir. Mevdudi’ye göre, bu durumda çocuklar anne-babalarına itaat etmeli, saygı göstermeli ve hizmet etmelidirler. Toplumdaki kolektif ahlak, çocukların anne-babalarına

⁴²⁰ Muslim, 2639, C. IV, s. 2032- 2033, Buna yakın bir hadisi de İmam Buhârî rivayet etmiş bulunmaktadır., Bkz., Hadis no: 6167, X, 553

⁴²¹ Buhârî, 6169, X, s. 557; Muslim, 2640, IV, s. 2034, lafız Buhârî'ye ait.

⁴²² Bkz., Umdetu'l-Kârî, XXII, 197.

⁴²³ Atilla Yargıcı, *Kuran'ın Önerdiği İnsan Modelinin Oluşmasında Sevgi'nin Rolü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniv., SBE., Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, s. 87.

⁴²⁴ Nisa, 4: 36; Enam, 6: 151; İsra, 17: 23.

⁴²⁵ İsra, 17: 23, 24 .

müteşekkire ve saygılı olmalarını zorunlu kılmalıdır. Anne-baba nasıl çocukluklarında onları besleyip büyüttülerse, çocuklar da aynı şekilde onlara hizmet etmelidirler. Mevdudi, ayette çocukların anne ve babalarını ahlak kuralları gereği sevmelerinin emredilmesinin yanında bu emirleri, İslam'da aile yapısının, kanunlar, hukuki düzenlemeler ve eğitim politikaları ile dengeli ve sağlıklı bir biçimde devam etmesini sağlayan, ailenin parçalanmasını engelleyen emirler olarak değerlendirmektedir.⁴²⁶ Yine ayetten çıkarılan neticeye göre, Allah, rızkı yaratan ve her nimeti veren olması hasebiyle, ibadet edilmeye layık iken, anne-baba da çocuğun vücut bulmasına sebep olması ve küçüklüğünde ona iyiliklerde bulunması nedeniyle ikramda ve ihsanda bulunulmaya layıktır. Bu durumda Mehmed Vehbi'ye göre, çocukların anne-babalarına ikramda bulunmaları, Allah'a ibadet etmeleri gibi vacip olmaktadır.⁴²⁷

Allah Kuran-ı Kerim'de anne-babaya itaat etmeyi emretmesinin yanında, insanların bu emri yerine getirmelerinde etkili olacak şekilde hoş, yumuşak, latif ifadeler ve canlı tasvirlerle evlatların acıma duygusunu coşturmaktadır. Seyyid Kutub bunun sebebi olarak, hayatın akışının ve canlılığının, gençliğin hep ileriye bakmasını ve sevgisini de ileriye, kendi çocuklarına yönlendirmesini, bundan dolayı da anne-babaya gösterilmesi gereken sevginin ihmal edilmesine sebep olabilmesini göstermektedir. Ona göre, Allah bu sebeple, evlatların geriye doğru dönüp, anne-babalarına yakın ilgi göstermelerini sağlamak amacıyla, onların vicdanlarını coşturacak ifadeler kullanmıştır.⁴²⁸

Hz. Peygamber (s.a.s.) de anne-baba sevgisi ile ilgili açıklamalarda bulunduğu bir hadisin de; Bir adam Hz. Peygamber (s.a.s.)'me gelerek "Ey Allah'ın Resûlü iyi davranıp hoş sohbette bulunmama en ziyade kim hak sâhibidir?" diye sorunca Hz. Peygamber; "Annen" şeklinde karşılık vermiştir. Adam, "sonra kim?" deyince, Hz. Peygamber yine "Annen" karşılığını vermiş bu durum üçüncü defa da tekrarlandıktan sonra, dördüncüde Hz. Peygamber, "Baban" cevabını vererek, anne-babaya karşı gösterilmesi gereken sevgiyi açık bir şekilde ifade etmiştir.⁴²⁹ Yine Hz. Peygamber, cihada katılmak isteğini kendisine bildiren bir sahabeye, anne-babasının sağ olup olmadığını

⁴²⁶ Mevdudi, C.: III, s. 103.

⁴²⁷ Mehmed Vehbi, *Hulasat'ül Beyan fi Tefsir'il Kur'an*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1976, C.:VIII, s. 2967.

⁴²⁸ Kutub, C.: IX, s. 305.

⁴²⁹ Buhari, Edeb, 2; Müslim, Birr, 1.

sormuş, sağ oldukları cevabını alınca, cihada katılmak yerine gidip anne-babasına hizmet etmesini söylemiştir.⁴³⁰

Kuran-ı Kerim’de Allah ‘Biz, insana, ana ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Eğer ana baba, seni bir şeyi körü körüne bana ortak koşman için zorlarsa, o zaman onlara itaat etme. Dönüşünüz banadır. Yaptıklarınızı size bildiririm.’⁴³¹ diyerek anne-babaya itaat edilmeyecek tek hususun onu Allah'a ortak koşmasını istemeleri olduğunu bildirmektedir. Seyid Kutub anne-baba Allah'a ortak koşan müşrikler olsa bile onlar korunup gözetilmeli ve kendilerine iyi davranılmalıdır.⁴³² Zaten Kuran-ı Kerim’de Hz. İbrahim’in, babasını Allah'ın dinine davetinin konu edildiği ayetlerde⁴³³, anne-babaya yapılacak en büyük iyiliğin, müşrik olmaları durumunda onları bu şirklerinden vazgeçirmeye çalışmak olduğu vurgulanmaktadır.

Görüldüğü gibi insanın günlük yaşantısındaki tecrübeleriyle de bariz bir şekilde varlığı hissedilen anne-baba sevgisi, Kuran-ı Kerim ve hadislerde de özel bir ilgi ile işlenmiştir. Anne-babayı sevmenin gerekliliği bildirildiği gibi, sevginin gerektirdiği fiillerin de yerine getirilmesi insanlardan istenmiş⁴³⁴, bu sayede anne-babaya duyulan sevgi sadece dilde kalan bir sözcük olmaktan çıkarılarak bizzat insanlar tarafından gerçekleştirilen fiiller haline getirilmiştir.

3.2.3. Çocuk ve Eş Sevgisi

Allah Kur’an-ı Kerim’de çocuk sevgisinin, insanın yaratılışından kaynaklanan bir özelliği olduğunu ifade ederek şöyle buyurmaktadır: ‘Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, nişanlı atlar ve develere, ekinlere karşı aşırı sevgi beslemek insanlara güzel gösterilmiştir. Bunlar dünya hayatının nimetleridir, oysa gidilecek yerin güzeli Allah katındadır.’⁴³⁵ Seyyid Kutub’a göre, ayette geçen ‘güzel gösterilmiştir’ ifadesi, bu sayılan şeylerin güzel görünmesinin insanoğlunun yaratılışından kaynaklandığını göstermektedir. Ayrıca bu ifade bir realiteyi de tespit etmektedir. İnsanın bu tür arzulara yönelmesi onun

⁴³⁰ Buhari, Cihâd, 138, Edeb,3; Müslim, Birr, 5.

⁴³¹ Ankebut, 29: 8.

⁴³² Kutub, C.: XI, s. 328.

⁴³³ Enam, 6: 74; Meryem, 19: 42; Enbiya, 21: 52; Saffat, 37: 85; Zuhuf, 43: 26.

⁴³⁴ İsra, 17: 23, 24.

aslını oluşturan özelliklerin bir parçasıdır. Bu özellik ne kendini inkâr edebilir, ne de başkası tarafından inkâr edilebilir.⁴³⁶ Bu ayette, çocuk sevgisinin yaratılıştan insanlara verilen bir özellik olduğu ve ideal sevgi olarak kabul edilen annenin çocuğuna karşı göstermiş olduğu karşılıksız sevgi gibi, bir sevgiye işaret edilmiştir. Yani bu ayetten, insanlar bu nesnelere karşılıksız sevmeye kabiliyeti ile donatılmışlardır, sonucuna ulaşılabilir. Mehmet Vehbi İslam da çocuk sevgisini şu ifadelerle değerlendirmekte; İnsanlarda sevgi ve nefreti yaratan Allah, bu nesnelere karşı beslenen sevgiyi, ahiret saadetine ve insanlığın bekasına hizmet etmesi sebebiyle, mubah kılmıştır.⁴³⁷

Başka bir ayette Hz. Musa'nın kıssası anlatılırken “Musa'yı sandığa koy; sonra onu denize (Nil'e) bırak; deniz onu kıyıya atsın da, benim düşmanım ve onun düşmanı olan biri onu alsın. (Ey Musa! Sevilmen) ve benim nezaretimde yetiştirilmen için sana kendimden sevgi verdim”⁴³⁸ buyrulmakta, çocuk sevgisinin bizzat, Allah tarafından verildiği ifade edilmektedir. Bu sevginin aynı zamanda kendini korumaya gücü yetmeyen çocukları bir kalkan gibi koruduğu anlaşılmaktadır. Seyyid Kutub bunu tatlı, ince ve engin sevgiden oluşan bir zırh olarak tanımlamakta, inen tüm darbelerin bu zırh tarafından etkisiz hale getirildiğini ifade etmekte ve bu zırhın içindeki saldırı ve kendisini koruma gücünden mahrum, tek bir kelime bile konuşamayan küçücük bir bebeğe bütün şer güçlerin en küçük bir şekilde zarar veremediğini belirtmektedir.⁴³⁹ Bu durum ise çocukların etraftaki insanlara yaymış olduğu sevginin derecesinin bir göstergesi olması açısından dikkat edilmesi gereken bir husustur. A.Yargıcı, bu durumu şu ifadelerle değerlendirmektedir: “Firavun'un karısının denizin kıyısındaki bir sandık içinde bulunan ve saraya getirilen çocuk Musa'ya sahip çıkması, bütün erkek çocukları öldürmeyi emreden kocasını bile ikna ederek o çocuğun kendilerinin yanında büyümesini temin etmesi, insanda bütün çocuklara karşı bir sevgi ve şefkat bulunduğunu göstermektedir.”⁴⁴⁰

Hz. Peygamber'in çocuk sevgisi ile ilgili de çok sayıda haber bulunmaktadır. Omzunda

⁴³⁵ Al-i İmran, 3: 14.

⁴³⁶ Kutub, C.: II, s. 230.

⁴³⁷ Vehbi, C.: II, s. 556.

⁴³⁸ Taha, 20: 39.

⁴³⁹ Kutub, C.: X, s. 39.

⁴⁴⁰ Yargıcı, *Kuran'ın Önerdiği İnsan Modelinin Oluşmasında Sevgi'nin Rolü*, s. 205.

taşıdığı torunu Ümame ile namaz kıldırması,⁴⁴¹ uzun tutmak arzusuyla namaza başladığını ancak kulağına gelen çocuk ağlamasından dolayı annesinin duyacağı elemi bildiği için namazı uzatmaktan vazgeçtiğini söylemesi⁴⁴² gibi örnekler hem Hz. Peygamber'deki çocuk sevgisini, hem de çocuk sevgisinin bir realite olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadiste: “Allah kimi çocuklara sevdirebilir ve onlar da çocukları hakkıyla severlerse, ateşten korunmuş olurlar.”⁴⁴³ Buyurarak çocuklar tarafından sevilme ve çocukları hakkıyla sevmek insana ahiret saadetini kazandıran bir sevgidir. Görüldüğü gibi çocuk sevgisi, yaratılıştaki insanların fitratlarına yerleştirilmiştir. Ancak Allah tarafından insanlarda fitri olarak bahşedilen çocuk sevgisi, bütün sevgi türlerinde olduğu gibi belli bir ölçü içerisinde kaldığı sürece dünyanın süsü olarak kalmaya devam edecektir. Nitekim “Mallarınızın ve çocuklarınızın, aslında bir sınama olduğunu ve büyük ecrin Allah katında bulunduğunu bilin.”⁴⁴⁴ ve “Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür. Ama bâki kalacak yararlı işler, sevap olarak da, emel olarak da, Rabbinin katında daha hayırlıdır.”⁴⁴⁵ ayetleri bu ölçüye dikkat çekmekte ve inananlar, çocuklara karşı beslenen sevginin dengesinin korunması konusunda uyarılmaktadır. Çocukları sevmenin ölçüsü ise, “De ki: Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabalarınız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler sizce Allah'tan peygamberinden ve Allah yolunda savaşmaktan daha sevgili ise, Allah'ın buyruğu gelene kadar bekleyin. Allah fasık kimseleri doğru yola erdirmez.”⁴⁴⁶ ayeti ile açıkça ortaya konmakta, çocukların Allah'tan fazla sevilmesinin bu ölçünün dışında kalacağı ifade edilmektedir.

O halde Allah hem çocuk sevgisinin insanın yaratılışında var olan bir gerçek olduğunu bildirmiş olmakta hem de yaratılıştaki var olan bir gerçeğin insanlar için fitne olabileceğini belirtmektedir. Bu durumda Allah çocuk sevgisinde ölçüyü, “Allah gibi sevmek değil, Allah için sevmek” olarak belirlemiş olmaktadır.

Kuran-ı Kerim'de eşler arasındaki sevginin değerini bildiren ayetlerin yanında, bu

⁴⁴¹ Buhari, Salat, 106; Müslim, Mesacid, 41.

⁴⁴² Buhari, Ezan, 65; Müslim, Salat, 189.

⁴⁴³ Buhari, s. 887.

⁴⁴⁴ Enfal, 8: 28.

⁴⁴⁵ Kehf, 18: 46.

sevginin meydana gelmesi için gerekli olan evliliğin açık bir şekilde tavsiye edilmiş olması da dikkate değer bir husus olarak görülmelidir.⁴⁴⁷ Eşler arasında sevginin oluşması için mutlaka gerçekleşmesi gereken eylem olan evliliğin tavsiye edilmesi, sevgi kavramının ifade ettiği anlamı tam olarak kapsadığını göstermektedir. Hz. Peygamber de “Ey gençler, sizden evlenmeye güç yetirenler evlensin.”⁴⁴⁸ buyurarak Müslümanları evlenmeye teşvik etmiştir.

Kuran-ı Kerim’de eşler arasındaki sevginin yansıması olan duyguların insanın yaratılışında kendisine verildiğini belirttiği gibi, bu duygunun kaynağı olarak gösterdiği sevgi ve muhabbeti kendisinin varlığına delil olarak sunmuş ve şöyle buyurmuştur: “İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp; aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi, O’nun varlığının belgelerindedir. Bunlarda, düşünen millet için dersler vardır.”⁴⁴⁹ Kuran-ı Kerim’de eşler arasında sevginin Allah’ın varlığına delil olarak sunulması aynı zamanda bu sevgiye verilen değeri de ifade etmektedir. Nitekim başka bir ayette, “Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden pek çok erkek ve kadın meydana getiren Rabb’inize hürmetsizlikten sakının”⁴⁵⁰ buyurarak, insanlardan, kendisine hürmetsizlikten sakınmalarını isterken insanları eşleriyle birlikte tek bir nefisten yarattığını hatırlatmıştır. Yine bu hatırlatma da eşler arasındaki sevginin varlığına ve önemine işaret etmektedir. Başka ayetlerde de insanı bir tek nefisten ve gönlünün huzura kavuşması için eşini de ondan yaratanın Allah olduğu,⁴⁵¹ bu eşlerden oğullar ve torunlar var edenin de Allah olduğu⁴⁵² tekrarlarla bildirilmektedir. Ayrıca Allah’ın sevdiği insanların örnek gösterilip, peygamberlerin de eşlerinden ve çocuklarından bahsedilmesi,⁴⁵³ eşlerin ve çocukların, gözlerin aydınlıkları olan insanlar olabileceğinin bildirilmesi de⁴⁵⁴ eşler arasındaki sevginin değerini açıkça ortaya koymaktadır.

Daha önce çocuk sevgisinde de incelediğimiz ayette de Allah şöyle demektedir:

⁴⁴⁶ Tevbe, 9: 24.

⁴⁴⁷ Nur, 24: 32; Bakara, 2: 232.

⁴⁴⁸ Buhari, Nikah, 3; Müslim, Nikah, 1.

⁴⁴⁹ Rum, 30: 21.

⁴⁵⁰ Nisa, 4: 1.

⁴⁵¹ Araf, 7: 189.

⁴⁵² Nahl, 16: 72.

⁴⁵³ Rad, 13: 38.

⁴⁵⁴ Furkan, 25: 74.

“Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, nişanlı atlar ve develere, ekinlere karşı aşırı sevgi beslemek insanlara güzel gösterilmiştir. Bunlar dünya hayatının nimetleridir, oysa gidilecek yerin güzeli Allah katındadır.”⁴⁵⁵ Kutub’un da belirttiği gibi ayette kadının insanoğlunun şiddetle arzuladığı şey olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵⁶ İnsana süslü gösterilen şeylerin sayıldığı bu ayette ilk önce kadının zikredilmiş olması da ona olan sevginin hepsinden üstün olacağı şeklinde anlaşılması muhtemel görünmektedir. Kadınları sevmek de doğal olarak eşleri sevmek anlamına gelmektedir. Kuran-ı Kerim, bu sevgiye dikkat çekmekle beşer fitratını korumak, ondaki realiteleri kabullenmek ve onu güzelleştirip yükselmeye çalışmak gibi bir fazilet göstermektedir. Zaten Kutub’un da ifade ettiği gibi, bu sevgiyi ne reddetmekte ne de hakir görmektedir.⁴⁵⁷

Her şeyde olduğu gibi Allah, eşleri sevme hususunda da aşırı gitmeyi uygun görmemekte bu hususta ölçüyü hiçbir şeyi kendisinden fazla sevmemek şeklinde ortaya koymaktadır.⁴⁵⁸ O halde eşler arasındaki sevgi meşru çerçevede kalması şartıyla insanın fitratından kaynaklanan ve Allah'ın da hoşlandığı bir sevgidir.

3.2.4. Komşu ve Kardeşlik Sevgisi

Kur’an’da ve Kur’an’ın yaşayan bir tefsiri olan Peygamberimiz Hazreti Muhammed (s.a.s.)’in sözlerinde komşuluk ve kardeşlik sevgisinin iç içe girdiğini görmekteyiz. Buna en güzel örnek ensar-muhacir arasındaki kardeşlik sevgisidir. Mekkeli Müslümanlar Medine’ye hicret ettiklerinde yanlarında hiçbir şeylerini getirememişlerdi. Ensar onlara çok iyi komşuluk ve kardeşlik örneği sergilemişlerdir. Ensarın bu yeni komşulara ilgisi ve yardımı o kadar ileri gitmiştir ki, Kur’an ensarın sevdikleri şeyleri dahi muhacirlere vermekten çekinmediklerini dile getirerek onların bu komşuluk ve kardeşlik sevgisini övmekte⁴⁵⁹ ve bu sevgisinin komşusunu ve kardeşini kendi nefislerine tercih edecek seviyede bir üst sevgi olduğu beyan edilmektedir. “Bundan önce Medine’yi yurt edinip imana sarılanlar ise, kendi beldelerine hicret edenlere sevgi besler, onlara verilen ganimetlerden ötürü içlerinde bir kıskanma veya

⁴⁵⁵ Al-i İmran, 3: 14.

⁴⁵⁶ Kutub, C.: II, s. 232.

⁴⁵⁷ Kutub, C.: II, s. 231.

⁴⁵⁸ Tevbe, 9: 24.

⁴⁵⁹ Yargıcı, Yargıcı, “Kitabı Mukaddes ve Kur’an’ın Sevgi Anlayışı” s. 219.

istek duymazlar. Hatta kendileri ihtiyaç duysalar bile o kardeşlerine öncelik verir, onlara verilmesini tercih ederler.”⁴⁶⁰

İslam dini, sevginin tezahürü olan iyilikte bulunma, kötü davranmama, hoşgörülü olma gibi güzel hasletlerin komşu için de yapılması gerektiğini emretmiştir.

Kur’an’ı Kerim de komşuya iyiliği emreden bir diğer ayeti kerime de şöyle buyrulmakta: “Yalnız Allah'a ibadet edip O'na hiçbir şeyi şerik yapmayın. Anneye, babaya, akrabalara, yetimlere, fakirlere, yakın komşulara, uzak komşulara, yol arkadaşına, garip ve yolculara, ellerinizin altındaki (köle, cariye, hizmetçi, işçi) lere de güzel muamele edin. Bilin ki Allah kendini beğenen ve övünüp duran kimseleri sevmez.”⁴⁶¹ Yakın komşu, komşuluğun yanı sıra akrabalığı da bulunan kimsedir. Bu akrabalık nesep akrabalığı olabileceği gibi, din akrabalığı da ola bilir. Uzak komşu ise nesep veya din bağı bulunmayan komşudur.⁴⁶² Hz. Aişe (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) komşu için şöyle buyurdu: “Cebrail bana komşuyu o kadar tavsiye etti ki, onu mirasçı yapacak zannettim.”⁴⁶³ Bir diğer hadisi şerifte Rasûlullah (s.a.s.) komşuya verdiği ehemmiyeti; komşuya iyiliği, ona eziyet etmemeyi, Allah ve ahiret gününe iman etmenin alâmeti sayarak göstermiş ve komşuya iyiliği imanın güzel semeresi olarak değerlendirmiştir. Buyuruyor ki: “Kim Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsa komşusuna iyilik etsin. Kim Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsa misafirine ikramda bulunsun. Kim Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsa ya hayır konuşsun veya sussun.”⁴⁶⁴ Buhari’nin rivayeti ise, “Allah’a ve ahiret gününe iman eden, komşusuna eziyet etmesin” şeklindedir.⁴⁶⁵ Hz. Peygamber (s.a.s.) müslümanın gücü yettiğince komşusuna iyilik etmesi gerektiğini, ona eziyet verecek davranışlardan uzak durması gerektiğini hep tavsiye etmiş ve kendisi için istediğini komşusu için de istemeyi kamil bir imanın alâmeti olarak ifade etmiştir. Rasulullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “ Yanındaki komşusunun aç olduğunu bildiği halde tok olarak geceleyen kimse (tam) iman etmemiştir.” benzer bir rivayette, “Komşusu açken

⁴⁶⁰ Haşır, 59: 9.

⁴⁶¹ Nisa, 4: 36.

⁴⁶² Muhammed Ali Haşimi, *Kur’ân ve Sünnet’e Göre Müslüman Şahsiyeti*, (Çev.:Resul Tosun), Risale Yayınları, (8. Baskı), İstanbul 2010, s. 113.

⁴⁶³ Buhari, Edep 28; Müslim, Bir 140.

⁴⁶⁴ Buhari, Edep 28; Müslim, Bir 140.

⁴⁶⁵ Haşimi, s. 114.

karnını doyuran (kâmil) mümin değildir.”⁴⁶⁶ İfadeleriyle bir müslümanın komşusunu en az kendini düşündüğü kadar koruyup gözetmesi gerektiğini anlatmaktadır. Komşuya iyi davranmak imanın gereği, ona kötü davranmak ise, iman nimetinden uzak olma ve amelin zayi olmasının sebebi olduğunu Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle beyan etmektedir: “Allah’a yemin olsun iman etmemiştir, Allah’a yemin olsun iman etmemiştir, Allah’a yemin olsun iman etmemiştir!” “Kim ey Allah’ın Resûlü?” diye sorulunca: “Komşusu zararlarından emin olmayan kimse!” cevabını verdi.”⁴⁶⁷ Bir diğer hadiste: “Komşusu zararlarından emin olmayan kimse cennete giremez.”⁴⁶⁸ buyrulmakta. Enes (r.a.) “Resûlullah (s.a.s.)’in şöyle buyurduğunu işittim” dedi: “Komşusu şerrinden emin olmayan kişi mü’min değildir.”⁴⁶⁹

Komşuya karşı işlenen suçun cezası başkasına karşı işlenenden daha ağır olduğu Hz. Peygamber (s.a.s.)’in şöyle beyan etmekte: “Efendimiz (s.a.s.) ashabına: Zina hakkında ne dersiniz?” buyurdu. Ashap: “Allah’ın ve Resûlün yasakladığı bir haramdır ve kıyamete gününe kadar haramdır” dediler. Resûlullah (s.a.s.): “Bir kişinin on kadınla zina etmesi, komşusunun hanımıyla zina etmesinden daha hafiftir” dedi. Sonra sahabeye hırsızlığı sordu. Onlar: “Onu Allah ve Resûlü haram kılmıştır. O bir haramdır” dediler. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz: “İnsanın on eve girip hırsızlık etmesi, komşunun malını çalmasından daha hafiftir.” buyurdu.⁴⁷⁰ Komşuya iyi davranmayı emreden Hz. Peygamber (s.a.s.), bir başka hadiste: “Kıyamet günü komşusunun yakasına yapışmış, ‘Ya Rab! Bu, bana kapısını kapattı ve iyiliğini benden esirgedi’ diyen nice komşular vardır.”⁴⁷¹ Abdullah Bin Amr (r.a.)’dan rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Allah katında arkadaşların en hayırlısı, arkadaşına en hayırlı olanlardır. Allah katında komşuların en hayırlısı, komşusuna en hayırlı olanlarıdır.”⁴⁷² Şu bir gerçek ki, toplumun huzurunu sağlayan iksir sevgi, ancak böyle bir komşuluk bağıyla sağlana bilir.

Kardeş sevgisinin bütün sevgi çeşitlerinden önce var olduğu ve en temel sevginin, kardeş sevgisi olduğu belirtilmektedir. Kardeşlik biyolojik anlamda, aynı anneden

⁴⁶⁶ İmam Hafız El-Münziri, *Hadislerle İslam Tergib ve Terhib*, (Terc.: A. Muhtar Büyük Çınar, Durak Pasmaz, Ahmet Arpa, Abdullah Yüce), Hikmet Yayınları, İstanbul 1985, C.: 5, s. 189-190.

⁴⁶⁷ Buhari, Edep 29.

⁴⁶⁸ Müslim, İman 73.

⁴⁶⁹ El-Münziri, C.: 5, s.179.

⁴⁷⁰ El-Münziri, C.: 5, s. 177-178.

⁴⁷¹ Buhari, Edebu’l-Müfred, 111.

⁴⁷² Müslim, Bir 142; Ahmed b. Hanbel, 5: 149.

doğmuş olan insanları ifade ettiği gibi bu sevgiyle bir başka insana gösterilen sorumluk, ilgi, saygı, onu tanıma, onun yaşamını sürdürmesini isteme de kastedilmektedir. Kardeş sevgisi sadece biyolojik anlamda bir kardeşlik değil tüm insanları kardeş olarak görmek ve sevmek demektir. Kardeş sevgisi tüm insanlıkta birleşmeyi, dayanışmayı ve kaynaşmayı gerektirir. Kardeş sevgisi bütün insanların bir ve aynı olduğu düşüncesine dayanır. Hüner, zekâ, bilgi farklılıkları tüm insanlardaki ortak insanlık özünün yanında önemsiz bir ayrıntıdan başka bir şey değildir. Çaresiz birini, yoksul ve yabancı birisini sevmek kardeş sevgisi içerisinde değerlendirilmekte ve bunun gerçek kardeşlik sevgisi için ilk adım olacağı belirtilmektedir.

Allah Kur'an-ı Kerim'de kardeş kelimesini bazen biyolojik kardeşlik anlamında kullanmış,⁴⁷³ bazen aynı milletten olanları ifade etmek için kullanmış,⁴⁷⁴ bazen de, “Şüphesiz müminler birbiri ile kardeştirler; öyle ise dargın olan kardeşlerinizin arasını düzeltin; Allah'tan sakının ki size acısın.”⁴⁷⁵ ve “Toptan Allah'ın ipine sarılın, ayrılmayın. Allah'ın size olan nimetini anın: Düşmandınız, kalplerinizin arasını uzlaştırdı da onun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Bir ateş çukurunun kenarında idiniz, sizi oradan kurtardı. Allah, doğru yola erişesiniz diye size böylece ayetlerini açıklar.”⁴⁷⁶ Ayetlerinde olduğu gibi din kardeşliği⁴⁷⁷ anlamında kullanmıştır. Bizim burada konu ettiğimiz kardeşlik sevgisi de din kardeşliği sevgisidir.

Allah müminlerin kardeş olduklarını bildirdiği ayette yeryüzündeki tüm Müslümanları evrensel bir ailenin bireyleri olarak ilan etmektedir. Mevdudi bunu Müslümanlara verilmiş büyük bir nimet olarak değerlendirmektedir.⁴⁷⁸ Çünkü kardeşlik hukukunun getirdiği beraberlik ruhu büyük bir gücün ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu kardeşliğin gereği olarak İslam'ın hâkim olduğu toplumlarda yardımlaşma, birbirini sevme, birlik ve barışın temel esaslar olması gerekmektedir. Kutub da bu temel esaslardan ayrılarak ihtilaf ve çatışmaların meydana gelmesi durumunda da diğer kardeşlerin araya girerek bu durumu düzeltmelerinin gerekliliğini bildirmektedir.⁴⁷⁹

Hz. Peygamber de Müslümanların birbirlerinin kardeşleri olduklarını ifade etmiş ve bu

⁴⁷³ Tevbe, 9: 23; Yusuf, 12: 5; Taha, 20: 42; Müminun, 23: 45; Kasas, 28: 34.

⁴⁷⁴ Hud, 11: 50, 61, 84; Şuara, 26: 124.

⁴⁷⁵ Hucurat, 49: 10.

⁴⁷⁶ Al-i İmran, 3: 103.

⁴⁷⁷ Taberi, C.: V, s. 2287.

⁴⁷⁸ Mevdudi, C.: V, s. 447.

⁴⁷⁹ Kutub, C.: XIII, s. 498.

kardeşliğin gereği olarak, Müslümanların birbirlerine karşı bazı vazifelerle yükümlü olduklarını şu ifadelerle belirtmiştir: “Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu yalnız bırakmaz. Kim kardeşinin ihtiyacını görürse, Allah da onun ihtiyacını görür. Kim bir Müslümanın sıkıntısını giderirse, Allah da onun kıyamet sıkıntılarından birini giderir. Kim bir Müslümanın ayıbını örterse, Allah da kıyamet gününde onun ayıbını örter.”⁴⁸⁰ Hadiste görüldüğü gibi Hz. Peygamber kardeş olmanın gereklerini, ona zulmetmemek, onu yalnız bırakmamak, onun ihtiyacını görmek, sıkıntısını gidermek ve ayıbını açığa çıkarmamak olarak açıklamaktadır. Burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus da, bu kardeşlik görevlerinin gönüllülük esasına dayalı olarak yapılmasının ifade edilmiş olmasıdır. Müslümanların, bu görevleri benimseyerek yerine getirmeleri durumunda Allah tarafından ödüllendirileceklerini bildiren ifadeler toplumda kardeşlik sevgisinin gönüllülük esasına dayalı olarak gelişmesini hedeflemektedir. Yine Hz. Peygamber başka bir hadiste, “Sizden birisi kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe (kâmil) mümin olamaz”⁴⁸¹ diyerek kardeş sevgisini Allah’a iman etmekle ilişkilendirmiş, gerçek imanın kardeş sevgisiyle elde edilebileceğini ifade etmiştir. Başka bir hadiste Müslümanın tanımını yaparken, “Müslüman, diğer Müslümanların dilinden ve elinden emin olduğu kimsedir.”⁴⁸² buyurmak suretiyle, Müslümanın kardeşine karşı davranışlarında onu tedirgin edici tutumlar sergilememesi gerektiğini ifade etmiştir. Yine Hz. Peygamber “Merhamet etmeyene merhamet olunmaz”⁴⁸³ buyurarak Müslümanları birbirlerine karşı şefkatli olmaya çağırarak, “Müminler birbirlerini sevmeye, birbirlerine acıyıp ilgi göstermeye bir beden gibidirler. Çünkü bedeninin bir uzvu rahatsızlandığı zaman, diğer uzuvlar ateşlenip uykusuz kalarak ona destek verirler”⁴⁸⁴ hadisiyle de Müslümanları kardeşlikte bir bedene benzetmektedir. Nihayet Hz. Peygamber kardeşliğin gerektirdiği davranışlar içerisinde duygular da dâhil ederek “Birbirinize karşı kötü duygular beslemeyiniz. Birbirinizi çekememezlik yapmayınız. Birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz. Bir Müslümanın diğer bir Müslüman kardeşine üç günden fazla dargın durması helal değildir.”⁴⁸⁵ hadisiyle Müslümanlara kardeşliğin neyi gerektirdiğini açıklamış ve bu anlamda kardeşliği tesis etmelerini istemiştir.

⁴⁸⁰ Müslim, Birr, 58.

⁴⁸¹ Buhari, İman, 7.

⁴⁸² Buhari, İman, 4.

⁴⁸³ Buhari, Edeb, 24.

⁴⁸⁴ Müslim, Birr, 66.

⁴⁸⁵ Buhari, Edeb, 57.

Görüldüğü gibi gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse Hz. Peygamber'in hadislerinde Müslümanların kardeşliğine büyük önem verilmiştir. Bu durum öncelikle kardeşlik sevgisinin yaratılıştan kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, Müslümanların birbirleriyle olan ilişkilerinin kardeşlik ilişkisi ile değerlendirilmesi kardeşlik sevgisinin, sevgi çeşitleri içerisinde farklı ve üstün bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Yine Müslümanlara verilen kardeşi sevme emrinin nasıl tezahür ettirilmesi gerektiği de ifade edilerek, bu sevginin çalışmamızın başında ortaya koymuş olduğumuz sevgi kavramının anlamıyla uygun olarak eyleme dönüştürülmesi sağlanmış olmaktadır.

Ayrıca Kuran-ı Kerim'de insanların tek bir anne-babadan yaratıldıkları ifade edilmektedir. Bu durumda Müslüman olmayanlarla ilişkilerin düzenlenmesinde de bu anne-baba birliğinden kaynaklanan kardeşlik gereği sevginin hâkim olması gerekmektedir. Yargıcı bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bütün insanların bir anne-babadan yaratıldığını bildirerek insanları büyük bir ailenin fertleri gibi gösteren ve temelde kardeş olduklarını beyan eden Kuran, inansın inanmasın her insanla ilişkilerin de bu insanlık kardeşliği çerçevesinde cereyan etmesini istemektedir. Kuran'ın müşriklerle ve kâfirlerle ilişkilerine de bu açıdan bakmak gerekmektedir.”⁴⁸⁶ Kur'an'da yer alan “O, size Kitap'ta «Allah'ın ayetlerinin inkâr edildiğini ve alaya alındığını işittiğinizde, başka bir söze geçmedikçe, onlarla bir arada oturmayın, yoksa siz de onlar gibi olursunuz» diye indirdi. Doğrusu Allah münafıkları ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır.”⁴⁸⁷ ayetini de, Kuran'la ve İslam'la alay ettikleri süre içinde o kimselerle birlikte olmamak şeklinde algılamak gerekmektedir. Bunun aksine yapılacak yorumlar Müslümanların, dinlerini inançsız insanlara tebliğlerinde büyük zorluklarla karşılaşmalarına sebep olacaktır.⁴⁸⁸

Sevgi, her şeyden önce kardeşlik, birlik ve dostluğun gelişmesini ve toplumsal hayatın güçlenmesini sağlayan önemli bir dinamiktir. İslam toplumunun temeli sevgi üzerine bina edilmiştir. Kur'an'ın bu konudaki işaretleri çok açıktır: “Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sınımsız sarılın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişilerdiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti. Ve O'nun nimeti sayesinde kardeş olmuştunuz...”⁴⁸⁹ “Mü'minler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin

⁴⁸⁶ Yargıcı, *Kuran'ın Önerdiği İnsan Modelinin Oluşmasında Sevgi'nin Rolü*, s. 236.

⁴⁸⁷ Nisa, 4: 140.

⁴⁸⁸ Yargıcı, *Kuran'ın Önerdiği İnsan Modelinin Oluşmasında Sevgi'nin Rolü* s. 236.

⁴⁸⁹ Âl-i İmrân, 3: 103

arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz.”⁴⁹⁰ Allah Resulünün Medine’de gerçekleştirdiği Ensar ile Muhacirler arasındaki kardeşlik, dillere destandır. Allah’ın bir lütfu olarak kurulan bu kardeşlik sayesinde, Müslümanlar birbirlerine kenetlenmiş, gönüller bir olmuş, dostluğun ve dayanışmanın en güzel örnekleri bu toplumda sergilenmiştir. Kur’an buna şöyle işaret eder: “Daha önceden Medine’yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler; onlara verilenler karşısında içlerinde bir burukluk hissetmezler; kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saadete erenlerdir.”⁴⁹¹

İslam hayatın her anında yapılan bütün işlerde Allah’ın rızasının esas alınmasını ister. Hz. Peygamber (s.a.s.) Allah’ın Arş’ının gölgesinde gölgelenecek yedi zümreyi haber verdiği hadiste, kardeş sevgisi Allah için olman müminleri de bu yedi sınıf insanlar içinde şöyle zikreder: “Allah için birbirini sevip, Allah için bir araya gelen ve Allah için birbirinden ayrılan iki insandan her biri. Kendi gölgesinden başka sığınak olmayan (kıyamet) gününde, gölgesi altında himaye edecektir.”⁴⁹² Allah için olan kardeş sevgisi, insana sevgilerin en yücesi olan Allah sevgisini kazandırır. Ebû Hüreyre(r.a.)’ın rivayet ettiği bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: “ Birisi, başka bir karyede bulunan (bir din) kardeşini ziyaret etmek için giderken Allah’û Tealâ da bu adamın yolunu gözetlemek için bir meleği me’mur etmişti. O zat meleğin yanına gelince melek, nereye gittiğini sorar: Şu köyde bir kardeşim var, ona gidiyorum, cevabını alır. Melek: O adamın sana geçmiş bir iyiliği var da onu devam ettirmek için mi gidiyorsun? dedi. Adam da: Hayır, ben o zatı sırf Allah için severim, dedi. Bunun üzerine melek: Ben Allah’û Tealâ’nın sana yolladığı elçisiyim. Sen o adamı nasıl seviyorsan, Allah da seni öylece seviyor, dedi.”⁴⁹³ Bu sevgi insana ahiret hayatında da büyük mükâfatlar sağlar. Resûlullah (a.s.) bu hususta şöyle buyurmakta: “Allah Tealâ, ‘Benim rızam uğrunda sevişenler için, nebilerin ve şehitlerin bile imrenecekleri derecede nurdan minberler vardır.’ buyurmuştur.”⁴⁹⁴

⁴⁹⁰ Hucurât, 49: 10

⁴⁹¹ Haşr, 59: 9

⁴⁹² Buhari, Ezan 36; Müslim, Zekat 91; Tirmizi, Buyû’ 65; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/73.

⁴⁹³ Muhyiddin’i Nevevi, *Riyazü’s-Salihin*, (Terc.: Kıvamüddin Burslan, Hasan Hüsnü Erdem), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995, s. 394.

⁴⁹⁴ Nevevi, s. 411.

Dolayısıyla sevmek, manevî kardeşliği, hakiki dostluğu, kalpler arasında içten bir bütünleşmeyi, gerektiğinde sevdiğiyle bütünleşmek adına her şeyi göze alabilecek kadar güçlü bir diğergamlık kaynağıdır. Bu haliyle sevgi artık fiilî ve amelî bir olguya dönüşmüş olmaktadır.

Eğer bugün insanlar İslam'ın ortaya koymuş olduğu, komşu ve kardeş sevgisini esas alıp layıkıyla uygulaya bilselerdi terörün ve şiddetin her gün arttığı, insanların açlıktan öldüğü dünyamızda bunların yerine, sevgi kardeşlik ve fedakârlık hakim olurdu.

3.3. DÜNYA SEVGİSİ

Allah Kuran-ı Kerim'de, hayatı genel olarak dünya hayatı ve ahiret hayatı olmak üzere ikiye ayırmıştır.⁴⁹⁵ Böyle bir ayırımın ardından Allah insanlardan iki hayat arasındaki tercihlerinde ahiret hayatını tercih etmelerinin kendileri için faydalı olacağını bildirmiştir.⁴⁹⁶ Bu durumda ahiret hayatının nasıl tercih edileceği sorusu gündeme gelmektedir. İşte bu sorunun cevabı kanaatimizce dünya sevgisinin ne olduğunun izah edilmesi ve anlaşılması gerçekleşecektir.

Dünya kelime olarak “en yakın” ya da “pek alçak” anlamlarına gelen kelimelerden türetilmiş bir isimdir. Türetildiği kelimelerden hareketle dünya hayatı “en yakın hayat”, yani “içerisinde bulunulan hayat” ya da “alçak hayat” anlamlarına gelmektedir.⁴⁹⁷ Gazali de, bu anlamına yakın bir şekilde dünya ve ahiret hayatını insanın kalbinin hallerine benzeterek, bu hallerden insana yakın olanı dünya olarak isimlendirmiş ve ölümden önceki bütün halleri dünya olarak tanımlamıştır. İnsanın ölümünden sonraya kalanları ise ahiret olarak isimlendirmiştir. Bu tanıma göre ölümden önce insanların yaşamış olduğu, zevk, arzu, her türlü nimetten faydalanma dünya anlamına gelmektedir. Bu durumda, bu zevk, arzu ve nimetlerden faydalanmaların bir kısmı ahiret için azık anlamına gelmektedir. Örneğin ilim sahibi olmak ve bu ilimle amel etmekten zevk almak dünyada gerçekleşen bir eylemdir. Ancak bu eylem insana ahirette de yoldaş olmaya devam etmekte, onun mükâfatlandırılmasına sebep olmaktadır. Bunun zıddı olan ve Allah'ın emirlerine isyan

⁴⁹⁵ Nisa, 4: 74; Enam, 6: 32; Araf, 7: 32; Tevbe, 9: 38; Yunus, 10: 64; Rad, 13: 26; İbrahim, 14: 3; Nahl, 16: 107; Ankebut, 29: 64.

⁴⁹⁶ Bakara, 2: 200; Nisa, 4: 74; Enam, 6: 32; Tevbe, 9: 38.

⁴⁹⁷ Yazır, C.: I, s. 335.

anlamına gelen her türlü davranıştan zevk almak da bu dünyada gerçekleşen eylemlerdir. Ancak bu eylemler de insanı ölümünden sonra yalnız bırakmamakta, ahirette ona yoldaş olmakta ve onun cezalandırılmasına sebep olmaktadır.⁴⁹⁸ İşte bu durumda dünya sevgisinin anlamı ortaya çıkmaktadır. İnsanlar dünyayı kendilerine zevk verdikleri için severler. Dünyada bulunmaktan zevk almayan insanların dünyayı sevmelerinden bahsedilemez. Nitekim günlük hayatta sıkça karşılaşılan intiharlar bunu açıkça göstermektedir. O halde dünya sevgisinin meşruiyeti veya gayrı meşruluğu, dünyada zevk alınan şeylerin çeşidi ile alakalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer insanların dünyada zevk aldıkları şeyler, Allah'ın, yapılmasından hoşnut olduğu şeyler ise, o insanların dünyayı sevmeleri meşru bir sevgidir. Bunun aksine, zevk alınan şeyler Allah'ın hoşnut olmadığı şeyler ise, bu durumdaki dünya sevgisi gayrı meşru bir sevgidir. Nitekim Allah Kuran-ı Kerim'de; "Allah'ın, kulları için yarattığı ziynet ve temiz rızıkları haram kılan kimdir? «Bunlar, dünya hayatında inananlarıdır, kıyamet gününde de yalnız onlar içindir» de. Bilen kimseler için ayetlerimizi böylece uzun uzun açıklıyoruz."⁴⁹⁹ diyerek bu durumu açıkça ortaya koymuştur. Kuran-Kerim'de dünya hayatının zemmedildiği ayetler incelendiğinde görülecektir ki, dünya hayatı zatından dolayı değil, o hayatta gerçekleştirilen eylemlerden dolayı zemmedilmektedir. Örneğin Kuran-ı Kerim'de şöyle denilmektedir: "Ey inananlar! Size ne oldu ki, «Allah yolunda, savaşa çıkın» dediği zaman yere çöküp kaldınız? Oysa dünya hayatının geçimi ahirete göre pek az bir şeydir."⁵⁰⁰ Görüldüğü gibi ayette, insanların zevk aldığı şeyin Allah yolunda savaşa çıkmak değil de bunun tersini yapmak olduğu zaman dünya hayatı aşağılık bir hayat olmaktadır. Yine başka bir ayette; "Onlar dünya hayatını ahirete tercih ederler, Allah'ın yolundan alıkoyup onun eğriliğini isterler. İşte onlar uzak bir sapıklık içindedirler."⁵⁰¹ Denilmektedir. Ayetten anlaşılan, Allah'ın yolundan alıkoyup, insanların yanlış yola sapmalarını sağladıklarından dolayı içerisinde buldukları sapıklıktan zevk alanlar için dünya hayatı aşağılık bir hayattır. Bu gibi örneklere Kuran-ı Kerim'de sıkça rastlanmaktadır.⁵⁰²

⁴⁹⁸ Gazali, *İhyau Ulumi'd Din*, C.: III, s. 491, 492.

⁴⁹⁹ Araf, 7: 32.

⁵⁰⁰ Tevbe, 9: 38.

⁵⁰¹ İbrahim, 14: 3.

⁵⁰² Bakara, 2: 86, 200; Nahl, 16: 107; Rad, 13: 26; Ankebut, 29: 25; Fatır, 35: 5.

Ayrıca Kuran-ı Kerim’de, “Dünya nimetini kim isterse, bilsin ki, dünyanın ve ahiretin nimeti Allah'ın katındadır. Allah iştir ve görür.”⁵⁰³ ve “Bu yüzden Allah onlara dünya nimetini de ahiret nimetini de fazlasıyla verdi. Allah işlerini iyi yapanları sever.”⁵⁰⁴ Denilmek suretiyle dünya ve ahiret nimetlerinin birlikte zikredilmiş olması da dünyanın sevebilecek bir hayat olduğuna işaret etmektedir. Yine “Rabbimiz! Bize dünyada iyiyi, ahirette de iyiyi ver, bizi ateşin azabından koru diyenler vardır,”⁵⁰⁵ “Bize, bu dünyada da iyilik yaz ahirette de. Şüphesiz biz sana döndük.”⁵⁰⁶, “Dünya hayatında da, ahirette de müjde onlardır. Allah'ın sözlerinde hiçbir değişme yoktur. Bu büyük başarıdır.”⁵⁰⁷, “Dünyada ona güzellik verdik, ahirette de o mutlaka barışsever iyiler arasında yer alacaktır.”⁵⁰⁸, “İbrahim'e İshak'ı ve Yakup'u bahşettik. Soyundan gelenlere Kitap ve peygamberlik verdik. Onu dünyada mükâfatlandırdık; doğrusu o ahirette de iyilerdendir.”⁵⁰⁹ Ayetlerinde olduğu gibi dünya ve ahiret hayatı için ortak olarak iyilik, müjde, güzellik, barışseverlik ve mükâfat gibi insanda sevgiyi çağrıştıran kavramlardan bahsedilmiş olması da dünya sevgisinin varlığının ve meşruiyetinin bir delili olarak görülmelidir. Kur'an dünya hayatını yağmurun bitirdiği bitkilere benzetmekte ve bu dünyayı bitkilerin büyüüp birbirine karışmasıyla yeryüzünün süslenip bezendiği ve sonunda Allah'ın emri gelince hepsinin çerçöp olacağı bir hayata benzetmekte ve dünya yaşamının da bir bitkinin yeşerip sararması kadar kısa olduğuna dikkat çekmektedir⁵¹⁰

Dünya hayatının bir oyun, eğlence ve oyalanma yeri olduğunu bildiren ayetleri de⁵¹¹, dünyanın geçici olduğu, asıl kalıcı olan hayatın ahiret hayatı olduğunu bildiren ayetler olarak algılamının doğru olacağı, bu ayetlerin dünyayı hiçbir şekilde sevmemeyi gerektireceği şeklinde anlamının ise yanlış olacağı kanaatindeyiz.

Kuran-ı Kerim’de dünya malı sevgisinin insana güzel gösterildiği belirtilerek “Kadınlar, oğullar, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüş, güzel cins atlar, sağmal

⁵⁰³ Nisa, 4: 134.

⁵⁰⁴ Al-i İmran, 3: 148.

⁵⁰⁵ Bakara, 2: 201.

⁵⁰⁶ Araf, 7: 156.

⁵⁰⁷ Yunus, 10: 64.

⁵⁰⁸ Nahl, 16: 122.

⁵⁰⁹ Ankebut, 29: 27.

⁵¹⁰ Yunus 10: 24.

⁵¹¹ Enam, 6: 32; Ankebut, 29: 64; Hadid, 57: 20.

hayvanlar ve ekinler gibi nefsin hoşuna giden çekici şeyler insanlara cazip gelmektedir. Bunlar, dünya hayatının geçici metaından ibarettir. Asıl varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.”⁵¹² İnsanların dünyanın malına karşı gösterdiği sevginin yaratılışından kaynaklanan bir özellik olduğunu ortaya ifade edilmektedir. .

Allah Kuran-ı Kerim’de fitri olan dünya ve dünya malına karşı bu sevginin derecesi konusunda da insanları sık sık uyarmaktadır. Bu uyarılarda, dünya malının insanlar için bir imtihan olduğu hatırlatılmakta ⁵¹³ ve insanların mallarından dolayı Allah’ı anmaktan uzak durmalarının kendilerini hüsrana uğratacağı ⁵¹⁴ bildirilmektedir.

Kutub’un değerlendirmesine göre bu uyarı Kuran-ı Kerim’in, gerçekten insanlığın yapısına hitap ettiğinin bir göstergesidir. Çünkü insanı yaratan, onun görünen ve görünmeyen yapısını en iyi bilen Allah’tır. Allah, insanın yapısındaki zaaf noktalarından olan mal sevgisinin de önemli bir yer tuttuğunu bilmektedir. İşte bunun için de insanın yaratılışında var olan sevgisinin meşru çerçeveyi aşıp, doğal mecrasından çıkmaması için insanı uyarmaktadır.⁵¹⁵ Allah mal sevgisinin meşru çerçevesini de, malları kendisinden çok sevmeme ⁵¹⁶ sınırı ile belirlemiş olmaktadır. Zaten Kuran-ı Kerim’in mal konusuna bakışı zekâtı ⁵¹⁷ emreden, sadakayı ⁵¹⁸ ve infakta bulunmayı ⁵¹⁹ da tavsiye eden ayetlerde ortaya çıkmaktadır. Bu ayetler açık bir şekilde Müslümanların mal sahibi olmalarını teşvik etmekte ancak bu mallara sahip olmanın getirdiği yükümlülükleri de ifa etmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Çünkü zekât vermek, sadaka vermek ve infakta bulunmak ancak belli bir sınırın üzerinde mala sahip olmakla mümkün olan ibadetlerdir.

O halde mal sevgisi İslam’da kötü görülen bir şey olmadığı gibi, aksine gereğinin yerine getirilmesi durumunda teşvik edilen bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görüldüğü gibi İslam’da dünya, ahiret hayatında gerçek mutluluğa ulaşabilmek için gerekli davranış ve eylemleri gerçekleştirme mekânı olarak sevilen, hatta sevilmesi gereken

⁵¹² Al-i İmran, 3: 14.

⁵¹³ Tegabun, 64: 15; Enfal, 8: 28.

⁵¹⁴ Münafikun, 63: 9.

⁵¹⁵ Kutub, C.: II, s. 233.

⁵¹⁶ Tevbe, 9: 24.

⁵¹⁷ Bakara, 2: 43, 110; Tevbe, 9: 5, 60; Meryem, 19: 31, 55.

⁵¹⁸ Bakara, 2: 196, 271, 276, 280; Nisa, 4: 114; Tevbe, 9: 79, 103.

⁵¹⁹ Bakara, 2: 3, 254, 273; Al-i İmran, 3: 17, 92, 134; Enfal, 8: 3; Tevbe, 9: 99; Rad, 13: 22; İbrahim, 24: 31;

bir hayattır. Ancak insanın sevmeye eğilimli olduğu her şeydeki gibi dünya sevgisi de belli bir ölçüde olmalıdır. Bu sevgi hiçbir zaman Allah sevgisinin tezahürü olan eylemleri gerçekleştirmeye engel olmamalı, sadece ahiret hayatındaki gerçek mutluluğa ulaşmak için bir araç olarak görülmelidir.

Kur'an'ı Kerim'de insan ahiret hayatına özendirilmekte dünyada insanın durumu tıpkı öz vatanından ayrı kalmış biri gibi vurgulanmakta. İslam inancında insanın asıl yaratılış gayesi Allah'a kulluktur. "Biz ancak, insanları ve cinleri Allah'a kulluk etsinler diye yarattık."⁵²⁰ İnsanın varlığının gayesi, kulluktur. Kulluğun karşılığı ise ahirette verilecektir. Kur'an'ı Kerim ahireti insanın ölümünün arkasından gelen ebedî, sonu olmayan, kalıcı, sürekli,⁵²¹ dünya ya göre menfaatleri daha değerli,⁵²² kalite ve derece olarak daha üstün,⁵²³ azabın daha şiddetli olduğu,⁵²⁴ Asıl gerçek bir hayat boyutu⁵²⁵ olarak tanıtır.

Kur'an'ı Kerim'de bu dünyanın imtihan, denenme ve sınanma, ahiretin ise bir mükâfat yeri olduğunu anlatır. Kur'an, "O hanginizin daha güzel iş yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı. O üstündür, bağışlayandır"⁵²⁶ ayetiyle ölüm ve hayatın iyi ve güzel işler yaparak, imtihandan kazana bilmek için yaratıldığını anlatır. Ahiret hayatının niteliği, insanın bu dünyada ki yaşantısıyla doğrudan ilgilidir. Bu yüzden Kur'an geçmiş milletlerin hayatlarından ibretlik örnekler sunar. Bunların üzerinde ve hayatımız hakkında düşünmeye davet ederek dünyanın geçiciliğini, ebediyet yurduna mutlaka gidileceğini sürekli vurgular. Böylece inananların dünya sevgisine almayıp, ahiret merkezli bir hayat sürmelerini ister.

Hacc, 22: 35; Kasas, 28: 54.

⁵²⁰ Zariyat, 51: 56.

⁵²¹ Mü'min, 40: 39; A'la, 87: 17.

⁵²² Nisâ, 4: 77; En'âm, 6: 32; A'râf, 7: 169; Tevbe, 9: 38; Yûsuf, 12: 109; Nahl, 16: 30.

⁵²³ İsrâ, 17: 21; Duhâ, 93: 4.

⁵²⁴ Tâhâ, 20: 127; Zümer, 39: 26; Fussilet, 41: 16; Kalem, 68: 33.

⁵²⁵ Ankebût, 29: 64.

⁵²⁶ Mülk, 67: 2.

SONUÇ

Günümüz insanının en fazla ihtiyaç duyduğu sevgi konusunu dünyanın en yaygın dinlerinden olan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'ın bu kavramı algılayışları ve uygulayışları bağlamında incelediğimiz bu araştırma göstermektedir ki sevgi, tüm dinlerin özünde var olan bir kavramdır. İlahi dinler sevgiyi sadece soyut bir kavram olmaktan ziyade günlük hayata aktararak eyleme dönüşmesi gereken aksiyoner bir güç olarak görmektedir. İlahi dinlerde ortak bir özellik olan sevgi ile ilgili bazı nitelemelerde benzerlikler olmakla birlikte farklılıklar da bulunmaktadır.

Yahudilikte, Hıristiyanlık ve İslam'da insanların yaptıkları tüm davranışlarda sevgi prensibinin temelde yer alması gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak bu sevgi kavramının günlük hayata yansımaları sağlayacak itici güç ve yaptırım konusunda bu dinler arasında farklılıklar bulunmaktadır. İlahi dinlerde Allah sevgisi bütün sevgilerden üstün tutulmuştur. İnsanın diğer bütün varlıklarla olan sevgi ilişkisini düzenleyen de Allah sevgisi olmuştur. Allah sevgisiyle birlikte, komşu ve kardeşlik sevgisi, aile fertlerine olan sevgi ve dünyaya yönelik sevgi her üç dinin üzerinde önemle durduğu bir husustur.

Yahudilikte sevgi anlayışına baktığımızda, seçilmişlik inancının hâkim olduğu sevgi kavramı, daha çok Yahudi olanlara gösterilen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeryüzünün mülk olarak Yahudilere verildiği ve seçilmişlik inancı Yahudilerin, diğer milletlere bakışını ve sevgisini belirlemiştir. Allah ile ahitleşmeleri bu ahdin gereğini yerine getirmeyip, her seferde Allah ile olan sözleşmelerini bozmaları, Yahudilerin dünyaya olan aşırı sevgileri ve şımarıklıkları sebebiyle olduğunu görmekteyiz. Hz Musa'dan sonra gelen peygamberleri kabul etmemelerinin sebebinin de dünya sevgisi ve seçilmişlik anlayışı olduğu anlaşılmaktadır. Geçmişte Yahudilerin Hıristiyanlara bugün ise Filistin de Müslümanlara uyguladıkları insanlık dışı muameleler, bu dindeki sevginin gerçek hayata hiç de kutsal kitaplarındaki gibi yansımadağını göstermektedir.

Hıristiyanlığın her türlü nesneye karşı sevgiyi bir iman konusu olarak algılamakla birlikte, Allah'ın emri olan sevginin yerine getirilmemesi ve sevgi ile bağdaşmayan, Allah'ın insanlardan istediği her şeyin zıddı olan davranışlarda bulunulması durumunda bile Allah'ın insanı seveceğini ve affedeceğini ifade etmesi, mutlaka bir eylem gerektiren sevgi anlayışının

günlük hayata yansımada eksikliklere ve yanlışlıklara neden olmaktadır. Çünkü insanın tabiatı gereği kendi menfaati ile çatışan durumlarda sevgi prensibini geçici olarak bir kenara bırakması, Hıristiyanlıktaki Allah'ın sevgisi ve affi anlayışından dolayı insana bir yükümlülük getirmemektedir. Hıristiyanlığa göre her ne olursa olsun Allah'ın insanı seveceği ve affedeceği anlayışı sevgi kavramının günlük hayatta uygulanışını zorlaştırmaktadır. Ayrıca Hıristiyanlık tarihine baktığımızda kurulan engizisyon mahkemeleri, Müslümanlara karşı gerçekleştirilen haclı seferleri, Avrupa da zamanında Yahudilere yapılan muameleler ve günümüzde işgal edilen ülkelerde halka reva görülenler bu dindeki sevgi anlayışının gerçek hayata kutsal kitaplarındaki gibi yansımadağı da ortada olan bir gerçektir.

İslam'da sevgi anlayışı ise tamamen ortaya konulan eylemlerle ilişkilendirilmiştir. Allah insanları sevdiğini onları yaratmakla ortaya koymuştur. Ancak bu sevginin devam etmesi ancak insanın yapacağı eylemlerle mümkün olabilecektir. Allah insanları yaptıkları eylemlerden dolayı sevmeye devam eder. Allah sevdiği insanın özellikleri açıklarken tamamen onun eylemleri üzerinde durmuştur. Allah toplumun huzurunu bozan, kendisinin de hoşlanmadığını bildirdiği eylemlerde bulunan insanları sevmeyeceğini bildirerek de, sevgi kavramının günlük hayatta uygulanmasında bir yaptırım ortaya koymuş olmaktadır.

İnsanlar arası ilişkilerde sevginin en önemli sonucu, güven duygusu oluşturmastır. Dolayısıyla toplumda ve ailede huzurun oluşabilmesi için güven duygusunu oluşturan sevginin hak ettiği yeri bulması lazım. İlahi dinlerdeki sevgi anlayışı bu açıdan çok önemlidir.

Her üç dinde de asıl hedef olarak Yaratıcı'nın sevgisini kazanmak görülmektedir. Bu hedefe ulaşmak ise, tüm varlıklara karşı sevgi kavramının gerektirdiği davranışlarda bulunulması ile gerçekleşmektedir. Böyle bir sevgi anlayışı da insanların ve toplumların birbirini sevmesine ve huzurlu, refah içinde yaşayan bireylerin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Her üç dinde de bulunan insanların kardeşlerini, yani diğer insanları sevmeye anlayışı böyle bireylerin ve toplumların oluşmasında katkı sağlayıcı prensiplerdir. Ancak bu prensibin uygulanmasında da gerekli olan yaptırım gündeme gelmektedir. Yahudilikte ki sevgi anlayışı, Hıristiyanlığın Allah'ın şartsız sevgisi ve affi anlayışı diğer insanlara karşı gösterilmesi gereken sevgi temelli davranışların aksamasına neden olmaktadır. İslam ise bu hususta, bir Müslüman'ın diğer insanları sevmesi ve bu sevginin gerektirdiği

davranışlarda bulunması, insanın asıl hedefi olan Allah'ın sevgisini göstermektedir. Çünkü yaratılanı yaratandan dolayı sevme düşüncesi hâkimdir. Ayrıca insanların sergilediği ve sevgiye dayanmayan davranışları, Allah'ın sevgisinin kaybedilmesine sebep olmaktadır.

Sevgi, Allah tarafından insana verilen en değerli duygudur. Bu duygunun Allah'a, insanlara, aile fertlerine ve dünyaya karşı nasıl olması gerektiği hususunda Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam benzer ve farklı yorumlar getirmiş, inananların buna göre hareket etmelerini istemiştir. Çalışmamızın sonucunda; İslam'ın Allah'a, insanlara, aile fertlerine ve dünyaya olması gereken sevgiyi en doğru ve sağlıklı şekilde ortaya koyduğunu görmenin yanında; İslam tarihine baktığımızda ve sevginin hayata yansımada da Kur'an'ı Kerim'e Resülü Ekrem (s.a.v.)'in hayatıyla, hadisleriyle ve İslam mütefekkirlerinin hayatıyla uygunluk gösterdiğini görmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Abdulmesih, *On Emir ve Diğer Dinlerle Karşılaştırmalı Bir Yorumu*, Sevgi Yayınları, Ankara 1992.
- Adam, Baki, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, M.E.B. Devlet Kitapları, Ankara 2006
- Ataşalan, Zeynel Abidin, *Tevrat İncil ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Aile Kavramı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi S.B.E., Kahramanmaraş 2008.
- Ateş, Süleyman, *Muhabbetullah -Allah Sevgisi*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1992.
- Aydın, Mehmet Akif, "Aile", *TDVİA*, İstanbul 1989, II, 196-200.
- Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, Konya 2004,
- Aydın, F., *Yahudilik*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- Bader, Aynur Eryiğit, *Yahudilik Hıristiyanlık ve İslam'ın Putperestliğe Bakışı (Kutsal Kitaplar Açısından Bir Değerlendirme)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE., Ankara 2008.
- Baş, Erdoğan, Salih Bilici, *Ana Hatlarıyla Yahudilik Hıristiyanlık ve İslam*, Erkam Yayınları, İstanbul 2008.
- Besnard, Albert M, *Hıristiyan İlahiyatı*, (Çev.: Mehmet Aydın), Arı Basımevi, Konya trsz.
- Bilici, Mehmet, *İncil'de ve Kur'an'da İnsan Sevgisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi SBE., Elazığ 2007.
- Blech, Rabi Benjamin, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, (Çev: Estreya Seval Vali), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul 2003.
- Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Buhari, *Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Buladı, Kerim, *Allah Sevgisi "Muhabbetullah"*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2009.
- Buscaglia, Leo, *Sevgi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1986.
- Can, Şefik, *Mevlânâ İle Bir Ömür*, (3. Baskı), (Konuşan: Sezai Küçük), Sufi Kitap, İstanbul 2011.
- Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, Azim Yayınları, İstanbul Trsz.

- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri&Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2004.
- Cedid, İskender, *İslam da ve Mesih İnancında Günah ve Bağış*, (Çev: İ.Ersen), Sevgi Yay., İzmir 2001.
- Cevizci, Ahmet, (*Paradigma Felsefe Sözlüğü*), Paradigma Yayınevi, İstanbul 2002.
- Challaye, Felicien, *Dinler Tarihi*, (Çev: Samih Tiryakioğlu), Varlık Yayınları, İstanbul 1994.
- Cuvillier, Armand, *Felsefe Yazarlarından Seçilmiş Metinler*, (Çev: M. Mukadder Yakupoğlu), Doruk Yayımcılık, İstanbul 2003.
- Doğan, Bilal, *Hristiyanlıkta Asli Günah Doktrini*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 2008.
- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Birlik Yayınları, İstanbul 1982.
- Dousse, M., *Müslüman Meryem*, (Çev.: K. Sarıalioğlu), Dharma Yayınları, İstanbul 2006.
- Ekici, Mustafa, *Hristiyanlık'ta ve İslam'da Sevgi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2006.
- Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (Çev: Ali Berktaş, Kabalcı) Yayınevi, İstanbul 2003.
- el-Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım, *er-Risale*, c.II, Kahire 1972.
- Ergil, Doğu, *Bugün Gazetesi*, 03.04.2011.
- Er-Razi, Fahrüddin, *Tefsir-i Kebir*, (Çev: Suat Yıldırım), Akçağ Yayınları, Ankara 1988.
- Faris, Al-Qayrawani, *Mesih Gerçekten Haçlandı mı*, (Çev: Kemal Kaya), Sevgi Yayınları, Ankara trsz.
- Farsi, Moşe, *Tora Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul 2010.
- Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed Bin Muhammed Bin Ahmed, *İhyau Ulumi'd Din*, (Çev: Ahmed Serdaroğlu), Bedir Yayınevi, İstanbul 1975.
-, *Kalplerin Keşfi*, (Çev: Abdulhalık Duran), Yeni Şafak Yayınları, İstanbul 2005
-, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi* (Trc: M. Ferşat), Ferşat Yayınevi, İstanbul 1972.
- Gezgin, Ali Galip, *Kur'an'da Sevgi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2010.
- Güç, Ahmet, *Dinlerde Mâbed ve İbadet*, İstanbul 1999.
-, *Çeşitli Dinlerde ve İslam'da Kurban*, İstanbul 2003.

- Gündüz, Şinasi, “Hıristiyanlıkta Şiddetin Meşruiyet Zemini”, *İslâmiyât (Din ve Şiddet Özel Sayısı)*, (Ed. Mehmet Said Hatipoğlu), 5(1), Ankara 2002, 46.
-, *Dinsel Şiddet*, Etüt Yayınları, Samsun 2002.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.
- Hatipoğlu, Mehmet S. “Fakihlerimizin Irk Anlayışı Üzerine (Bir Tenkid Denemesi)”, *İslami Araştırmalar*, İstanbul 1988, II(8).
- Haleva, Rav Naftali, *Pirke Avot (Bilgelerimizin Öğretileri)*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, İstanbul 2004.
- İbn Arabî, *İlâhî Aşk*, (Çev. Mahmut Kanık), İnsan Yayınları, İstanbul 1988.
-, *Hakikat Yolcularına Rehber, Tuhfetü’s-Sefere*, (Çev. Hüseyin Şemsi Ergüneş), İz Yayıncılık, İstanbul 2011.
- İbn Kayyim El-Cevziyye, *Allah Sevgisi*, (Çev: Dr. İshak Emin Aktepe, Ahmet Akbaş), Polen Yayınları, İstanbul 2006.
- İbn Kesir, *Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri*, (Çev: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), Çağrı Yayınları, İstanbul 1988.
- İbn Manzur, Ebu’l Fadl Cemalü’d Din, *Lisanü’l Arab*, Beyrut Trsz..
- İşeri, M. Said, İsm-i Vedûd: “Kâinat kalbindeki ciddi aşk, bir Maşuk-u Lâyezalî’yi gösterir”, *Köprü Der.* 2008, sy.101.
- Jacob, P.Xavier, *Hıristiyan İnancı*, (Çev: Leyla A. İberti), Müjde Yayıncılık, İstanbul 1994.
- Jampolsky, Gerald, *Sevgi Korkudan Özgürleşmektir*, (Çev: Salih Serin), Kuraldışı Yayınları, İstanbul 1995.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, Allah-İnsan İlişkisi Açısından “Muhabbet” / Sevgi Olgusu, *Hikmet Yurdu*, Yıl: 3, S.5 (Ocak-Haziran 2010), ss. 99–149
- Katar, Mehmet, *Hıristiyanlık, Yahudilik ve İslam’da Tövbe*, Töre Basın Yayın, Ankara 1997.
- King, Martin Luter, *Sevginin Gücü*, (Çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak), Arda’s Yayınları, İzmir 1991.
- King, Robert, *H., Tanrı’nın Anlamı*, (Çev: Temel Yeşilyurt), İnsan Yayınları, İstanbul 2001.
- Kitabı Mukaddes*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1997.
- Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, (Ter: Hayrettin Karaman, vd.), TDVY., Ankara 1997.

- Yıldırım Suat, *Kur'an-ı Hakim'in Açıklamalı Meali*, Işık Yayınları, İstanbul 2004.
- Kuşeyrî, Abdülkerim, *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risâlesi*, (Haz.: Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, (3.Baskı), İstanbul 1991.
- Kutub, *Seyyid, Fi Zılâl-il Kur'an*, (Çev.: İ. Hakkı Şengüller, vd.), Hikmet Yayınları, İstanbul 1968.
- Küçük, Raşit, *Sevgi Medeniyeti*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2001.
- Memiş, Fatih, *Yahudilik'te ve İslam'da Arz-ı Mev'ud Anlayışı*, Sakarya Üniversitesi SBE. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya.
- Mevdudi, Ebu'l Al'a, *Tefhimu'l Kur'an*, (Çev.: Muhammed Han Kayani vd.), İnsan Yayınları, İstanbul 1996.
- Milne, Bruce, *Tanrı Öğretisi*, (Çev.: Levent Kınran), Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 1995
- Müslim, *Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Nevevi, Muhyiddin, *Riyazü's-Salihin*, (Terc.: Kıyamüddin Burslan, Hasan Hüsnü Erdem), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995.
- Örs, H., *Musa ve Yahudilik*, Remzi Yayınları, İstanbul 2000.
- Özemre, A. Y., *Toma'ya Göre İncil ya da Hz. İsa'nın 114 Hadisi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2002.
- Özköse, Kadir, *Aşk Derdi*, Ufuk Yayınları, İstanbul 2011.
- Öztürk, Recep, *Sevgi Ekseninde İman ve Allah'ın Sevddiği İnsanlar*, Çelik Yayınevi, İstanbul 2009.
- Pala, İskender, *Kitabı Aşk*, Alfa yayınları, İstanbul 2010.
- Papa II. Jean Paul, *Akıl ve İman*, (Çev.: İsmail Taşpınar), İyiadam Yayınları, İstanbul 2001.
- Polat, Kemal, "Hıristiyan Kurtuluş Öğretisinde İsa Vasıtasıyla Kurtuluş" *Ekev Akademi Der.* 10(26), Bahar-2006.
- Rûmî, Mevlana Celâleddin, *Mevlana Celâleddin Rûmî'nin Bütün Eserlerinden Seçmeler*, Haz., Dilaver Güler, Küçük, Bakırcı, Şahin, Ertürk, Nesil Yayınları, İstanbul 2008.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Kardelen Kitabevi, Isparta 1999.
- Selçuk, Hikmet, *Sevgi Kavramı*, Arıtan Yayın Evi (Forum Dizisi), İstanbul 2002.

- Sena, Cemil, *Tanrı Anlayışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1978.
- Seyhan, B. Yaşar, *Kitab-ı Mukaddes ile Kuran Kıssalarının Karşılaştırması*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, S.B.E..
- Sızıntı, “İnsanı Sevmek”, *Sızıntı Der.* 1999, sy. 248, 1-3.
- Sproul, Robert, Charles, *Bilinmeyen Lütuf*, (Çev.: Hande Taylan), Kaya Yayınları, İstanbul 1999.
- Stott, John, *Hıristiyanlığın Temelleri*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 1998.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Galib, *Taberi Tefsiri*, (Çev.: Mehmet Keskin), Ümit Yayıncılık, İstanbul 1995.
- Tarhan, Nevzat, *Duyguların Dili*, Timaş Yayınları, İstanbul 2006.
-, *Güzel İnsan Modeli*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
-, *Kadın Psikolojisi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006.
-, *İnanç Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
-, *Makul Çözüm*, Timaş Yayınları, İstanbul 2004.
-, *Evlilik Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2006.
- Taşpınar, İsmail, Dinlerde Sevgi, *Köprü Dergisi*, Sayı:101.
- Tatçı, Mustafa, Yunus Divanı, Cilt: I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Tümer, Günay, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 2002.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara, Trsz.
- Üçal, Turgay, Derek Malcolm; *Kutsal Kitap'a Göre Etik, Ahlâk*, Babylon Kitaplığı, 2. Baskı, İstanbul 2003.
- Vehbi, Mehmed, *Hulasat'ül Beyan fi Tefsir'il Kur'an*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1976.
- Williamson, Marianne, Sevgiye Dönüş, (Çev: Jale Gizer Gürsoy), Akaşa Yayınları, İstanbul 1996.
- Yargıcı, Atilla, *Kuran'ın Önerdiği İnsan Modelinin Oluşmasında Sevgi'nin Rolü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi S.B.E., Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı, Ankara.
-, *Kitabı Mukaddes ve Kur'an'ın Sevgi Anlayışı*, *Dini Araştırmalar Dergisi*, sayı, 21.
-, “Sevgi Odaklı İnsan Modeli”, *Köprü Der.* 1(101). 2008.

- Yasdıman, Hakkı Ş., “Yahudi Dininde Ailenin Yeri”, *D.E.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII-XIV, İzmir 2001, 241-266.
- Yavuz, Nazmiye, “*Kitabı Mukaddes Açısından Yahudilik ve Hristiyanlıkta Seçilmişlik Anlayışı*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniv. SBE., 2006.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili*, (Sadeleştiren: İsmail Karaçam vd.), Azim Yayınları, İstanbul 1992.

WEB ADRESLERİ

Dinler-terörü-lanetler, 04/09/2011, <http://www.Bilimaraştirmavakfi.org.tr>.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Mehmet Nuri POLAT
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum - 1970
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bölümü
Tezsiz Y. Lisans	
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce, Arapça
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	İspir Başpınar İlköğretim Okulu, İspir İmam Hatip Lisesi, Mareşal Fevzi Çakmak İlköğretim Okulu, Vali Vefik Kitapçıgil İlköğretim Okulu
İletişim	
E-Posta Adresi	m.nuripolat@hotmail.com
Tarih	2011